

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

**TÜRKİYE'DE MUHAFAZAKÂR KADININ GÜNDELİK YAŞAM
PRATİKLERİ**

Hazırlayan
FATMA TUNÇTAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Özlem ALTUNSU SÖNMEZ

KONYA- 2019

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fatma TUNÇTAN
	Numarası	164205001001
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji/ Sosyoloji
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tezin Adı	Türkiye'de Muhafazakâr Kadının Gündelik Yaşam Pratikleri

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Fatma TUNÇTAN

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin

Adı Soyadı Fatma TUNÇTAN

Numarası 164205001001

Ana Bilim / Bilim Dalı Sosyoloji/ Sosyoloji

Programı Tezli Yüksek Lisans Doktora

Tez Danışmanı Dr. Öğr. Üyesi Özlem Altunsu SÖNMEZ

Tezin Adı Türkiye’de Muhafazakâr Kadının Gündelik Yaşam Pratikleri

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan **Türkiye’de Muhafazakâr Kadının Gündelik Yaşam Pratikleri** başlıklı bu çalışma 14/06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı Danışman ve Üyeler
Dr. Öğr. Üyesi Özlem Altunsu SÖNMEZ
Dr. Öğr. Üyesi Gamze AKSAN
Dr. Öğr. Üyesi Müşerref YARDIM

İmza

ÖNSÖZ

Muhafazakârlığın tanımlanması zor olan tarafı, muhafazakâr kadının tanımlanmasını da zorlaştırmaktadır. Bireylerin zihin dünyalarına göre şekillenebilen ve yaşanan zamana ayak uydurabilen muhafazakârlığın, muhafazakâr olarak tanımlanabilecek kadınlardaki karşılığının ne olduğu bu çalışmada ele alınan konuyu oluşturmaktadır. Muhafazakâr olarak atfedilen kadınların dünyasını gündelik yaşam üzerinden anlama derdi bu çalışmanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Tez yazım süresi boyunca yol açıcı fikirleri, sahada karşılaştığım telaşlı süreçleri sabırla dinlediği ve nasıl bir yol ile ilerlemem gerektiği hususunda bana yardımcı olan tez danışmanım sayın Dr. Öğr.Üyesi Özlem Altunsu Sönmez'e teşekkürü bir borç bilirim. Tezin kararlaştırma aşaması ve ara arada ilerleyişinde fikirleriyle yol açıcı olan Doç. Dr. Mehmet Ali Aydemir, Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Çil'e teşekkür ederim. Tezin içerik kısmında ekleme ve çıkarmalar hususundaki yönlendirmeler için Dr. Öğr. Üyesi Gamze Aksan ve Dr. Öğr. Üyesi Müşerref Yardım'a ayrıca teşekkür ederim. Şuan çalışmakta olduğum Fırat Üniversitesi Sosyoloji Bölümü hocalarıma ilgi ve desteklerinden dolayı teşekkürü borç bilirim. Tez yazım sürecinin stresli geçen tarafını destekleriyle atlatmamı sağlayan arkadaşlarım Ayşenur Kılıçaslan, Rukiye Geçer, Fatma Emren, Neşe Oralel ve Gamze Çoklu'ya çok teşekkür ederim. Son olarak en büyük destekçim olan aileme sonsuz teşekkür ederim.

Fatma TUNÇTAN

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fatma TUNÇTAN
	Numarası	164205001001
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji/ Sosyoloji
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Özlem Altunsu SÖNMEZ
	Tezin Adı	Türkiye’de Muhafazakâr Kadının Gündelik Yaşam Pratikleri

ÖZET

Bu tez çalışmasında, muhafazakâr olarak atfedilen kadınların gündelik yaşam pratiklerini anlamak amaçlanmaktadır. Bu doğrultu da çalışmada Konya ili merkezi üzerinden muhafazakâr kadın profili ortaya çıkarılmak istenmiştir. Yaşanılan değişim ve dönüşümlerin muhafazakâr olarak tanımlanabilecek kadınlar üzerinde etkisinin gündelik hayattaki pratikler özelinde okunabileceği düşünülmüştür. Bu yüzden gündelik hayat görünümelerini derinlemesine ele alabilmek için nitel araştırma deseni belirlenmiş, bu niyetle 20 kişi ile mülakatlar yapılmıştır. Görüşmeler sonunda elde edilen veriler ile muhafazakâr kadının yaşam tarzı ortaya konulmuştur. Tez çalışması dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, muhafazakârlığın tarihsel süreci ve muhafazakâr kadının kavramsal ve teorik zemini üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde muhafazakâr kadın ve gündelik hayat, tüketim kültürü ve estetize edilen muhafazakâr gündelik hayat üzerinden ele alınmıştır. Üçüncü bölümde “gündelik hayat gerçekliğini” anlama adına çalışmada gidilecek yolu belirlemek amacıyla metodolojik çerçeve çizilmiştir. Dördüncü bölüm, saha araştırma bulgularına ayrılmış ve muhafazakâr kadın profili belirlenen temalar doğrultusunda elde edilen bulgular ile ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhafazakâr Kadın, Gündelik Hayat, Yaşam Pratikleri, Tüketim Kültürü

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fatma TUNÇTAN
	Numarası	164205001001
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji/ Sosyoloji
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Özlem Altunsu SÖNMEZ
	Tezin İngilizce Adı	Conservative Women's Practices of Everyday Life in Turkey

SUMMARY

In this thesis work, it is aimed to understand casual life practises of women who is attributed conservative. In this orient of the work, it is wanted that sating conservative women profile in Konya province center. It is thought that it can be read the effect of experienced changes and transformations on women who can be defined as conservative in Daily life practises. So, in order to deal with daily life appearances deeply, qualitative research figure is determined, with this intention negotiations were held with 20 participants. The life style of conservative woman was presented with datas determined by at the end of the negotiations. The thesis work consist of 4 main parts. In this first part, it is focused on the historic process of conservatism and conceptual, theoretical background of conservative woman. In the second part, conservative and daily life is deal with consumption culture and conservative daily life which is aestheticised. In the third part, methodological frame is depicted in order to determine the following way of the work on behalf of understanding the “daily life reality”. The fourth part is seperated for field resarch findings and conservative woman profile is deal with findings oriented by stated themes.

Key Words: Conservative Woman, Daily Life, Practises of Life, Culture of Consumption

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	i
TEZ KABUL FORMU	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
KISALTMALAR LİSTESİ	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

MUHAFAZAKÂRLIĞIN TARİHSEL SÜRECİ VE MUHAFAZAKÂR KADIN

1.1.Muhafazakârlığın Genel Tanımı	4
1.1.1.Muhafazakârlığın Türkiye’deki Seyri	9
1.1.2.Türkiye’de Muhafazakârlığın Değişen Tarafı: Yeni Muhafazakârlık	15
1.2. Muhafazakâr Kadın ve Görünürlük	22
1.2.1. Muhafazakâr Kadın Profili.....	22
1.2.2.Kamusal Alanda Muhafazakâr Kadın	24
1.3.Gündelik Hayat Sosyolojisi	29
1.3.1.Gerçekliğin Sosyal İnşası Kuramı.....	30
1.3.2.Dramaturjik Eylem Kuramı.....	30
1.3.3.Gündelik Hayatın Keşfi Kuramı	31
1.3.4. Sıradan ve Aleladelik Kuramı	32

İKİNCİ BÖLÜM

MUHAFAZAKÂR KADIN VE GÜNDELİK HAYAT

2.1. Estetize Edilen Muhafazakâr Gündelik Hayat.....	35
2.2. Tüketim Kültürü ve Muhafazakâr Kadının Gündelik Yaşam Pratikleri.....	40
2.2.1. Lüks Tüketim	45
2.2.2. Muhafazakâr Moda	48
2.2.3. Boş Zaman ve Sosyal Ağlar	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM METODOLOJİK ÇERÇEVE

3.1. Araştırma Deseni	61
3.2. Araştırmanın Konusu	62
3.3. Araştırmanın Amacı	62
3.4. Muhafazakârlık Üzerine Yapılan Çalışmaların İncelenmesi	62
3.5. Sınırlılıkları	64
3.6. Veri Toplama Teknikleri	65
3.7. Örneklem	67

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM MUHAFAZAKÂR KADININ GÜNDELİK YAŞAM PRATİKLERİ BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

4.1. Muhafazakâr Kadının Gözünden Muhafazakârlık	68
4.2. Günlük Rutinler ve Boş Zaman Değerlendirilmesi	75
4.3. Sosyal Ağlar ve Medya	86
4.4. Alışveriş ve Tüketim Pratikleri	91
4.5. Moda ve Güzellik	98
4.6. Yaşam Tarzları ve Tercihler	104
4.6.1. Romantik İslamcı: Aynı Seccadede Namaz Kılmak İstiyorum	109
4.7. Dini Pratik ve Ritüeller	112
4.7.1. Orta Tesettür	115
SONUÇ	122
KAYNAKÇA	127
EK-1 MÜLAKAT SORULARI	135
EK-2 KATILIMCILAR LİSTESİ	138

KISALTMALAR LİSTESİ

AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DYP	: Doğruyol Partisi
RF	: Refah Partisi
FP	: Fazilet Partisi
DP	: Demokrat Parti
AP	: Adalet Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
YÖK	: Yükseköğretim Kurumları
AVM	: Alışveriş Merkezi
İHH	: İnsani Yardım Fonu
Vd	.: Ve diğerleri
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları.
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu

GİRİŞ

Türkiye’de kadınlar üzerine sonu gelmeyecek cinsten pek çok tartışma yürütülmektedir. Muhafazakâr olarak addedilen kadınlar ise bu tartışmaların çoğu zaman merkezinde yer alabilmektedir. Farklı kesimlerce, yoruma tabi tutulan muhafazakârlık geçmişten günümüze konuşula gelen bir kavram olmuştur. Muhafazakârlık kavramının, bireylerin zihin dünyalarına göre şekil alan tarafıyla birlikte en nihayetinde; aile, din, gelenek gibi kavramlara yaptığı vurgu önemlidir. Muhafazakâr olma ediminin tam olarak özellikle ülkemizde anlaşılmayan tarafıyla, bireylerin belirli yaşam tarzları etrafında birleşebilmesi kabul görmüş bir durum olarak ifade edilebilmektedir. Bu bağlamda bireylerin zihin dünyalarındaki muhafazakârlık ile yaşantılardaki karşılığı bireylerin kimlik olarak sahiplenip, sahiplenmeme durumları görüşmeler boyunca analiz edilen konular arasındadır. Muhafazakârlığın tanımlanması ve açıklanması zor tarafı, muhafazakâr kadınların da tanımlanmasını zorlaştırmaktadır. Muhafazakârlığın bireylerin zihin dünyalarına göre şekil alan tavrıyla birlikte, yaşanan zamana göre şekillenmesi en net şekliyle bireylerin yaşam tercihlerinde görünürdür. Muhafazakâr olarak addedilen ve kendilerine göre çizdikleri tanıma göre muhafazakâr olarak tanımlanan kadınların nasıl bir yaşam tarzı etrafında bir araya gelebildiğini ya da farklılaşabildiğini tez çalışmasında ele almak amaçlanmaktadır.

Bu doğrultuda tez çalışması dört ana bölümden oluşmaktadır. Kavramsal çerçeveyi oluşturan birinci ve ikinci bölümde ilk olarak muhafazakârlık kavramını anlamaya yönelik kavramının tarihsel süreci ve muhafazakâr kadın ilişkisi ele alınmaktadır. Çalışmanın ilerleyen aşamasında muhafazakârlığın Türkiye seyri ele alınmaktadır. Çok partili hayatla birlikte, siyasi ve ekonomik seçkinlerin seküler görünümlü kişilerden daha muhafazakâr ve dini saiklere bağlı kesime geçmesiyle birlikte muhafazakârlığın değişimine bakılmaktadır. Eğitimli ve ekonomik olarak orta ve daha üst düzeyde olan bu yeni kesim, kendine has yaşam pratikleri oluşturmaktan ziyade, değişen toplumsal şartlara uygun, var olan düzene belirli ölçülerle müdahale eden kesim olarak tanımlanabilmektedir. Özellikle günümüzde, tüm kurum ve bireylerin yaşantılarında hissedilen değişim, muhafazakâr camianın kadınlarında da hissedilebilmektedir. Yaşanan değişimin gündelik hayat üzerinden

daha rahat okunabileceği düşünülmesi için çalışmanın ikinci bölümünde gündelik hayat ve muhafazakâr kadın ele alınmaktadır. Daha sonra estetize edilen muhafazakâr gündelik hayat üzerinde durulmaktadır. Bu doğrultuda, gündelik hayatın estetize edilmesi ve değişimi ile tüketim kültürü arasında bağ kurulmaktadır. Tüketim kültürünün yaşam tarzları üzerinde etkisine değinilip, muhafazakâr kadını gündelik yaşam pratikleri üzerinden anlamaya gayret edilmektedir. Üçüncü bölümde çalışmanın çoklu gerçeklikler dünyasında “gündelik hayat gerçekliğini” anlama adına metodolojik çerçevesi çizilmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde ise, 20 kişi ile yapılan mülakatların bulguları değerlendirilmiştir. Başörtülü kadınlarla sınırlandırılan bu çalışmada, muhafazakâr kadınların sadece başörtülü bireylerden oluştuğunu söylemek gibi bir iddia içerisine girilmemiştir. Fakat, özellikle günümüzde moda ve tesettür bağlamında ele alınan kıyafet firmaları, youtube kanalları, başörtülü kadın üzerinden muhafazakârlık yorumları yapmaktadır. Bu nedenle güncel kullanım sebebi ile daraltılma ihtiyacı hissedilmiştir. Muhafazakâr kadınlarının gündelik yaşam pratiklerini anlama gayretiyle oluşturulan bu çalışmada, sıradan ve alelade eylemlerin bireylerin yaşam pratiklerini belirleme de önemli bir etkeni oluşturduğu görülmektedir. Belirli yaşam pratikleri geliştirdiği söylenebilen muhafazakâr kadınların, günlük yaşamlarında ortak ve farklılar olduğunu söylemek mümkündür. Modern olma ediminin bireylerinin hayatlarında alternatifleri çoğaltması ile yaşam pratiklerini estetize edildiği yapılabilecek yorumlar arasındadır.

Bu çalışma, sıradan eylemlerin bireylerin hayatındaki yönlendirici etkisini muhafazakâr kadınlar özelinde göstermesi açısından önemlidir. Muhafazakârlık üzerine literatür fazlaca geniş olduğu söylenebilir. Fakat muhafazakâr kadın özelinde yapılan çalışmalar, genel muhafazakârlık üzerine yapılan çalışmalara göre sınırlı olsa da, muhafazakâr kadının genellikle moda üzerinden ele alındığı görülmektedir. Bu çalışma, gündelik yaşamını incelemeye almasıyla muhafazakâr kadını daha yakından tanıyıp, anlamayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, günlük yaşam pratikleri, boş zaman değerlendirilmesi, sosyal ağlar ve medya, moda ile kurulan ilişki, yaşam tarzları ve tercihleri, kamusal alandaki tutumları, dini pratik ve ritüeller, alışveriş ve tüketime olan bakışı ile, akla gelebilecek pek çok boyut, özellikle görüşmelerde derinlemesine ele alınmıştır. Her geçen gün artan alternatiflerle birlikte şekillenen gündelik yaşam,

değişimin sahnelendiği yerlerden biridir. Gündelik yaşamı, kapitalist piyasa düzeniyle uyumlu olarak ilerleyebildiği söylenebilen muhafazakâr kadınların, yaşam pratikleri de bu bağlamda estetize edilmektedir. Beğeni algılarının tüketimle olan uyumu, gündelik hayatında kurgulanma biçimlerini değiştirmektedir. Modern ve muhafazakâr görünümün harmanlanmış hali olarak, yaşantı hususunda hassasiyetleri olduğu ifade edilebilecek muhafazakâr kadınların yaşanan değişimden etkilenme biçimleri gündelik yaşam pratikleri bağlamında saha da derinlemesine ele alınmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

MUHAFAZAKÂRLIĞIN TARİHSEL SÜRECİ VE MUHAFAZAKÂR KADIN

1.1.Muhafazakârlığın Genel Tanımı

Muhafazakârlığı anlayabilmek için öncelikle kavramın etimolojisine bakmak gerekmektedir. “Mevcut yapıya hayat veren geleneksel değer ve normları koruma taraftarlığı ” olarak çevrilen muhafazakârlık (conservatizm), bir yanıyla statükoculuk anlamına da gelmektedir. Kavram, hızlı değişimle birlikte geleneklerden kopulmasına karşı çıkma manası da içermektedir (Demir & Acar, 2005: 291). Marshall’a göre ise muhafazakârlık, “korumak” ve “olduğu gibi muhafaza etmek” anlamlarını taşımakla birlikte, 19. yy’dan bu yana özellikle Avrupa ve Amerika’da bir takım siyasal ilkelerle birlikte ifade edilme imkanı bulmuştur (Marshall, 1999: 512). Kavramın tanımı itibariyle değişim fikrine karşı değerlere olan bağlılığının savunuculuğu yapıldığı söylenebilmektedir. Kavramın gelenek savunuculuğu, farklı toplumların farklı savunulacak değerleri olması itibariyle göreceli yorumlara sebebiyet verebilmektedir.

Muhafazakârlık kavramına ilişkin göreceli yorum, bazı durumlarda kavramı değişime karşı olmak ve statükocu savunuculuğu yapmakla özdeşleştirmektedir. Kavram, bazı düşünürlerce dilimize “*tutuculuk*” olarak çevrilmektedir. Popüler söylemle dindar ve geleneksel dinin belirleyiciliğini temsil eden siyasi tutumları ifade etmektedir. Kavramın, din ve değişime yaptığı tutucu vurgu önemlidir. Fakat muhafazakârlık bu iki yaklaşıma indirilebilecek kadar yüzeysel olmadığı gibi, tüm düşünürlerin bu konuda hem fikir olduğu söylenememektedir (Özipek, 2011: 13). Kavram koruma anlamıyla çevrildiği için korumaya değer unsurlar değişebilmektedir. Kavramı anlayabilmek için kavramın çıktığı dönemi anlamamız gerekmektedir.

Muhafazakârlığın ortaya çıkması, 1789 Fransız İhtilali’nden sonra kabul edilmektedir. Toplumda baş gösteren değişim ve değişimin yarattığı kaos hali, kalıcı

değerler beklentisinin yanında bir düzen halini de doğurmuştur. Muhafazakâr sıfatıyla bilinen sosyal bilimciler; aile, din, gelenek, cemaat, ahlak gibi kurumsal olan yapıların savunuculuğunu baskın bir şekilde üstlenmektedir (Aydın, 2013: 309).Toplumun dinamiklerini oluşturan bahsi geçen kurumlar muhafazakâr düşünce için önemli görülmele birlikte sadece muhafazakârlarca anılmamaktadır. Muhafazakârlık Fransız devrimiyle birlikte şekillenen bir kavram olmasıyla, devrime kadar Avrupa'da, devrimin hazırlayıcısı olacak olaylar yaşanmıştır.

Avrupa üç büyük devrime ev sahipliği yapmıştır. İlk olarak İngiltere'de ortaya çıkan Sanayi (Endüstri) Devrimi ile feodal yapının yerini kapitalist üretim biçimlerinin aldığı, geleneksel yapıların kökten değişime uğradığı bir döneme şahit olmuştur. İkinci olarak Aydınlanma devri, insan aklının merkeze konduğu, daha önceki düşünme tarzlarının tamamen sarsıldığı bir döneme şahit olmuştur. Aydınlanma ile, rasyonel akılla sıfırdan bir toplum kurmak amaçlanmıştır. Üçüncü devrim ise aydınlanmanın siyasal olarak karşılık bulduğu Fransız Devrimidir. Muhafazakâr düşünce bu devrimlerin yaşandığı Avrupa'da hararetli bir şekilde ortaya çıkmıştır (Aktaşlı, 2004: 147). Muhafazakârlık düşünce geleneği, siyasi ideoloji ve mizaç olarak değerlendirilebilir. Düşünce tarzı ve tutum olarak muhafazakârlık insanlığın bilinen ilk tarihine kadar götürülebilir. Tüm ideolojiler gibi geçmişi eskiye dayanır. Fakat kavramın başlangıcının atfedilmesi Fransız devrimi ile mümkündür. Devrim özellikle muhafazakârlığın bir nevi doğuşunun siyasi şartlarını sağlayan kırılma noktasıdır. Yani muhafazakârlık Fransız devrimine ve onun arka planda hazırlayıcısı olan Aydınlanmaya tepki olarak ortaya çıkmıştır (Özipek, 2013: 66). Muhafazakârlık, devrim fikrine karşı tepki, değişim fikrine karşı yumuşatılmış kuşku ile ifade edilebilmektedir. Muhafazakârlık, devrime karşı konumlanmış olmasıyla birlikte radikal değişime karşı tedrici değişimi savunmaktadır. Değişime doğrudan muhalif olmadığı söylenebilen muhafazakârlığın, değişimin bireylerin hayatlarındaki köklü değişikliklere temkinli baktığı yönündeki tutumla ifade edilebilmektedir.

Bir süreçle birlikte ortaya çıkan muhafazakârlık kavramından ne anlamak gerektiği üzerine düşünüldüğünde kavramın çıkışına dair ilklilere atfedilen Edmund

Burke'nin yorumları kavramın daha iyi anlaşılmasına fırsat vermektedir (Duman, 2004: 35). Aydınlanmanın insan fikriyatına karşı duruşuyla bilinen Burke “Biz kişinin kendi aklı ile yaşamasından korkarız” sözüyle insan aklına karşı duruşunu ifade etmektedir. Burke, bunun yerine alışkanlıklar, inanç, adet gibi deneyimle pratik bilginin birikimi olarak ifade edilen somut ifadeleri soyut olandan daha makbul görmektedir (Harries, 2004: 95). Aslında Burke ve taraftarlarının muhalif olduğu ve savaştığı “yenilik ruhu”dur. Değişime karşı konumlanışları değişim için değişime tapmamaktır (Nisbet, 2007: 81). Burke’ü muhafazakârlığın odak noktası yapan düşünce dünyası, araçsal akılla geliştirilen hesaplanabilir evren tasarımlarına karşı tarafta durmasıyla ilişkilidir. Bu noktada Ona göre gelecek, geçmişin devamıdır. İnsan doğası eksik olduğu için düzenli işleyen bir toplum için yasaların Tanrıya dayandırılması fikri onun düşüncelerini oturttuğu zemin olarak ifade edilebilmektedir (Akkaş, 2004: 143). Muhafazakârlığın üzerinde durduğu temel unsurlardan biri, insan doğasının kusurlu yapısıdır. İnsan aklı her şeyi anlayabilmek için sınırlı bir kapasiteye sahiptir. İnsanın kusurlu doğası Tanrı karşısında da kusurlu bireyi ifade etmektedir. Muhafazakârlık ilerleme ve değişime tamamen karşı değildir. Aydınlanmanın toptan dönüştürücü olan ilerleme fikrine karşıdır. Muhafazakârlara göre ilerleme ve değişim tedrici bir şekilde mümkün olabilmektedir. Muhafazakârlık değişimden korkarak kaçmaktan ziyade, değişime uygun hale gelmek olarak ifade edilebilir (Oakeshott, 2004: 58). Değişimin kendisiyle değil, tepeden inmece tavrıyla sorunları olan muhafazakâr düşünce, değişime hazır hale gelmeyi savunmaktadır.

Benzer şekilde, Bora’ya göre, muhafazakârlığın ne olduğunu ortaya koyarken onun doğrudan ideolojik bir tutum olduğunu ortaya koymak zordur. Bununla birlikte, düşünce üslubu olarak diğer düşüncelere eklenmesi ve devam etmesi kolay olan bir tutum olarak ifade edilebilmektedir. Bu noktada muhafazakârlığın modernle ilişkisinin de belirtilmesi gerekmektedir. Muhafazakârlığı, moderne karşıt değil, aksine moderne göre konumlanan düşünce üslubu olarak değerlendirmek yerinde olmaktadır (2013: 234). Muhafazakârlık bireysel istek ve çıkarların aksine insanın toplum içindeki bütünselci rolünün ve kimliğini toplumun ona yüklediği görev ve sorumluluklarını şikâyetsiz yerine getirme erdemlerini önemsemektedir. Muhafazakârlık yepyeni bir dönüşüme olumlu bakmadığı gibi olaylara mümkünlük

çerçevesinden bakmaktadır. Bu nokta nazarında muhafazakârlık ve modernleşme arasındaki durum zannedilenin aksine sadece yeni ve eski arasındaki süren bir çatışma değil, yeniliğin yöntemi ve toplumsal, siyasal ve geleneksel ilkelerle birlikte yenilenip yinelenmediği üzerindeki tutum olarak değerlendirilebilmektedir (Çetin, 2004:95). Düşünce üslubu olarak eklemlenirken yaşanan toplumun genel toplumsal yapısına uygun bir şekle girmesi kavramın akla gelen tutuculuk anlamının katı bir duruşu temsil etmediğini göstermektedir. Radikal değişim fikrine karşıtlığı muhafazakârlığı doğrudan değişimin karşısında konumlandırmamalıdır. Ana unsurlardaki istikrarı savunan muhafazakârlık için değişimin dozu ve yönü fazlaca önem arz etmektedir. Aile, din, gelenek ve topluma yaptığı vurgu ile muhafazakârlık toplumun temel argümanlarını korumayı önemsemektedir. Fakat zaman içinde değişimin hızıyla birlikte yapılan vurgunun seyri değişebilmektedir. Yaşanılan zamanın sürekli olarak değişmesi muhafazakârlığında zamana uygun yol almasını kolaylaştırmaktadır.

Günümüzde muhafazakârlığın eğilimleri yeninin cazibesinin, alışılmış olanın rahatlığından daha fazla ilgi görmesiyle değişebilmektedir. Bu anlamda muhafazakâr olma eğilimi geçmişe kıyaslandığında gücünün azaldığı söylenebilmektedir. Henüz denenmemiş olana karşı pozitif bir tutum içinde olunması, yeni olanın tercih edilmesini kolaylaştırmaktadır (Oakeshott, 2004: 62-63). Yeniliklerin değişimi yumuşatarak yeni olanın eski olana daha baskın gelmesi bazı durumlarda mümkündür. Değişimin devrimlerden sonra hızla kendini topluma pazarlaması neyin muhafaza edileceği sorusunu da akla getirmektedir. Genel olarak aile, din, gelenek, toplum, mülkiyete vurgu yapan muhafazakârlık bu vurgulara değişerek devam etmektedir.

Muhafazakârlık ve modernliğin bir aradalığı Dural'a göre şu şekildedir: "Muhafazakârlık, başlarda kapıdan kovduğu sanayi devrimi ve ilerleme fikrini, kendi arka bahçesinde "eğitip" bacadan tekrar içeri almak niyetindedir" (2004:131). Ne doğrudan modern olmaya kucak açma, ne de değişime direnmeye katı bir tutum sergileme hassasiyeti içinde olunmaktadır.

Muhafazakârlığın devrim ve radikal değişme boyutuna ilişkin bir tutum sergilediği üzerinde durulmaktadır. Muhafazakârlığın tepkici tutumunun yanında ılımlı tarafının olduğu üzerinde duran bir kesimin varlığı söz konusudur. Özipek'e göre, devrime karşı olan muhafazakâr tepki özellikle Kıta Avrupası'nda yoğun bir şekilde hissedilen tüm yönleriyle devrim karşıtı şeklinde kendini tepkici muhafazakârlık olarak sunmaktadır. Anglo Amerikan muhafazakârlığı ise daha ılımlı muhafazakârlık olarak kendini şekillendirmektedir. Edmund Burke'den Russel Kirk'e kadar uzanan ılımlı muhafazakârlık diyebileceğimiz durum ise devrimci değişimden yakınan ama tedrici değişimden yana olanları ifade etmektedir. Değişimin radikal boyutuna karşı ama değişimin doğrudan karşı olmayan muhafazakâr fikriyatın değişimin niteliğini vurgulayan düşünürleri ılımlı muhafazakâr olarak anılmaktadır. İlimli muhafazakârlar, tecrübe gibi değerlere önem vermekle birlikte, salt aklın önemsenmesi gerektiği fikrine karşı insanın kusurlu doğası olduğunu vurgulamaktadır (Özipek, 2013: 68). Aydınlanma ile birlikte şekillenen insan aklının kusursuzluğuna karşı, insan aklının ve insan doğasının kusurlu yapısına vurgusu muhafazakârların karşı durdukları noktayı tanımlayabilmektedir.

Aydınlanma felsefesinin temel düsturu Goethe'nin Faust kitabında vurguladığı gibi "çok şey biliyorum ama her şeyi bilmeliyim" minvalindedir. Genel olarak aydınlanma düşünürleri doğma ve önyargılara buna gelenekte diyebiliriz, akıllarıyla karşı duruş sergilemişlerdir. Muhafazakârlıkta aydınlanma aklına karşı geleneği savunan bir tepki mekanizması olarak yorumlanabilmiştir (Güngörmez, 2004: 12). Muhafazakârlara göre, kişiye aidiyet duygusu veren, kişiyi köksüzlük hissiyatına düşmesini engelleyen veyahut koruyan, kimliğinin bilincine varmasına vesile olan gelenektir (Erdoğan, 2004: 5). Gelenek toplumun bir aradalığını ve bu bir aradalığın sürdürülmesini sağlayan değerlerden biri olarak ifade edilebilir.

Mollaer'e göre, muhafazakârlık Fransız Devrimi'ne tepki olarak ortaya çıkışından sonra, rasyonel aklın bilgisine karşı kuşkucu, gelenek ile toplumsal hiyerarşı algısını birleştiren, toplumun yeniden kurma ve düzenleme fikrine karşı tepkici bir ideoloji olarak doğmuştur. Sonralar da ise kapitalizmin önemli bir

parçasını teşkil etmiştir. En nihayetinde muhafazakârlık sosyal değişmeye ve kapitalist modernleşmeye değil devrimlere karşı duruşuyla ifade edilmektedir (Mollaer, 2014). Tepki zaman içinde yumuşamış, ideolojik olarak konumlanan muhafazakârlık bireylerin yaşantılarında kültürel boyut olarak şekillenmeye başlamıştır.

Bu bağlamda, Bora'ya göre ise muhafazakâr fikriyat genel olarak düşünüldüğünde bir ideoloji olarak tanımlanmayı benimsememiştir. Muhafazakârlık daha çok “düşünce üslubu, düşünüş stili” olarak ifade edilebilmektedir. Muhafazakâr bilinç, bir programdan ziyade bir tavra, soyut hayata karşın somut bir duruşa karşılık gelmektedir (Mannheimden aktaran; Bora, 2014: 57). Muhafazakârlık ideolojik olarak değerlendirmelerle salt tanımlanamamakla birlikte yaşam pratiklerine aktarılan değerler ile ifade edilebilmektedir. Dünya sahnesinde duyulmaya başlaması Fransız devrimine olan “geçmişte iyi şeylerde vardır, geçmiş her durumda kötü değildir” düsturuyula karşı bir duruş sergilenmek istenmiştir. Devrimin kökten değişim fikrine karşı bir tepki olarak ifade edilen muhafazakârlık, değişen toplum düzeniyle birlikte yaşanan değişimin makul düzeyine olumsuz bakmamaktadır. Çıkış itibariyle Batılı bir kavram olan muhafazakarlığın Türkiye pratiği çalışmanın diğer aşamaları için temel teşkil etmektedir.

1.1.2. Muhafazakârlığın Türkiye'deki Seyri

Akın'a göre, muhafazakârlığın dünya genelinde seyri modernizmle olan diyalektik boyutuyla ilişkilendirilmektedir. Türkiye'de ise Türk modernleşmesi olarak tanımlanan “Cumhuriyet Modernleşmesiyle” anılmaktadır. Tepeden inmece bir şekilde topluma dayatılan değişme, muhafazakârlığa bir dayanak olarak değerlendirilebilmektedir. Türkiye'de dini veya siyasal muhafazakârlık, değişimin geleneksel toplum yapısını ve değerleri dönüştürmesine bir tepki olarak ortaya çıktığı ifade edilmektedir (Akın, 2014: 33). Muhafazakârlığın batıdaki biçimiyle Türkiye'de ifade edilmesi yanlış bir tutuma sebebiyet verebilmektedir. Kavramların anlam ve muhtevalarının milletlere göre değişmesi, arka plandaki hem siyasi hem de yaşantı konjonktürünün farklılığından kaynaklanmaktadır. Batıda muhafazakârlık Fransız devriminin kökten değişim fikrine karşı bir duruşken, Türkiye'de ise Türk devrimi

olarak ifade edilebilen Cumhuriyet modernleşmesinin tepeden inme ve kökten değişim fikrine karşı daha ılımlı bir duruş olarak ifade edilebilmektedir. Muhafazakârlık Batı'da devrim fikrine karşı bir tepki olarak gelişmiştir. Bu gelişme Türkiye'de modernleşmeye doğrudan bir tepki olarak değil, aksine modernleşmenin refakatçisi konumunda gerçekleştiği söylenebilmektedir.

Muhafazakârlığın Türkiye seyrinde Cumhuriyet modernleşmesine reaksiyoner bir tutum içermesinin yanında ılımlı bir tavır içermesi dikkat çekicidir. Bu doğrultuda Mollaer, Türk muhafazakârlığını Kemalizm'e karşı reaksiyoner bir tutum değil, tıpkı İngiliz muhafazakârlığındaki gibi rasyonalist toplum fikrine karşı daha ılımlı toplumsal değişim fikrine öne süren, gelenekle olan bağların önemini modernleşme paradigması içerisinde harmanlayan bir ideoloji olarak tanımlamaktadır. Türk modernleşmesine karşı olmaktan ziyade, modernleşmeye onu dizginleyerek katılmayı öneren bir anlama sahiptir (2014: 96). Bu bağlamda düşünüldüğünde, geleneğin modern toplumsal düzene eklemlenmesi istenmektedir. Türkiye'de muhafazakârlığın konumlanışını anlayabilmek için gelenekle olan bağlantısına bakmak önemlidir.

Gelenek geçmişle ilişkisinin aşacağı bir noktada geleceğe de sıkı bir şekilde bağlıdır. Dünden gelen, bugünde var olan ve dahası geleceğe uzanan ek manasında gelen-ek'tir (Atay, 2013: 156). Eklenererek devam eden süreç olması itibariyle kültür üzerinde etkilidir. Geçmişin tükaka görülmeyip, öteki oldurulmadan geleceğe karşı bir fikriyatının olacağı hissidir. Atay'a göre gelenek günümüze sirayet ederken statükocu değildir. Aksine bugünün olayları ve özneleri tarafından şekillenir ve değişir. O, modernleşme ve gelenek arasındaki bağlantıyı bir tren yolculuğuna benzetmektedir. Modernleşme; yoluna devam eden ekspres, onu durduran freni ise gelenektir. Tren yol boyunca Tanzimat ve Meşrutiyet duraklarını geçtikten sonra Cumhuriyet istasyonunda yepyeni bir makas değişikliğine gitmiştir. Kimi bu frenin yoldaki hızı engellediğini, kökten kaldırılması gerektiğini söylese de bazı yolcular yerli malı mekanizmanın daha iyi olacağını dile getirmişlerdir. (2013, 154-157). Ama bu benzetmede en nihayetinde tren yol almaktadır. Yani modernleşme kimi gelgitleri ile yoluna devam etmektedir.

Aktaşlı'ya göre, muhafazakârlık ana hatlarıyla ifade edilmek istendiğinde geleneğin muhafazası olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda üzerinde durulan gelenek, modern dünyanın içinde harmanlanmış ve modernleşmeye mani olmayacak anlamıyla değerlendirilebilmektedir. Hatta Türk muhafazakârlığı Peyami Safa, Tanpınar ve bazı durumlarda da Nurettin Topçu ile Doğu – Batı Çatışmasının daha çok harmanlanması yani senteziyle aşılmıştır. Türk muhafazakârlığının dünyayı Doğu ve Batı olarak ayırmak isteyen oryantalist zihnin bir nevi tuzağına düşüldüğünü de göstermektedir (Aktaşlı, 2011: 154-156). Türk muhafazakârlığında anılan bu düşünürlerin toplumun genel kesimi tarafından kabul gördüğü de bir gerçektir. Bu kabulün arkasında ismi zikredilen kişilerin statükocu olmayıp, zamana göre hareket etme eğilimleri olduğu söylenebilmektedir. Bilinmeyen belirsizliği bireyleri tedirgin etmekle birlikte, var olanı sürdürmek ise daha fazla güvende hissettirmektedir.

Hali hazırda Türkiye'deki muhafazakârlık siyasal olarak sağ cenahta karşılık bulmaktadır. Muhafazakârlık değişimin öncüsü olan Cumhuriyet Halk Partisine karşı cephe almasıyla ifade edilebilmektedir. Türk siyasi konjonktürüne bakıldığında yalnızca muhafazakârların desteğini alan partilerin uzun süre iktidara geldiği görülmektedir (Bu partilere örnek; olan DP, AP, ANAP, AKP verilebilmektedir) (Akın, Aydemir, Nacak, 2013: 147). Asıl olarak vurgulanması gereken, Türk merkez sağının en sert CHP karşıtı tavrında dahi bizatihi gönüllü Kemalist Cumhuriyet ilkeleri vardır. Türk merkez sağının anahtar isimleri olan Bayar veya Menderes'in siyaset sahnesinde CHP ile başlayan figürler olması Türk merkez sağını CHP'den koparak ayrılan unsur ve kişiler ile anlamlandırmak mümkündür (Öğün, 2013: 540). CHP'nin kurucu kadroları içerisinden çıkan DP, aslında Cumhuriyet'in kurucu misyonu olan demokrasinin gerçekleştirildiğini göstermektedir. Tek partinin Cumhuriyet misyonuyla 23 yıl sürdüğü hükümlerlik kendi içlerinden çıkan kadrolarla yerini muhalefete bırakabilmiştir. Çok partili hayata geçişi Türk insanına yaşatan DP, muhafazakâr kesimin desteğiyle iktidara gelmiştir. Anadolu'da o dönemde geleneksel din anlayışının hakimiyet sürdüğü yaşam pratikleri mevcuttur. Halk ise, DP'nin uygulayacağı muhafazakâr politikaları bilmemenin yanında tek parti baskısından kurtulmak istemelerinin verdiği tutumla yeni kurulan DP'yi

desteklemiştir. Bu noktada, DP ile muhafazakârlar modernleşme ve merkeze doğru bir yönelim içerisine girmeye başlamıştır.

Aktaşlı'ya göre Batılı düşünceler Osmanlı düşün hayatına daha çok Tanzimat'la birlikte girmesine rağmen muhafazakâr düşünce için bu durum böyle olmamıştır. Tanzimat aydınının asıl gayesi Osmanlıyı yıkımdan kurtarmaktır. Batıyı yeni yeni tanımaya başlayan Tanzimat dönemi düşünürleri Fransız devrimi ve Aydınlanmayı Ortaçağ'a bir karşı çıkma niyetinde değerlendirmiştir. Bu sebeple denebilir ki Türk muhafazakârlığı Cumhuriyetle birlikte kendine bir alan bulmuştur (Aktaşlı, 2011: 149-150). Batıyla kıyaslandığında devrimci fikirlere karşı tepki içerisinde duruş sergileyen muhafazakârlık, Türkiye'de Cumhuriyetin jakoben tavrına karşı bir duruş sergilemektedir. Türkiye'nin devrimi "Kemalist devrimdir". Yani Türk muhafazakârlığının Cumhuriyetle birlikte hızlanan modernleşme anlayışına katı bir karşı olma durumundan ziyade toptan değişim mantığına terslik güdüldüğünü söylemek mümkündür.

Bu doğrultuda Türkiye'nin modernleşme tecrübesi, geleneksel ile Batılı eğilimler arasındaki keskin farklılaşmalar üzerinde hissedilmektedir. Halkın çoğunluğu denebilecek kısım geleneksel alışkanlıkları, geleneksel muhafazakârlığı, modern ile gelenekselin arasında melez şekilde gündelik hayatlarında devam ettirmektedir. Fakat Türkiye'nin Cumhuriyetçi modernist seçkinleri açıkça modern, medeni olanın yanında konumlanmıştır. Hal böyle olunca Cumhuriyet seçkinleri ve halkın çoğunluğu arasında uyumsuzluk olmuştur (Göle, 2002: 119). Yaşanan uyumsuzlukları çok parti hayatıyla birlikte muhafazakâr eğilimlerle değişeceğine inanan kesim geleneksel olanı hayatlarında aktarmak istemektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde Cumhuriyet devrinde yaşanan muhafazakârlık daha çok "geleneksel muhafazakârlık" tır. Var olan toplumsal yapının şartlarına uygun bir şekilde gelişen , değiştirilen bir tutum olarak kendini ifade alanı bulabilmiştir.

Özipek'e göre, Cumhuriyet modernleşmesi devlet eliyle oluşturulmak istenen yeni toplum tasavvuruna engel oluşturacak kurumların tavsiye edilmesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Cumhuriyetin yönetici kadroları, mevcut düzenle karşı karşıya gelmeyecek, akıl temelli dinin oluşturulabilmesi için var olana radikal mücadele

gerekli bakmıştır. Türk devrimini sadece muhafazakâr cenah eleştirmemiştir. Liberaller, Frankfurt eleştirel teorisyenler ve akabinde post modern dönemin düşünce insanlarının ciddi olarak üzerine düşünmeye itmiştir. Toplumsal yapının bu denli hızlı ve kökten değişimi sorgulayan kesimin artması Türk devrimi eleştiren kesimin azımsanmayacak yönünü vurgulamaktadır(Özipek, 2013: 80-83). İrem'e göre, Cumhuriyetçi muhafazakârlık, asıl olarak 1930'lu yıllarda Kemalizm ve inkılap tartışmalarının yanında merkez siyasetin hemen kıyısında üretilen yeni Kemalizm yorumu olarak değerlendirilir. Tepeden aşağı inme süreci devrime eleştiri getiren muhafazakâr yorum, tek parti döneminde ortaya çıkan ilk siyasi ve aynı zaman da felsefi eleştiridir (İrem, 2013:105-107). Anlamına ilişkin bu kadar fazla yorumun olması da muhafazakârlığın kendine ait bir kimliğinin olmamasındandır. Toplumun içinde bulunduğu duruma göre şekillenen, çabuk uyum sağlayan bir tutum olarak yoluna devam etmektedir.

Var olduğu zamandan itibaren milliyetçi ve Türkçü hassasiyetiyle bilinen Cumhuriyetçi muhafazakârlar dinci- tepkici hareketlere hem de o dönemde gelişen sosyalist hareketlere karşı milliyetçi siyasetten yana tavır almışlardır. Sadece liberal, sosyalist, İslamcı, Osmanlıcı çevre ile değil aydınlanmanın ışığında Türk inkılabının hedef yönünü belirleyen özellikle Kemalist seçkin gruplarıyla da karşı karşıya kalmak durumunda kalmıştır. Cumhuriyetçi muhafazakârlar Doğulu ve İslami gelenekten daha ziyade Bergsoncu diyebileceğimiz daha çok ruhçuluk gibi Batı felsefi geleneğine meylettikleri görülmektedir (İrem, 2013: 108). Bir ruh hali olarak şekillenen muhafazakârlık Mustafa Şekip Tunç ve dönemin diğer Bergson felsefesine bağlı düşünürlerince yorumlanmıştır. Düşünürlerce, Batılı görünüm sergilemek sorun olarak görülmemiştir. Tamamen Batılı gibi olunmamak için çaba verilmiştir. Türk muhafazakârlığının kendini ifade alanı bulduğu Cumhuriyet muhafazakârlığı, Osmanlı modernleşmesinden gelen Batı'nın neleri alınıp neleri alınmamalı kısmına odaklanmıştır. Modernleşmek kötü değil, topyekûn modernleşmek sıkıntılıdır felsefesinde olan Cumhuriyet muhafazakârlığı kendini orta yol olarak ifade edebilmektedir. Ülkemizde geçmişi önemseyen insanların kimlik politikası haline gelen muhafazakârlık, nostalji düşkünlüğünü de içinde barındıran insanları tanımlamak için de kullanılabilir. Dellaloğlu'na göre (2016:123) bir

insanın bayram ziyaretlerinde bulunması, özellikle bayramlarda ölmüş büyüklerinin mezarını ziyaret etmeleri, müzik tercihlerine Dede Efendiyi eklemek, çayı alışılan görüntüsüyle ince belli bardakta içmek, muhafazakârlıkla özdeşleştirilebilmektedir. Bahsedilen bu eylemler ne derece muhafazakârsa, ülkemizde muhafazakâr kimliğiyle kendini tanıtanlar o derece muhafazakârdır. Eğer muhafazakârlığa bu açıdan bakılacaksa, Batı hayli muhafazakâr bir toplumdur. Misal verecek olursak; İtalyan biri Pizza yiyince köylü olmamakta, ama ülkemizde lahmacun yemek kırsal görüntü vermektedir. Şimdilerde ise eskiye dair nostalji kurduran bağları tekrar yaşamaya post-modern zamanlar olarak atfedilen zamanla yaşama imkanı bulunabilmektedir Türk insanındaki muhafazakârlık nostaljiyle kurulan bağı devam ettirmekle birlikte ilerlediği söylenebilmektedir. Arkadaşlarıyla buluştuğu nezih ve lüks bir mekanda arkada çalan Dede Efendiyi dinlerken, çayını ince belli bardaktan içmeyi ihmal etmemektedir. Fakat, günümüzde yaşanan yaşam tarzları geçmiş ve geleneksel yaşamdan fazlaca farklıdır. Muhafazakârlığın Batı ve Türkiye özelinde farklı algılanması, üzerinde durulan nostaljik bağ ile ilişkilendirebilmektedir. Türkiye'nin hızlıca modernleşme çabaları, değerlere yüklenen anlam kodlarının da yaşantıya aktarılması hususunda farklılaşmaktadır. Modern olmak ve geleneklere bağlı olmanın nasıl harmanlanacağı, bahsedilen bu yaşantının kimlik olarak nasıl atfedileceği üzerine kafası karışmış bir şekilde tepki veren Türk insanının Edmund Burke'nin İhtilal'e tepki olarak verdiği "geçmişte iyi şeylerde vardır" söyleminin, Türk insanının geçmişte iyi şeyler vardır, ama gelecekte de güzel şeyler bizi beklemektedir tepkisine dönüştüğü söylenebilmektedir. Durum böyle olunca nostaljik hava içerisine girilen mekanlar değişmeye başlayıp, mekanlara sinen görüntü farklılaşmaktadır.

Muhafazakâr düşünceye sahip olarak tanımlanabilecek Cumhuriyet dönemi düşün ve edebiyat kadroları harmanlanmış bir kimliğe sahip olmayı tercih etmişlerdir. Peyami Safa'nın "Türk İnkılabına Bakışlar" kitabında Kemalizm'in aslında ananecilikle birlikte yürüdüğüne değinmektedir. Safa, kendisini de hem inkılapçı hem muhafazakar olarak tanımlamaktadır (Safa, 2013). Özellikle Cumhuriyet muhafazakârlığında düşün ve edebiyat dünyasının, "geçmişte iyi bir şey yok muydu" söylemiyle hareket etmesi onları genel olarak muhafazakâr olarak

atfetmektedir. Fakat düşünürler Peyami Safa örneğinde görüldüğü gibi kendilerini salt muhafazakâr atfetmemişlerdir. Bir yandan inkılapçı tarafıyla modern, bir yandan geçmişi savunmaları bakımından muhafazakâr atfedilmeleri bir nevi muhafazakârlığın içinde bulunduğu durumu ifade etmektedir. Modern zamanlarda yaşamın nasıl bir kimlik ile atfedileceği tam olarak kestirilemeyen bir dönemde şekillenen muhafazakârlık bu sebepten farklı yorumlanabilmeye eğilimlidir .

Yani, modern zamanlar da yaşamak salt modern olmak için yeterli değildir. Türkiye'nin modern tecrübesi parça parça, çoğu birbirinden kopuk ama özgün yorum eklemekten uzak olarak değerlendirilmektedir (Göle, 2002: 8). Batı dışı modernleşme tecrübesine sahip Türkiye'de muhafazakârlığın Cumhuriyet yorumu toptan değişim fikrine karşı olmakla birlikte, tedrici değişime katı bir tutum sergilemeyen bir görünüm içerisinde değerlendirilebilmektedir. Toplumun sürekli değişen yapısıyla birlikte kavramların dönemlere göre yorumlanması ve yaşantıya aktarılması da değişmektedir.

1.1.2. Türkiye'de Muhafazakârlığın Değişen Tarafı: Yeni Muhafazakârlık

Kavramların iç içe geçmişliği kavramların tanımlanmasını ve kullanılmasını da zorlaştırmıştır. Üzerinde durduğumuz muhafazakârlık böylesi bir kavram karmaşasının içerisinde şekillenmektedir. Kavramların karmaşık yapısını anlamak için yaşanan zamanlardaki değişime bakmak önemlidir. Türkiye'deki muhafazakâr yaşam pratikleri çalışma boyunca ele alınan konuyu oluşturduğu için mevzuu Türkiye üzerinden anlamlandırmak yerinde olmaktadır. Bu doğrultuda genel olarak nüfusun mekân değişikliği, İslam'ın kamusal alanda daha fazla görünürlüğü, ekonomide serbest piyasa hissini rahatlığı genel toplum dokusunda var olan değişimin bazı görüngeleri olarak ifade edilebilmektedir. Muhafazakârlığın değişimi, toplumdaki değişen pek çok şey gibi zaman içerisinde olmuştur. Modern olanın yaşam pratiklerine aktarımındaki hızlı ilerleme, muhafazakârlığın da kendisini yenilemesine olanak sağlamıştır. Modern ve muhafazakâr olmanın bir arada mümkün olabileceğine inanan kesimlerin varlığı ile, güncel olan bireyler tarafından daha fazla tercih edilmektedir. Muhafazakârlığın değişen tarafına vurgu “modern muhafazakârlık” kavramını da vurgulamaktadır.

Modern muhafazakârlığı anlamlandırabilmek için Özal dönemindeki ekonomik kalkınmayı anlamlandırmak gereklidir. Özal'ın uygulamaya soktuğu “ Ekonomik İstikrar Programıyla” Türkiye’de yaşanan değişim daha yoğun bir şekilde hissedilmeye başlanmıştır. Köprüler, barajlar hisse senedi olarak hazineye gelir sağlarken, ülkenin dört tarafında alt yapı yatırımları yapılmıştır. Bunun yanında faizler de kademeli şekilde serbest bırakılmış, ihracatın desteklenip, ithalatın serbestliği konuşulan bir durum olarak değerlendirilebilmiştir (Alptemoçin, 2010). Türkiye bir anda ekonomik olarak zenginleşen ve sektörel olarak büyüyen bir ülke görünümüne bürünmüştür. Türkiye’de yaşanan değişim, nüfusun da kentlerde artışına sebep olmuştur. Şehirde, kentleşme havası hissedilmeye başlamıştır. Erkan’a göre kentleşme, “dar mekânlı bir topluluk hayatından, geniş mekânlı bir toplum hayatına geçişi” mümkün kılmıştır. Geniş mekanla özdeşleşen toplum hayatına göre yeni sosyal ilişkiler ve bunun gerektirdiği yeni örgütlenmeler içine girilmeye başlanmıştır (2002: 20). Kent hayatına adapte olmaya çalışan bir Türkiye görüntüsü çizilmek istenmiştir. Türkiye’nin değişimi kent ve kentin katılımcılarının değişmesiyle ilişkilendirilebilmektedir. Bu bağlamda Türkiye ekonomisinin Özal politikalarıyla birlikte bir dönüşüm geçirdiği söylenebilmektedir. 1950’lerden beri devam eden sürecin 80’li yıllarda hızlandığı görülmüştür. Genellikle zenginler ve yoksullar toplumu olarak betimlenen Türkiye “ zenginler, yoksullar, çok zenginler ” olarak ayrılmaya başlanmıştır. Orta sınıf olarak görülen eski zenginlerin çoğu daha yoksul hale gelmiştir. Bunun yanında Özal ve partisiyle ilişkisi olanlar yükselmiş, bu yükselen sınıf Türkiye’nin yeni omurgası olarak belirmeye başlamıştır. CHP döneminin siyaset seçkinleri döneme hakimken bu kesim, taşra burjuvasını simgelemiştir (Ahmad, 2014: 244). Çok partili hayatla birlikte toplumun elit tabakasında muhteva değişikliği olmuştur. Cumhuriyet’in elit seçkinlerinin yerini taşra seçkinleri doldurmaya başlamıştır. Değişen seçkin yapıyla birlikte toplum yapısı da değişmeye başlamıştır.

Bu doğrultuda zenginleşen İslami gruplar ve sufi tarikatlar, liberalleşmeyle birlikte kapitalist piyasadan kazandıkları mali fırsatlarla belirli bir yaşam eksenini oluşturmuşlardır. Orta sınıfların doğuşu dinsel tutum içindeki pratikler “ Anadolu Kaplanları” diye bilinen orta ölçekli girişimlerin önderliğinde gittikçe rasyonel hale

gelmiştir. Kırsal nüfus hızlı bir şekilde kente doğru göç etmeye başlamıştır(Yavuz, 2005: 116). İslami kesimin ekonomik gelişmeyi hızla sahiplenmesi hızlı bir şekilde modernleşmeyi de beraberinde getirdiği söylenebilmektedir. Modernleşen Müslümanlar, artık daha fazla kitle olarak anılmaktadır. Ezilen kesim olarak sunulan İslami kesim ekonomik olarak büyümenin yollarına kapı aralamaya başlamıştır. Siyaset sahnesinde İslamcı kimlikleriyle birlikte var olunabileceğini gösteren bu kesim, görünürlüğü artan İslami- muhafazakâr kesimin oluştuğuna vurgu yapmak açısından önemlidir. Oluşan muhafazakâr kitle esnek bir kimlikle birlikte kendine has yaşam pratiği geliştirmektedir. Omurgasız ¹oluşuyla ifade edilen muhafazakârlık, Türkiye’ de ideolojiler bağlamında değil, siyaseten partilerin söylemlerinde karşılık bulmuştur. Söylemlerin halk nezdine inmesi ise ideolojik boyut olarak değil, yaşama aktarılan kültürel boyut şeklinde olmaktadır.

Ekonomik olarak yeni zenginleriyle şekillenen Türkiye’de Özal dönemiyle özelleşmenin, çokuluslu şirketler sayısında büyümenin, serbest pazar ile yabancı malların girişiminin önü açılınca, Türk ekonomisindeki patlama yaşandığı söylenebilir. Televizyonların özelleştirilmesiyle de reklam sektörüyle tüketim pazarı daha da hareketlenmiştir. “Yitirilen İslami geçmiş” olarak sundukları yeni tüketim ürünlerini çabuk sahiplenen muhafazakârlar, kendilerini tüketimle özdeşleşen kimlik olarak sunmuşlardır. İhtilal sonrasında solcuların çoğunluğunun hapiste olduğu dönemde üniversite öğrencilerinin işletme ve ekonomi gibi bölümleri tercih ettiği bir eğitimde yeni bir kültür oluşmaya başlamıştır. Gelişen ve genişleyen yaşam standartlarıyla kentin görünümü de değişmeye başlamıştır. (Yaşın, 2017 : 231-233). Yeni mekânlar, yeni yaşam alanları yeni oluşan kimliğe hizmet için dizayn edilmeye başlanmıştır. Geçmişin izleri üzerine yeni bir gelecek inşa eden anlayışları daha çok söylem de kalmıştır. Yeni olanın bir an evvel sahibi olmak isteyen muhafazakâr kesim, eskinin muhafazasını yapmakta aynı hassasiyeti gösterememiştir. Restore ederek değişen muhafazakâr kesim, bazı durumlarda yeniyi inşa ederken eskiyi her durumda koruyamadığı söylenebilmektedir. Toplumsal değişimin bireylerin

---

¹ Omurgasız tabiriyle, muhafazakarlığın esnek olan tarafıyla birlikte katı bir tutuma sahip olmayan yönü ifade edilmek istenmiştir.

hayatlarındaki tezahürü Cumhuriyet dönemindeki siyasal seçkinler, İslam'ın önemli bir rol oynadığı taşra yaşam tarzından uzak, kentli ve daha çok Batılı tarza olan eğilimiyle dikkat çeken kesim olarak ifade edilebilir. Daha sonra bu kesim, eğitimin yaygınlaşmasıyla taşra şehir ve köylerinden laisist bürokrasi kadrolarına geçerek kariyer yapabilmişlerdir. Özellikle çok partili hayatla birlikte devletin idarelerinde görev almaya başlamıştır. Daha az Batılı görünüm sergileyen bu kesim, günlük hayatlarında değer yargılarında İslam'ı ölçüt aldıklarında daha güvende hissetmektedir. Siyasal iktidara erişim salt kapitalist seçkinler özelinde kalmamıştır. (White, 2017: 202). Siyaset arenasında bizde varız diyen taşra kesimin eğitilmiş gençleri, var oldukları durumu sürekli değiştirmek ve iyileştirmek adına çalışmalar yapmıştır. Genel olarak “ Köylü milletin efendisidir ” söyleminde bulunan kesim sağ cenahın üyeleridir. Sağ cenahla birlikte bir taraf içinde kendini ait hissedilen bu kesim, eğitimin onlara yüklemiş olduğu statüyü yaşantılarına aktarmak istemiştir. Ekonomik özgürlüğünü eğitimden karşılayan insanlar eğitim ortamlarında sosyalleşmiş ve ekonomik akışa o pencereden uyum sağlamaya başlamıştır. Bu oluşan yeni sınıf Türkiye’de yeni yaşayış pratiklerini değiştirmekte ve yeni düzene göre dönüştürmektedir (Yavuz, 2005: 113). Yankaya’ya göre ise, değişen yaşam pratikleri içerisinde rekabeti de getirmektedir. Türkiye’deki iktidar meselesi üzerindeki rekabet, daha yerleşik bir temele sahip olan seküler kesimin burjuvaları ve yeni burjuvazi olarak tanımlanan İslami burjuvazi arasındadır. Bazı noktalarda ise bu iki tarafın anlaşmaya vardığı görülmektedir. Her iki tarafta Avrupalı yaşam tarzını, ekonomik alandaki liberal politikaları, teknolojik bakımdan ilerlemeyi desteklemektedir. Kapitalizmin ve ekonomik ilişki bakımından küreselleşmeye taraftar, tüketim toplumuna her geçen gün entegre oldukları görülmektedir (Yankaya, 2014:248). Entegre olmayı kültürel kodlarda birleşmeyi de beraberinde getirmiştir. Taşranın içerisinden çıkmış kitlenin entegrasyon dönemi karşılaşılan yeni dünyaya adaptasyon hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir.

Bu bağlamda Kemalist inkılaplarla şekillenen modern muhafazakârlık, orta sınıfın kültür seçkinleri arasında cereyan etmiştir. Türkiye’de çözülüşün enkazı içinde kurulan Cumhuriyet, çok radikal bir modernleşme projesi uygulamıştır. Bu denli radikal bir projenin toplumun rızası alınarak kurulmayacağı bellidir. Bahsedilen

hegemonya çok partili hayatla birlikte demokratik siyasetin sahneye çıkıp Cumhuriyet rejiminin ve tek partili dönemin otoritesinin egemenliğinden sonra mümkün olmuştur. Merkez sağ olarak adlandırılan DP, toplumun geniş katımlı siyaset sahnesinde Cumhuriyet rejiminin onaylanmasının büyük adımıdır (Mert, 2007: 10). Cumhuriyetin tek partili yönetiminde halk tepeden inmece bir şekilde modernleştirilmeye çalışıldığı söylenebilmektedir. Bu kadar hızlı değişim doğal olarak tedirginliğe sebep olmuştur. İkinci dünya savaşının sonlanmasından sonraki dönemde başlayan çok partili demokrasi dönemi, Türkiye'nin siyasi ve toplumsal yaşamında dönüşümü meydana getirmiştir. DP ile başlayan bu siyaset sahnesinin hareketliliği “her mahalleye bir milyoner” ve “Küçük Amerika” sloganları ile devam etmiştir. DP'nin sahneye çıkardığı liberal ekonomi ve akabinde özel girişimciyi destekleme eylemleri de bu isteği destekler nitelikte olduğu ifade edilebilmektedir (Bali, 2002: 22). Demokrat Partinin kendini muhafazakâr olarak tanımlamasından sonra iktidara muhafazakâr söylem ve görünümlü partiler gelmiştir. Hatta ileri de tek başına iktidara gelmiş ve halen iktidarda olan AKP'nin de temeli bu merkez sağdan gelmektedir. Bora'ya göre, 2000'li yılların başında kurulan AKP, Milli Görüş çizgisinin merkez sağ kanadında olgunlaşmıştır. Özal ve akabinde ANAP dairesinde Yeni Sağın neoliberal politikalarıyla bir yoğrulmuş bir politikaya sahiptir. Milli Görüşün her daim destekçisi ve velinimetleri orta ölçekli taşra eliti olduğu söylenebilecek durumlar arasındadır. “Anadolu Kaplanları” olarak bilinen taşra elitleri, büyük sermaye grubuna doğru ilerleme gösteren grup olarak ifade edilebilmektedir. AKP muhafazakâr liberalliğin modern karşılığı olarak adlandırılabilir olan neoliberal popülizmle tanımlanmaktadır. Kuruluşunda ise kendini muhafazakâr demokrat olarak tanımlaması salt liberal politikalarla özdeşleştirilmek istememesiyle ilişkilidir (Bora,2017:555-560). AKP'nin muhafazakâr demokrat kimliği; din ve kültür bağlamında muhafazakâr, politik sahnede demokrat olmayı tanımlamaktadır. Bahsedilen demokratlık yerine liberalliği² vurgulayanlarda bulunmaktadır (Bora, 2017: 567). Muhafazakârlık

---

² Tanıl Bora'nın Cereyanlar kitabında Muhafazakarlığı tartıştığı bölümde Taha Akyol'un Ali Fuat Başgil'i muhafazakar- demokrat ile muhafazakar liberali eş tuttuğu ifade edilmektedir. Ahmet

merkez sağın din politikası olarak yorumlanabilmiştir (Mert,2007). Çok partili siyaset sahnesinde 1950’ de DP, 1960’ da AP, 1980’ de ANAP muhafazakâr kesimin desteğiyle, halkın sesi olduklarını her fırsatta ilan ederek iktidara geldikleri söylenebilmektedir. Sağ ve muhafazakâr kültürün tek başına iktidara gelmiş en son temsilcisi Ak Parti’dir. Değişen söylemlerle birlikte inşa edilen muhafazakâr siyasal kültür ve bu kültürün aktarıldığı bir halk kitlesi vardır. Muhafazakârlığın geçirdiği ekonomik kalkınma ile birlikte yeni bir kalıba girdiği de söylenebilmektedir. Tüketim pratikleri içerisinde kendisini yeniden şekillendirmiş ve “yeni muhafazakarlık” şeklinde sunulmuştur. Bu yeni sınıf kendini, taşra elitinin ekonomik olarak özgürleşmesiyle orta sınıfın tüketim pratiklerinde göstermiştir. Yeni muhafazakârlığın temeli yukarıda bahsedilen çok partili dönüşümden sonra şekillenmeye başlamıştır. İslami yaşam felsefesiyle hareket eden sağ partilerin iktidarı, muhafazakâr kitlelerin desteğiyle birlikte ayakta tutulmuştur. Yaşanılan siyasi arenada var olan ekonomik, toplumsal durumdan ılımlı değişim gösterip etkilenen, yeni tüketim pratiklere eklenen kesim yeni muhafazakârlık kalıplarını da şekillendirmektedir. Yeni muhafazakârlık bireylerin hayatlarında modern yaşam tarzını da yansıtmaktadır.

Yeni muhafazakârlık, modern toplumla girdiği bir arada yaşayabilme arayışının neticesinde “geleneksel” argümanlara yaptığı gönderme azalmış, modern kurumları yeniden şekillendirerek kendisine dahil etmiştir. Muhafazakârlık din, ahlak, dayanışma, uyumlu bir düzenle işleyen toplum fikrinden çıkmadan, modern hayatın yönlendirdiği ölçüde modern toplumla bağlantı kurmuştur. Dine yapılan aşırı vurgu azalmış, cemaatçi ruh bireyselci ruha dönüşmüştür. Sözün özü, muhafazakârlık kendisini liberalize etmiştir (Erdoğan, 1998: 62). Bu doğrultuda yeni muhafazakârlık, kapitalizmle, ekonomik, toplumsal, siyasi şartlarla fazlasıyla uyumludur. Var olan değişimi yadırgamanın aksine sahiplenmeyi tercih etmiştir. Muhafazakârlık, piyasa ekonomisi, liberalizm, teknik aklın kullanım araçlarıyla barışıktır. Muhafazakârlığın savunduğu gelenek, din, millet, otorite gibi değerlerin yeni toplum düzeninde savunuculuğu devam etmektedir. Yeni muhafazakârlık bu

---

Turan Alkan’ın ise bu konuyu destekler görüşleri bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: (Bora, 2017: 567).

açından bakıldığında liberal siyasal geleneğin görünmeyen yüzünün görünür hale gelmesidir (Erlar, 2007).İslami yaşam tarzının kapitalist ekonomiyle harmanlanarak yaşanmasının tüketim pratiklerinin İslamileştirilerek devam ettiği bir durumun içerisinde bulunan insanlar modern- muhafazakâr bir kimlik ile şekillenmeye başladığı söylenmektedir. Hem modern olmayı talep etmiş hem de var olan kimliklerini korumak istemektedir. Dubiel'e göre ise, yeni muhafazakârlıkta kavrama yenilik atfedilen taraf, salt anlamın değişmesi değil, kavramın uygulandığı tarihi bağlamın değişmesi ile ilişkilendirilmektedir. Bir taraftan yeni sağ, diğer taraftıyla "Yeni Muhafazakârlık" olarak ayrışılan dönemin sonuna gelinmektedir. Muhafazakarlığın eski tutumundan farklı olan "Yeni Sağ" devletin tarafsızlığıyla birlikte, seküler hale gelmiş bir kültür içinde kabul aldığı koşullar altında ortaya çıkmıştır (1998: 14-15). Seküler bir dünya düzeninde ortaya çıkan kavramların ve yaşantıların da sekülerleşmesine ortam hazırlanmaktadır. Kırdan kent hayatına olan geçiş, sekülerleşmenin oluşması ve sürdürülmesine ortam hazırlayan bir unsur olarak görülebilmektedir.

Korunmak istenen geleneklerin hayli azalmış olduğu toplumda, muhafazakârlığın hangi çizgilerde ve nasıl bir düzende savunulacağı büyük bir sorundur. Geline yüksek üretim düzeyinde pazar ekonomisini canlı tutan maddi unsurlarla birleşen kültürel değerler ile geçmişin manevi değerlerini bir arada tutmak bazı durumlarda çelişkili olmakla birlikte ütopyik olarak değerlendirilebilmektedir (Ergil, 1986). Bu bağlamda, muhafazakârlığın yeni kalıplar içerisinde sunulması, kavramın yeni düzenle olan uyumuyla ilişkilendirilebilmektedir. Fakat, muhafazakârlık, Türkiye için yeni bir kavram değildir. Yeni olan aslında tercihlerinin daha görünür olmasıdır. Değişen şey, muhafazakârların yaşantılarındaki görünürlüktür. İslam ve lüksün yan yana gelmeli mi sorusuna herkesin kendi penceresinden verdiği yanıtlar da muhafazakâr yaşantıların farklılığını göstermektedir. Kâbe'den canlı yayınlanan programlar, gülsuyu pompalayan oda kokuları, muhafazakâr ailelerin evleri artık muhafazakâr burjuva yaşantısını doğrular

şekilde dizayn edilmektedir.³ Genel olarak toparlayacak olursak, Batı- dışı toplumlar geçmişi ve eskiyi silme noktasında hevesli tavırlarıyla yeni olana kolay uyum sağlamaktadır. Muhafazakâr kitle liberal ekonominin gelişmesiyle yeni zenginleri var etmiş, ona göre yaşam pratikleri oluşturmuştur (Göle, 2011: 100).Yeni oluşan yaşam pratikleri belirli hayat tarzları etrafında rutin hale gelmeye başlamaktadır. Muhafazakârlığın değişen bu yaşam pratiklerinde özellikle İslamcı, laik, dindar kesim; değişen pratikleri muhafazakâr kadınlar özelinde de konuşmuşlardır. Tüketimi en çok talep eden ve gösteren kesim, kadınlar özelinde değerlendirilmiştir. Özellikle muhafazakâr kesimin kadınları kıyafetleri ve tercihleriyle her zaman eleştiriye tâbi tutulmuş, değişimin asli unsurları olarak görülmüştür.

1.2. Muhafazakâr Kadın ve Görünürlük

1.2.1. Muhafazakâr Kadın Profili

Kadın konusu, tarihsel açıdan incelendiği zaman gündelik yaşama değen toplumsal değişim ve dönüşümün en ayrıcalıklı ilgiyi hak eden konularındandır. Bir taraftan altında medeniyet projesini barındırmasıyla tarihsel dönüşümün, diğer ucuyla da cinsiyet ayrımcılığı üzerinden İslami toplumsal yapının en önemli temel taşı olarak görülebilmektedir. Özel-mahrem alana dair yorumları, dış-kamusal alan sınırlarının tekrar çizilmesinde kadının görünürlüğü baz alınmaktadır (Göle, 2016: 170).Muhafazakâr kadın ise görünümü ve yaşam pratikleriyle en çok konuşulan kesim arasında yer almaktadır. Bu denli konuşulan muhafazakâr kadının, muhafazakâr kimliği sahiplenme ve gündelik yaşama aktarma hususları kişiden kişiye değişmektedir. Muhafazakârlığın tanımlanması ve kimlik olarak doğrudan sahiplenilmesinin zor tarafı, muhafazakâr olarak atfedilen kadınların da tanımlanmasını zorlaştırmaktadır. Türkiye’de özellikle 80’li yıllarda muhafazakârlığın kadın üzerinden yürütülmesi ve tüketimle birlikte modanın bir anda kadın özelinde yorumlanması dikkat çekici durumlar arasındadır. 80’li yıllara değin geleneksel başörtüsüyle var olan kadının özellikle 80’li yıllardan sonra

---

³ <https://www.youtube.com/watch?v=7HKVvJFIOnU> (Erişim Tarihi: 13.10.2018).

kamusal alanda görünürlüğü ile muhafazakârlık daha çok kadın özelinde yorumlanmaya başlanmıştır. Özellikle de hızlı modernleşme tecrübesine sahip Türkiye’de yaşanan değişim çoğu kere kadınların görünümü üzerinden okunmaktadır. Muhafazakârlığın din ile olan yakın ilişkisi ise muhafazakâr olarak atfedilen kadınların daha çok başörtülü kesimle genelleştirilebilmesine sebebiyet vermektedir. Fakat muhafazakâr olarak atfedilen kadınların sadece başörtülü kadınlardan oluştuğunu söylemek gibi iddiası olmayan bu tez çalışmasında, güncel kullanım sebebi ile muhafazakâr kadın ve başörtülü kadınlar ifade edilmek istenmektedir. Muhafazakâr olma ediminin bireylerinin zihin dünyalarına göre şekillendiği çalışma boyunca üzerinde durulan konular arasındadır. Muhafazakârlığın gelenek ile olan ilişkisi yanında günümüzde modernlikle olan ilişkisi de muhafazakârlığın içerisinde bulunduğu durumu göstermesi açısından önemlidir.

Gelenekçi- modern kadın ve çağdaş gelenekli kadın ayrımı bu ikisi arasında yapıldığında, gelenekçi modern kadın, belirli kültür içinde gelişen, alınan eğitimle ait olduğu kültürü modernitenin kendi için tanımladığı özgürlükten yararlanarak sorgulayan kesim olarak ifade edilebilmektedir. Kendi hayatı ve sorguladığı hayat arasında çelişki yaşaması da tipik özelliğidir. Modern gelenekli grup ise, modern kültür kalıpları içinde doğmuş ama geleneğinden kopmamış kadınları anlatmak için kullanılabilir. Gelenekli-modern,⁴ değişirken dönüşebilen, gelenekle ters düşmeyip gerçekliği yaşanan zamana göre yorumlayabilen kesimi ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır (Sucu, 2011: 179-180). Muhafazakâr tutuma sahip birinin içinde bulunduğu ruh hali; gelenekle moderni bir araya getirebilme çabasını hatırlatmaktadır

Bu doğrultuda Cumhuriyet modernleşmesinin kadın için verdiği rolü anlamlandırmadan bu konu bağlamında yapılan yorumlar eksik kalmaktadır. Kadın, seküler yaşantıyı destekleyen hem özne hem nesne konumunda atfedilmiştir. Genel olarak devrimler “ideal erkek” tanımı yaparken Kemalist Devrim kamusal alanda

---

⁴ Gelenekli modern kavramını Türkiye’de ilk kez Kenan Gürsoy kullanmıştır. Bkz (Sucu, 2011: 179).

görünürlüğü artan, yaşam tarzı olarak batılı görünüme sahip, geleneksel rollerinden farklı bir ideal kadın tanımlaması yapmaktadır. Kentin görünümü de açılan mekânlarla batılı bir görünüm kazandırıldıktan sonra, bu mekânların müşterileri de değişmektedir. Balolar, çay salonları, kadın ve erkeğin ele ele tutuşup, balolarda dans ettiği yeni mekânlar olmuştur (Göle, 2013: 24). Hızla ve tepeden inme şekilde uygulanan modernleşme ile birlikte kır- kent ayrımındaki insan nüfusu değişmiş, kentli görünüm sergilemek ulaşılması gereken amaçlardan biri olmaya başlamıştır. Kadın- erkek için mekân ayrımı kalkmış, özel ve kamusal alan anlam değişikliğine uğramaya başlamıştır. Modern yaşam tarzlarının bireylerin hayatında görünürlüğünün artmasıyla birlikte, var olan pek çok şeyin alternatifi üretilmiştir. Artan alternatifler doğal bir süreç olarak değişim ve dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Yaşanılan değişimler ise kamusal alanda muhafazakâr kadının görünürlüğünü arttırmıştır.

1.2.2. Kamusal Alanda Muhafazakâr Kadın

Toplumsal yapının yeniden üretilmesi aşamasında, önceleri özel alanın merkezi konumunda olan mahremiyet alanı, niteliğini kaybedince bu alanın dışına itildiği söylenebilir. Liberal dönemin burjuva takımı, özel hayatlarını meslek ve ailelerinde yaşamaktadır. Toplumsal emeğin alanı ekonomik işlevlerinden ayrılmış “ev” gibi, özel alana aittir. Sonraları özel ve kamusal alan birbirlerine zıt bir gelişme içerisine girmiştir. Ailenin gittikçe daha özel, çalışma dünyasının “kamusal” hale geldiğini söylemek mümkün olmaktadır (Habermas, 1997: 270). Kamusal alan özel alanın dışında kalan, diğerleriyle etkileşime girilen alan olarak varlığını devam ettirmektedir. Şimdilerde kamusal alan –özel alan ayrımı yapabilmek, kavramların ve yaşantıların iç içe geçtiği dünyada kolay görünmemektedir.

Modern toplum hayatında değişime uğrayan şeylerden biri de geleneksel dönemde erkekle özdeşleştirilen dış mekânda artık kadınlarında bulunmayı talep etmeleridir. Erkeğin dış mekânda geçirdiği zaman ve mekânın değişimi kendini “medenilik” olarak sunan bir argümandan beslenmektedir. Kadın, sosyal olarak her türlü yeniliklerden yararlanma noktasında bir yandan motive edilirken, bir yandan da değişen mekânlarda bulunmak için toplumsal destekten uzak bırakılmaktadır (Meriç,

2000: 107-109). Kadınlar toplumda bastırılan ve ötekileştirilen olduklarının farkına vardıklarında, bastırılan hemen her şeyin kamusallaştırılması gerektiğini düşünmektedir. Habermas'ın betimlediği karşı-kamusal olarak, kamusal alanı dönüştürmeye çalışmaları da ifade edilebilmektedir (Suman, 2013: 74). Kadınların öteki olarak tanımlanmayı kabullenmesi, daha fazla göz önünde olmayı da beraberinde getirmektedir.

Muhafazakâr kadınların başörtüleriyle eğitim haklarını talep etmeye başlamaları kadınların kamusal alanda görünürlüğünü arttıran bir etken olarak değerlendirilebilir. Zürcher'e göre, 1980'li yıllarda kamusal alan tartışmaları özellikle türban yasağı üzerine yoğunlaştırılmıştır. Kamu kurum ve kuruluşlarında türban takma yasağı üzerinde ortak fikir birliği ile, çoğu İslamcı kadın yasağa karşı kampanyalar başlatmıştır. ANAP, türbana izin veren bir yasa teklifi meclisten geçirmiş, Kenan Evren bu yasayı mahkemeye devretmiş, fakat yasa mahkemeden geçirilmemiştir. 89 yıllarında yasağı kaldıran bir yasa yayınlanmış, yasağa karşı sergilenecek tavır üniversitelere bırakılmıştır (Zürcher, 2000: 423). 12 Eylül sonrası, başörtülü öğrenciler "terörist" damgasına maruz bırakılmıştır. Başını örtmek istiyorlarsa, evinde otursunlar mantığı ile başörtüsü, dini pratiklerden çok geleneği ve ev kadınlığını ifade etmek için kullanılmıştır (Aktaş, 1990: 111-113). 1995 yılında Necmettin Erbakan ve partisinin (Refah Partisi) seçimleri kazanması başörtüsü sorununa bir çözüm bulunabileceğine dair umutları arttırmıştır. Laistlerin huzursuzluğuna rağmen 96 yılında Tansu Çiller'in DYP (Doğru Yol Partisi) ile hükümet kurulmuştur. RP, başörtüsü serbesti için uğraşmış, CHP ve DYP'nin içlerinden karşı tepkiler yükselmiştir. Daha sonra ise karar yine üniversitelere bırakılmıştır (Özdalga,1998: 68). Yasağa karşı kendi görüşlerine uygun kararlar veren üniversitelerin seçkin yapıları, yasakların daha da artarak devam etmesine sebebiyet vermiştir. Yıllara yayılan yasakların, mağduriyetlere ve travmalara sebebiyet vermesi, yaşanan sorunlar arasındadır.

1987 yılı ve onu takip eden yıllarda özellikle büyük kentlerde tesettüre yönelik baskıyı kınayan ve protesto eden büyük bir kısmı üniversite öğrencilerinden oluşan kadın hareketliliği dikkat çekicidir. Bu kadınlar, kadınların toplumsal

yapıdaki konumlarından rahatsız olan algıyı ortadan kaldırmak için mücadele eden “bir grup Müslüman ” olarak kendilerini tanımlamışlardır. Medyada “türbanlı feministler” olarak anılan bu kesimin, kendilerini tanımlarken alışılmış “hanım” sözcüğünden kadın sözcüğüne kaydıkları söylenebilmektedir(İlyasoğlu, 1993: 30). Bu değişim Aktaş’a göre ise İslamcı kadınların kamusal alanda nasıl yer edindiğini anlattığı kitabında Bacı söyleminin bayan söylemine dönüştüğü üzerinde durmaktadır. Ona göre, Bacı’nın kamusal alanda başörtülü olarak bulunması, bu alandaki mahremiyet değerlerinin tekrar tanımlanmasını, insan ilişkilerinde kadın ve erkeğin tekrar yeni bir görünüm ve muhteva kazanmasını gerektirmiştir. Kamusal alanın değerden arındırılmış bir yer olmaması sebebiyle kendine has vazgeçilmez değer yargılarıyla kamusal alanda olmanın bedeli kolay görünmemektedir(2001:9).

Cumhuriyetle birlikte kamusal alan, belirli kimliklerin bulunabildiği bir filtre görevi görmüştür. Dinsel ifadeyle “başörtüsü”, daha seküler söylemle “türban” olarak ifade edilmiş ve Etyen Mahçupyan’ın tanımıyla “modernliğin mabedi” olarak tanımlanan kamusal alana girmesi yasaklanmıştır (Aksoy, 2005: 11). Başörtüsü yasakları ilk olarak Kenan Evren döneminde ifade edilmiş, YÖK başörtüsü yasağını üniversiteler de uygulamıştır. Aynı yasak 1997 yılında askeri müdahaleyle kararlı bir şekilde uygulanmıştır. RF koalisyon ortaklığında “irtica” gerekçesiyle din ile alakalı pek çok kamu ve özel kuruluşlarda başörtüsü hedef alınmıştır (Özipek, 2008: 16-17).

Küçük şehir ve köylerde geleneksel babaannelerin büyüklerinden görüp taktığı başörtüsü, kent hayatına farklı anlamlarla girebilmiştir. Geleneksel babaanne örtüsü veya kapıcı, hademe gibi alt sınıf meslekli kadınların örtüsü modernleşmenin önünde engel olarak görülmezken, kentteki yeni görünümlü başörtülüler, kamusal alanda bulunmaya çalıştıkları zamandan beri modernistler için kriz sebebi olmuştur (Kentel, 2008: 41). Bahsedilen örtünen kadın, geleneksel küçük şehirdeki kültürün taşınmasından ziyade, modernizmin sunduğu imkânları elde etmek adına aktiftir. Onlar kendi içine kapanık dünyaların dışında modernliğin yükselen mekânı olan şehirlerde, üniversitelerde ortaya çıkmıştır (Göle, 2016: 126). Cumhuriyet seçkinlerinin geleneksel örtüyle herhangi bir sorununun olmadığı söylenebilecek

ifadelerdendir. Onların sorun olarak üzerinde durduğu örtüleriyle birlikte şehir hayatında ve üniversite sıralarında olan kadınların görünürlüğü ile ilgilidir.

Batıcı seçkinler, Batılı evrenselciliğe ulaşmanın en önemli yolu olarak, kadının İslami gelenekten uzaklaşması üzerine fikir birliğine sahiptir. Muhafazakâr akımlar ise kadına yönelik bu geleneklerin bozulup liberalleştirilmesine kuşkuyla bakmışlardır (Göle, 2016: 49). Türkiye’de İslami hareketlerin ilk başta modern topluma alternatif olarak ortaya çıktıkları söylenebilmektedir. Modern toplum düzeninde artan alternatifler ile eski alternatiflerin yer değiştirmek durumunda kalması da yaşanan değişimi anlayabilmek adına önemlidir. Yeni olan daha makbul görüldüğü için, eskinin tasfiyesi daha kolay yapılabilmektedir. Göle’ye göre, İslamcı kadınlar, Müslüman geleneksellik ve Batı modernizmine yönelttikleri eleştiri arasında yeni alternatif meydana getirmeye çalışan radikal İslamcı kesim arasında yer almaktadır. Değişen Müslüman, okuyan ve kentli Müslüman kadının örtünmesi radikal İslamcılığı temsil etmektedir. Değişen Müslüman kadın profilini, başörtüsü yerine türban kelimesinin kullanımı örneklendirebilir (2016: 125).Gelenek ile modernitenin getirdiklerinin çatışmasının görünen bir eylemi de örtünmenin şeklen anlamının değiştiğidir. Geleneksel olandan farklı olan örtüleriyle, bu örtünün sahibi kadınlar annelerinden, anneannelerinden farklıdır.

Başörtüsü yasaklarıyla birlikte kamu ve üniversitelerde katı bir şekilde uygulanan duruş ve tavırlar, kadınların peruk takarak okula gitmelerine sebebiyet vermiştir. Aksesuar olarak tercih edilen peruk, o zamanlar örtülü kadınlar için okula giriş vizesi görevini üstlenmiştir. Perukla birlikte bere, bandana da tercih edilen yeni alternatiflerdendir.⁵ Yasaklar, kadınların yeni alternatifler geliştirmesini ya da okulu ve çalıştıkları kurumları terk etmelerini istemiştir. Kimi yasaklara daha fazla direnemeyip, örtüsünden vazgeçmiş; kimi ailelerin imkânlarıyla yurt dışında okumuş, kimi ise peruk gibi sûni çıkış yollarına başvurmuştur. En nihayetinde, 28 şubat “postmodern darbenin” yeni örtünme tarzlarının doğmasına, oluşturulan

---

⁵ <http://www.haber7.com/egitim/haber/286011-kamusal-alanin-peruklu-dramlari> Erişim Tarihi: 17.02.2019.

alternatiflere alışmaya neden olduğu tespitinde bulunulabilmektedir. Aktaş'a göre, postmodern darbe olarak adlandırılan 28 şubat ardından başörtülü kadınlar iradesi zayıf ve kolayca kandırılabilir, ezik ikinci cins olarak ifade edilmek istenmiştir. Bunun yanında darbelerin farklı olan her şeyi susturduğu ortam ve zamanlarda başörtülü öğrenciler görülmeyi istemedikleri halde göz önünde bulunmuşlardır (2011: 66). Darbeler ve sonuçları her dönem topluma unutulmayacak etkiler bırakmıştır. Var olan düzenin değişmesine vurgu ön planda olunca, içinde bulunulan durum yumuşatılarak önce değişmeye zamanla dönüşmeye başlamaktadır. Yasaklar, karşı savunma mekanizmasını da içerisinde barındırmıştır. Zaman hızla akıp giderken değişen yaşam şartları olmuştur. Yankaya'ya göre ise , 28 şubat, İslami kesimin seçkinlerinin kendilerine has bir bilinç oluşturmasını, oluşturulan bilincin bireysellikleri ile birlikte uyumlu olmasıyla, geçmiş ve gelecek ilişkisinde yeni tarzların ortaya çıkmasına ortam hazırlayan bir süreç olarak değerlendirilebilmektedir (Yankaya, 2014: 118-122).Başörtüsü yasakları bundan sonraki süreçte hemen çözülebilmüş bir sorun değildir. İlk olarak 2011 yılında bitmiş, zamanla tüm kurum ve kuruluşlarda yasak kalkmaya devam etmiştir. Önce eğitim ve öğretimde serbestlik kazanan başörtüsü yasakları zamanla (2013) yılında kamu kurumlarında kaldırılmıştır.

Başörtüsü yasakları direnişi de beraberinde getirmiştir. Bu direniş zamanla dini anlamından uzaklaşarak, insan haklarına ve kadın haklarına yaptıkları vurguyla modern anlamda bir kadın hareketi olarak ifade edilmek istenmiştir. Başörtüsü mücadeleleri, gündemin sert baskına yenilmiş görünmektedir. 1980'li yıllarda siyaset aktörlerinin başörtülü olarak doktor, öğretmen, hemşire görmedim söylemi; 80'li yıllardan itibaren tesettürlü kadınların görünmek ve tanınmak halinin tetikleyicisi olmuştur. Görünür olmak, var olunduğunun kanıtı olarak sunulmuştur. Görünmeye yardım eden ise özel kanallar olmuştur (Barbarasoğlu, 2017: 80-175). Bahsedilen görünürlük 80'li yıllardaki muhafazakâr kadınlar arasında inancımı istediğim gibi yaşayamıyorum talebi, zamanla başörtümlü mesleğimi icra etmek istiyorum temennisine dönüşmüştür. Hem geleneksel İslam'ın hem de Cumhuriyet modernleşmesinin kadınlardan beklenen şekliyle her iki alanı da değiştirme ve dönüştürme çabası içine girildiği görülmektedir. İslamcı kadınlar mahrem alanına da

sahip çıkarak bu kimliklerini kamusal alana taşımaktadır. Çayır'a göre kamusal alan muhafazakâr kitleyi de etkilemektedir. Kadınlar, sempozyum, panel gibi ortamlarda erkeklerle bir konuşmacı olup, mahremiyet duvarlarını aşındırmaktadır (Çayır, 2013: 66-67). Modernleşmenin önündeki engelleri kaldırmak isteyen seküler kesim ile İslami pratikleriyle yaşayıp modernliğin sunduklarından yararlanmak isteyen muhafazakâr kesim birbirlerini değişimin belli noktalarında etkileyebilmiştir. Seküler kesime hitap eden mekânların muhafazakâr kesime hitap eden alternatifleri, tesettür mağazalarının sayılarında ve niteliğindeki artış artık kamusal alanın İslami pratiklere müsait olduğunu göstermektedir. Yaşanılan ortamın anlam ve muhtevasının modern olma üzerine kodlanılan dünyası içerisinde muhafazakâr kadın, yeni bir şekilde estetize edilen yaşam pratikleriyle gündelik hayatta kendine yer edinmeye başlamıştır.

1.3.Gündelik Hayat Sosyolojisi

Sosyal bilimlerin en hareketli alanlarından olan gündelik hayatı anlamak toplumsal değişmeyi anlamak adına kıymetlidir. Değişim ise günümüzde hızın gündelik yaşam pratiklerine egemen olmasıyla birlikte dönüşümü beraberinde getirmektedir. Toplumsal dönüşümün etkisinden bahsedebilmek gündelik hayatı dönüştürebilmesiyle ilişkilidir. Gündelik hayatın tekrarlanarak sıradan hâle gelen rutinleri içerisinde bireylerin ideolojik tutumları, kimlikleri ve benlik oluşumları şekillenmektedir. Gündelik hayat yaşanılan anı ve zamanı içinde barındırdığı için toplumun genel hakim paradigmasının şekillendiği yerdir. Kimlik ve benliklerin şekillendiği, etkileşimin başlayıp bittiği, hayatların sahnelediği yer olması sebebiyle sosyal bilimcilerin her zaman ilgilerini taze tutukları bir alandır. Yaşanılan değişim ve bu değişimin etkisinin büyümesiyle başlayan dönüşümün anlamlandırılacağı yer ister istemez herkesin hayatında yer edinen gündelik yaşam gerçekliğidir. Gündelik hayatı, toplumsal kurum ve yapıları anlama alanı olarak görmek bazı sosyal bilimcilerin çalışmalarının temel argümanıdır.

1.3.1. Gerçekliğin Sosyal İnşası Kuramı

Gündelik hayat ve pratikler, insanlar tarafından anlamlı ve tutarlı olarak yorumlanan şekliyle onlara anlamlı görünen bir gerçeklik olarak kendini sunmaktadır. Gündelik hayattaki bilginin özlerini, öznel süreçlerin, ortak duyu dünyalarının inşasıyla nasıl nesnelleşebildiklerini anlamlandırılmaya çalışmalıdır. Gündelik yaşam fenomenleri, görünen ve kendi özsel anlamlarıyla daha önceden düzenlenmiştir. Burada ve şimdide olma günlük yaşam gerçekliğinin odağındadır. Buradalığı ve şimdide bulunmayı kişiye sunan şey tam olarak, bilincin gerçekliğidir (Berger ve Luckman, 2018: 33). Bu çalışmanın üzerine oturduğu kuramlardan biri, Berger ve Luckman'ın Gündelik hayatın gerçekliğinin inşasını ele aldığı "*Gerçekliğin Sosyal İnşası*" kuramıdır. Bu doğrultuda gündelik gerçeklik, bireylerin birbirinden farklı yaşam tarzları ve deneyimlerinin sonucu olarak çoklu öznel gerçeklik biçimlerinin ötesinde kendini en üst gerçeklik olarak sunan bir gerçekliktir. Düşüncülere göre ise, gündelik hayat gerçekliği içinde "içselleştirme", "dışsallaştırma", "nesnelleştirme" olmak üzere üç hareket noktası vardır. Bu yüzden gündelik hayata dair öznel tasarımlar yeniden üretilmekte ve rutinleşmektedir (Uluocak, 2018:270-272).Çalışma boyunca ufuk açıcı olan bir diğer kuramcı ise Goffman'dır. Muhafazakâr kimliği ele alan bu çalışmada, kimlik kavramını benlik üzerinden analiz etmeden yapılacak yorumlar eksik kalmaktadır.

1.3.2.Dramaturjik Eylem Kuramı

Goffman'ın bireyselci ve sınıflandırılması zor olan sosyoloji tarzı ile birlikte G.H. Mead'in düşüncelerinden ve sembolik etkileşimcilikten etkilenmiştir. Goffman'ın, çalışmalarında genel olarak gündelik hayattaki insan etkileşimlerini ve insanların kendilerini sunuş tarzlarını analiz etmektedir (Slattery,2007: 189). Gündelik yaşamı "*dramaturjik eylem kuramı*" ile anlatan Goffman'ın ise günlük yaşamda sunulan benlikler üzerinde durmaktadır. Tiyatro metaforuyla insan ilişkilerini ve etkileşimini anlatmasıyla gündelik hayatı sahne, performanslar ve rutinler üzerinden anlamlandırmaktadır. Bireyler arası yüz yüze gerçekleşen etkileşimle bireyler karşılıklı olarak birbirlerini etkilemektedir. "*Performans*" ile katılımcılarının herhangi birini etkilemeye yönelik tüm etkinlikleridir. Performansa

katkı sağlayanlar “*seyirci*”, performans esnasında önceden belirlenmiş durum ve ortamlarda sergilenmek üzere oynanan kalıplaşmış eylemlere ise ‘*rol*’ ve ya ‘*rutin*’ denmektedir (Goffman, 2016: 28). Goffman’ın gündelik hayat üzerine yaptığı çalışmalarında kullandığı kaynaklar, kendisinin temel de kırsal alanından ve orta sınıf içerisindeki kamusal merkezlerinden aldığı verilerdir. Gündelik hayat, karmaşıklığı ve genel doğası nedeniyle matematiksel alanı çağrıştırmaya direnen niteliksel özgüllüğü içerisinde barındırmaktadır (Orhan, 2018: 200).

Goffman’ın benlik sunumunda bireyi incelediği çalışmaları ve nitel çalışmalarla bulduğu bulgular önemini hala korumaktadır. Ona göre kişi, sahne önü ve sahne arkasında farklıdır. Önceden hazırlanmış olduğu roller ve takındığı maskelerle performansını sergiledikten sonra, sahne önündeki rolünü sonlandırabilmektedir. Sahne arkası, etkileşimi bıraktığı, kendisi olabildiği ve maskesiz ve rollere bağlı kalmadan hareket edebildiği yerdir. Goffman’a göre, (2017: 196) kişinin diğerleriyle birlikteyken hedeflediği en önemli noktalardan biri yaptığı eylem ve işlerle başkaları üzerinde bıraktığı izlenimdir. Kişi, diğerleriyle birlikteyken ritüeller vasıtasıyla bir arada olduğu müddetçe o düzeni korumakla görevlidir. Ritüellerin düzenli olarak tekrarı pratiklerin oluşmasına ortam hazırlamakta, pratikler rutinleşmeye başlamaktadır.

1.3.3. Gündelik Hayatın Keşfi Kuramı

Lefebvre’de bu görüşe yakın bir şekilde tüm sıradanlığıyla günlük hayatın tekrarlardan oluştuğunu söylemektedir. Gündelik hayat, mütevazî olmasının yanında kuşkuya meyil ettirmeyecek şekilde birbirine bağlanan şeyler dünyasını ifade etmektedir. Modernlikle birleşen tarafında, modernlikten yeni olanın inşasını anlamak gerekmektedir. Dönemin gündelik hayatı, modernliğin arka yüzüdür, bir nevi zamanın ruhudur. Gündelik olan içerisinde küresellik, teknik, kültür, kültürün görünüşleri bulunmaktadır (Lefebvre, 1998: 25-46). Gündelik hayat meşruluğunu, hassasiyetle incelenmesi gerektiği zemininden almaktadır. Toplumun değişim ve dönüşümün pratiklere sirayet etmesi de tam olarak bu zeminden gelmektedir. Gündelik hayatı sosyolojinin tartışma zeminine getiren düşünürler, insanlar arasındaki iletişimin etkileşimi başlattığı, bu etkileşimin ise toplumsal olanın

pratiklerine yansıdığı üzerinde durmaktadır. Anlaşılması gereken toplumsal yapının, bunu ören gündelik pratikler üzerinden yapılmasının naif dokunuşları ve derinlemesine incelemeleri içinde barındırmaktadır.

Lefebvre'ye göre, gündelik hayat modernliğin temel bir ürünüdür. Gündelik hayatta tekrarlardan oluşan davranış biçimlerinin keşfedilmesi gerekmektedir. Bireylerin toplum içindeki davranışlarının neye göre ve nasıl belirlendiği gündelik hayattaki deneyimlerden öğrenilebilmektedir. Toplumsal hayattaki yaşanan dönüşümün gündelik hayatı dönüştürmeden mümkün olmayacağı üzerinde duran Lefebvre, gündelik hayatın hassasiyetle ilgilenilmesi gerektiği üzerinde durmaktadır.

1.3.3.Sıradan ve Aleladelik Kuramı

Gündelik hayatı ele alan bir çalışmada Michel De Certeau'dan bahsetmek gerekmektedir. Certeau, sıradan insanların, sıradan eylem ve pratikleri üzerinde durmaktadır. Certeau'ya göre, alışveriş yapmak, bir mekanda oturmak, konuşmak, dolaşmak gibi günlük uygulamalar taktik türünden bilginin dahilindedir. Tüketicilerin günlük alışkanlıkları, tutum ve davranışları geliştirilecek düşünce tarzları üzerinde etkilidir(Certeau, 2009.117). Sıradan insanın alelade eylemleriyle tüketim toplumunda içinde yer aldığı duruma direnmesinin yanında, kullandığı taktiklerle birlikte önce bir sanat olarak değerlendirmekte, devamında bu sanatı bir söylem olarak çözümlemektedir (Certeau, 2009).

Gündelik hayat, sıradan insan ilişkilerinin derinlikli olarak ele alındığı hayatın bir parçasıdır. Sıradan görülen eylemlerle şekillenen bireyin hayatı, belli bir yaşam kesiti içinde sınırlandırılmaktadır. Gün içindeki hareketliliğin belirlenen stratejilerle ilerlediği ve bazı durumlarda akışa bırakıldığı bir gerçekliktir. Sıradan eylemlerin tekrarlanarak rutinleşmesi belirli bir yaşam tarzının oluşmasına imkan tanımaktadır. De Certeau, direnişi bilinen toplumsal hareket bağlamından çıkartıp sıradan görülen gündelik hayat eylemlerine odaklanmaktadır. De Certeau, gündelik hayatın ayrıntılarına takılan çok sayıda taktiğin, işleyişin yönünü belirlediğini ifade etmiştir. Gündelik hayat tahakküm ilişkilerinden bağımsız değildir. De Certeau,

yeme, içme, tüketme gibi gündelik hayat pratiklerini ele alıyormuş gibi görünse de, sıradan insanların içindeki yaşadıkları düzenin baskıcı kurallarıyla, istedikleri biçime sokarak nasıl baş ettikleri üzerinde durmaktadır (Certeau, 2009:56-58).

İKİNCİ BÖLÜM

MUHAFAZAKÂR KADIN ve GÜNDELİK HAYAT

Muhafazakârlık toplumsal değişimden etkilenerek yoluna devam etmektedir. Yaşanılan zaman, geçmişten farklı ve sürekli bir devinim hâindedir. Değişim ise kendisini en çok gündelik yaşam pratiklerinde hissettirmektedir. Gündelik hayatın değişimi en görünür şekliyle tüketim pratiklerinde belirgindir. Tüketimin her zaman istekli öznelere olan kadınlar tüketim unsurlarını kendi hayatlarında görünür kılmak istemektedir. Tüketim pratiklerinin yaşantıya aktarımı hususunda gündelik hayat estetik olanı da içinde barındırmaktadır. Estetize etme; ev dekorasyonundan, kıyafet tercihine, tatil mekânından, alışveriş kültürüne, sosyal ağların aktif kullanımından, boş zaman aktivitesine değin hissedilmektedir.

Bu doğrultuda muhafazakâr kitlenin tüketimle birleşen gösterişçi sunumu en spesifik görünümünü genel olarak kadın özelinde tanımlamıştır. Zamanında yerleşik olanı savunan fikrin, dayanışmacı ruhla muhalefet kanadını temsil eden tesettür, orta sınıfın beğenisinin ayırt edici niteliği olarak görülmüştür. Renklerin harmonik uyumunun göstergesi şık kıyafetler, lüks sitelerde oturup, arabalarıyla buluşma mekânlarının yolunu tutanlar, sürecin yeni estetik yüzü olmuştur (Akçaoğlu, 2018: 81). Muhafazakârlar, yükselişe geçen orta sınıfın varlığıyla tüketim pratiklerinde daha fazla dikkatleri üzerinde toplamaktadır. Başörtüsü mücadelesinin ezilen tarafı olan muhafazakâr kadınlar, kapitalist piyasa düzeninde artan tüketim pratiklerinde kendileri için üretilen yeni alternatif tüketim nesnelere özenle hayatlarının merkezine koyabilmiştir. Eğitim ve öğretim hakları ile birlikte ellerinden alınan örtü, şimdi kamusal alanda aktif bulunmalarına engel değildir. Geçirilen zorlu dönemler, yaşanılan değişime ayak uydurulmasına ortam hazırlamıştır. Muhafazakâr kadının gündelik yaşamında hissedilen dönüşüm, yaşam pratiklerinin giderek estetikleşmesi yönünde olmaktadır. Alışverişten, güzelliğe, tatil mekânlarından, yenilen içilene kadar muhafazakâr kadının günlük pratikleri görselliği içerisinde barındırmaktadır. Örtülü kadınlar da diğer kadınlar gibi tatil yapma, alışveriş mekânlarında bulunma, kamu hayatında kıyafetleriyle var olunabileceğini göstermek adına kendileri için üretilmiş tüketim kodlarını kullanmaktadır. Bu bağlamda, muhafazakâr kadınların

değişen yaşam pratiklerini anlamak adına estetize edilen gündelik yaşamlarını anlamak gerekmektedir.

2.1. Estetize Edilen Muhafazakâr Gündelik Hayat

Gündelik hayat, artan kapitalist piyasa düzeninde hızla değişmekte ve kendisini dönüştürmektedir. Hareketli ve zamanın akışına göre şekillenen gündelik hayat, kimliklerin oluşturulduğu, yaşantıya aktarıldığı, bir günü dolduran eylemlerin arka planını oluşturan, benliklerin sunulduğu bir sahne olarak tasavvur edilebilir. Muhafazakar kadını anlamak için ise onun yaşam pratiklerinin hayata aktarıldığı gündelik hayat tecrübesi önemlidir. Üzerinde durulan gündelik hayat da modernleşme ile birlikte değişime uğramıştır.

Türkiye’de tüm modernleşme çabaları gibi gündelik hayatın da modernleşmesi pek kolay olmamıştır. Modernleşmeyi ülke için olmazsa olmaz bir çıkış yolu olarak halka benimsetmeye çalışan ve gerekliliğine inandıranların siyasi aktör ve iktidar seçkinleri olduğu söylenebilmektedir. Cumhuriyetle birlikte devlet eliyle günlük hayat, kayda değer dönüşüm ve değişime tabi tutulmuştur. Günlük yaşam ritüelleri yemeden içmeye, alışveriş kültüründen giyime siyasal mecraların tartışma konusu olabilmıştır (Çetin, 2017: 132). Değişen günlük yaşam ritüelleri tüm kesimlerde hissedilebilmektedir. Göle’ye göre, bugün yaşanan dünyada modern ve İslami kesimin birbirleriyle diyaloga girdikleri, birbirlerini etkiledikleri ve böylece değişmeye başladıklarını söylemek yanlış bir tutum olmamaktadır. Türkiye gibi Batı-dışı toplumlarda modernliği artık içerden dayatmacı bir şekilde değil aktör ve toplumsal kurumların toplumsal düşüncenin kavramlarıyla yaşama devam ettiği görülmektedir. İslamcı-modernist çatışması Müslüman toplum-laik devlet çizgisinde değil gündelik hayat tezahürlerinde tanımlanmaktadır (Göle, 2013: 11-12). Gündelik yaşamın pratiklerinde belirlenen toplumun ahvali değişimin merkezi kabul edilmektedir. Değişimin yoğun olarak hissedildiği günümüzde, kadın özelinde yaşanan değişimler dikkate değerdir. Batılı görünüm sergilemenin ve modernitenin taşıyıcısı olarak görülen kadın, toplumsal değişime gündelik yaşam pratikleriyle katılmaktadır.

Bu bağlamda gündelik hayatın ağırlıklı ilgi konularından birisi kadınlardır. Kadınlar gündelik hayat içerisinde hem özneler hem de kurban olarak değerlendirilebildikleri gibi aynı zamanda güzellik, moda gibi söylemlerle nesnelere. Hem üreten hem de aynı zamanda tüketendir. Bir yandan meta olabildiği gibi, bir yandan metanın gösterisi ve simgesidir. Kadın konusundaki bu belirsizlik gündelik hayat modernliğinin bir parçası olarak ifade edilebilir (Lefebvre, 1998: 78). Gündelik yaşama ilişkin bilginin kaynaklarından biri görgüdür. İdeolojiler, kültürel kodlar, iletişim kanallarının sunduğu bilgi ve tarih bilinci, alışkanlıkların çizdiği doğal sınırlar içerisinde kalmaktadır. Çizilen bu doğal sınırlar içinde dahi, ortak sanılan değerlerden herkesin hayatında yer edinen tüketim nesnelere kadar çeşitlilik bulunmaktadır (Emiroğlu, 2001: 14). Belli sınıf ve yaşam pratikleri dahilinde kişiden kişiye göre değişen tüketim tarzları içerisinde gündelik hayatta, belli bir sabitesi olan yaşam döngüsünden bahsetmek mümkün değildir. Nesnelliği içerisinde barındıramayan gündelik hayat, kişiye özel ve biriciktir. Bu biricik ve farklılığın yanında yukarıda bahsedilen diyalektik anlam, belli hayat tarzlarında buluşulabileceğini de göstermektedir. Böylesi bir hayat tarzlarının ortaklığında buluşabilen muhafazakar kadınlar tüketimin nesnelere aktif olarak kullanan kesimin bir kısmıdır. Gündelik hayat; yeme içme alışkanlıklarından, tatil mekânlarına, boş zaman değerlendirmelerinden dini pratiklere içerisinde geniş bir dünyanın kapılarını aralamaktadır. Basit ama devamlı eylem ve pratiklerle şekillenen gündelik hayat, sürekli olarak hareketlilik taşımaktadır. Muhafazakâr kadın ise, değişen kapitalist piyasa düzeniyle tüketim pratiklerinin hızına ayak uydururken, bir yandan din, geçmiş ve geleneği de yaşantısından uzaklaştırmamak adına belli pratiklerle hayatında birleştirebilen kesimdir. Bu noktada değerlendirilebilecek hususlardan biri, muhafazakâr kadının muhafaza ettiği en büyük değerlerden biri örtüleri olduğunu söylenebilir. Örtünün şekli, markası, rengi, bağlanma stilinden ziyade bazı durumlarda örtünün kullanıma devam etmesi onlar için önemlidir.

Modern ve gelenekselin karşılıklı girdikleri çatışma ve devamında gerilimlerle gündelik yaşamda çoğu zaman karşı karşıya kalınmaktadır. Gündelik hayatın akışında var olan gerçeklik dünyası, meşru kalıplarla şekillenen hayatı yansıtmaktadır. Bu meşrulaştırma sürecinde etkili olan yapı dindir. İbadet

pratiklerinden dini yaşam tarzlarına kadar tüm toplum ve birey özelinde meydana gelen dini pratikler, modern dünya içerisinde rahatlıkla gündelik yaşama eklenmektedir. Daha çok özel alanın himayesinde olan dini yaşantı, ibadet ve yaşam pratikleri boyutuyla kamusal alanda daha görünür olmaktadır (Avcı, 2012: 44-47). Kamusal alandaki yeni görünüm, değişen yaşam pratiklerinin sahiplerinin de değiştiğini göstermektedir. Muhafazakâr kadın bu değişimin öznesi olarak ifade edilmektedir.

Değişimin yaşandığı gündelik hayat en özeldir kendimiz ve kendi dünyalarımıza dahil ettiğimiz kişi, olay ve kurumlar üzerinden görünürdür. Etkileşime ise bu dünyalar arasında girilmektedir. Gasset, insanın diğerleriyle etkileşiminde insan yaşamı herkesin kendisinininkidir, yani '*benim yaşamımdır*', diyerek kendi yaşamı ve ötekiyle girilen etkileşimin başkalarının yaşamını şekillendirdiğini ifade etmektedir. Onun burada üzerinde durduğu *başkalarının yaşamı* insanın etrafındaki sevdiklerinin, eş ve dostlarının yaşamı *benim yaşamım da* doğrudan yaşam sahnesinde var olan, meydana gelen bir şeydir. Ötekinin yaşamı mahrem dahi olsa insan için sadece bir gösteriden ibarettir (2017:52). Başkasına göre şekillenen insan ilişkileri ötekiyle kurulan iletişimin meyvesidir. Gündelik yaşam alanı, diğerleriyle karşılaşma anlarının fazlaca etkileşime geçmesi üzerine kuruludur. Muhafazakâr kesimin kadınlarının kendi yaşam eksenini diğerlerine göre planladığı bir etkileşim alanı vardır. Gündelik hayat ise etkileşimlerin kişilerin benlik kurguları üzerinde en etkin olduğu yerdir.

Bu doğrultuda bir insan vakit ayırmaksızın ötekiyle girdiği iletişimde, kişiler arası ritüeller vasıtasıyla bir nevi törensel düzeni korumayı amaçlamaktadır. Burada en önemli hedef birinin diğeri üzerinde bırakmak istediği izlenimdir. Düzgün bir tavırla benliğini sergileyen insan için etkileşimin adeta metalaşmış hali varlıklara, topluluklara, sohbetlere önem kazandırmaktadır. Böylelikle kendisini iletişim için ulaşılabilir ve hazır hale getirmektedir (Goffman, 2017: 196). Geleneksel ve modernin, eski ile yeninin etkileşimini içerisinde barındıran gündelik hayat mefhumunda, metalaşma yaşam pratiklerine sinmektedir. Gündelik hayatın yapısını modernlikle birlikte bazı durumlarda ters yüz eden ve değiştiren etkilerin başında

kapitalistleşme tezahürü ve kültürü gelmektedir. Kapitalizmin ve etkilerinin yayılmasıyla birlikte günlük hayatın kendine has tarzları, geleneksel görüntüde alışılan toplum tiplerinden farklıdır (Subaşı, 2018: 37). Geleneksel olandan farklı olan, gelenekle harmanlanmayı unutmayan muhafazakâr kesim, kapitalist düzenle yaşamayı öğrenmek durumunda kalmaktadır. Yeni düzene alışmak ise gündelik hayatında kendini yenilemesine olanak sağlamaktadır. Yenilenen gündelik hayat görünümleri estetik olanı içerisinde barındırmaktadır.

Gündelik hayat, zamanla itina ile incelenen bir alan olmuştur. Gündelik hayat, örgütlenmenin alanı, planlı düzenlemenin zaman ve mekana tezahür etmiş halidir. Gündelik hayatın örgütlenmesiyle, kapalı bir devre yani üretim- tüketim üretim, haline gelmiştir. Bu sebeple gündelik hayat, tüketimi yönlendirilmiş ifadesiyle tanımlayan toplumun ve modernliğin temel ürünü olmaktadır (Lefebvre, 1998:77). Gündelik hayatı anlamak, toplum ve toplumdaki kişiler arası iletişimi, etkileşimi, değişimi ve yaşanan dönüşümü anlamak açısından önemlidir. Gündelik hayat içerisinde değişen ekonomi, yaşam standartları, toplumun siyasi dokusu üzerine yorum yapılabilmektedir. Gündelik hayat yaşanan gerçekliğin sahnesidir.

Yaşanan gerçeklik sahnesinde gündelik hayat geleneksel dönemde, nesilden nesile pek fazla değişikliğe uğramadan adetler, gelenek, örfün aktarımı ile devam etmektedir. Modernleşme ile daha çok din merkezli şekillenen gündelik hayat görünümlerini değiştirmiştir. Bu değişimin insana ve insan ilişkilerine getirdiği en önemli problem hayatın parçalı olarak yaşanmasıdır. Bu sebeple toplum hayatı kamusal ve özel alan olarak parçalanmıştır. Parçalanan şehir hayatının zamanla yeni çıkan ve zamanla etkin olan kesimi yeni burjuvalardır (Meriç, 2000: 29). Yeni burjuvaların İslami olanı bırakmadan kapitalist düzendeki uyumuyla yeniden şekillenen gündelik hayat, muhafazakâr kadınının da yeni düzene uymasını istemektedir. Yeni alternatiflerin çokluğu ile hem İslami hem estetik olanı tüketim unsurlarında göstermek muhafazakâr kadının önemseydiği bir durum olmaya başlamıştır. Gündelik hayatın maddi yönünün kuvvetlenmesi ile tüketim pratikleri de çeşitlenmiştir. Her bütçeye uygun tüketim standartları arasında muhafazakâr kesim ortalama yaşam sürme adına hem üretmeye hem tüketmeye talip olmuştur. Artan

tüketim pratikleriyle birlikte, gündelik hayat görünümüleri estetik hâle gelmeye başlamıştır.

Bu doğrultuda gündelik hayatın estetikleşmesi tüketim kültürünün gelişmesiyle doğru orantılıdır. Modern zamanlarda gündelik hayatın estetikleşmesi gündelik hayatın dokusunu oluşturan göstergelerin ve imajların hızla ilerleyen akışına gönderme yapmaktadır. Gündelik hayatın estetikleşmesi sürecini teorileştirenler arasında; Lukacs, Frankurt Okulu, Lefebvre, Baudrillard sayılabilir. Baudrillard'a göre, bireyleri gerçeklik ve imaj arasındaki ayrımın kaldırıldığı ve gündelik hayatın estetikleştirilmesini simülasyon dünyasına ve akabinde postmodern kültüre taşıyan şey, sınır tanımaz imaj üretimidir(Featherstone, 2005:116-119). Gündelik yaşam biçimlerinin estetikleşmesi, tüketim vasıtasıyla bireyselleşme, farklılaşma ve toplumsallaşma pratikleriyle birlikte giyim-kuşam, yeme içmenin yanında yaşam mekânlarının düzenlenmesi gibi alanlarda yeni bir yapılanmayı ifade etmektedir (Yücebaşı, 2012: 64). Bununla birlikte 1980'li yıllarda uygulanmaya başlanan neoliberal politikalarla küresel bir tüketim kültürü oluşturulmuştur. Bu kültür yaşam tarzlarını biçimlendirerek yeni boyutlara ulaştırmıştır (Korkmaz,2009:142).

Türkiye'nin yeni oluşan kent hayatında İslami pratiklerle şekillenen günlük yaşamı dizayn eden tarzlar, gündelik yaşam rutinine estetiklik katarken yeni davranış kalıpları meydana getirmiştir. Gündelik hayatın estetikleşmesi, İslami tarafı ağır basan popüler kültürün oluşmasına katkı sağlamaktadır. Popüler kültür alışlagelen geleneksel kültürden farklı, kent kültürünü simgelemektedir (Saktanber, 2017: 267). Kent kültürü içinde şekillenen yaşam tarzlarında bir malın popüler kültür içinde anlam bulabilmesi için büyük kitlelerin ilgisini çekmek zorundadır. Piyasaya eklenilebilmesi için sadece tüketim önemli değildir. Yaşanılan kültür içinde zevklerin dolaşım halinde olmasını da gerekmektedir (Fiske, 2012: 26). Belli bir piyasa oluşturabilmek için önce piyasanın müşterilerini ortak kalıplarda birleştirmek gerekmektedir. Kapitalist düzen içinde hemen her şey meta değer kazanarak kendini simge haline getirebilmektedir. Meta değeri artan nesnelere dünyasında, yaşanan bir değişim kendini özellikle gündelik hayat özelinde hissettirmektedir. Bu sahnede

şekillenen yaşam pratikleri tüketim ve araçlarının etkisiyle dönüştürüldüğü söylenmektedir. Geleneksel olandan modern olana geçişteki hızlılığın kendini en fazla hissettirdiği noktalardan biri, tüketim alışkanlıklarıdır. Tüketimin cazibesi muhafazakâr kadının da ilgisini çekmiş, var olan ekonomik refahla birlikte yaşam pratiklerini de değişime uğramaktadır. Değişen yaşam pratikleri ise, muhafazakâr kadınların belli bir kültür ve yenilerek devam eden bir yaşam pratiği geliştirmesine olanak sağlamaktadır. Muhafazakâr gündelik yaşam biçimlerini estetize edilen yeni yönelimlerini anlamlandırabilmek için tüketim kültürü ile birlikte incelemek gerekmektedir.

2.2. Tüketim Kültürü ve Muhafazakâr Kadının Gündelik Yaşam Pratikleri

Ekonomi, bir toplumun ilerlemesine yol açabildiği gibi insanların da ilerlemesine yol açabilmektedir. Kastedilen ilerleme somut anlamıyla ilk akla geldiği gibi maddi boyutludur. Tüketim ise ekonominin canlandırılması ve akışın sağlanabilmesi için üretmek ve üretime tabi olmak kadar değerlidir. Üretimin içinde aktif rol oynayan bireylerin burada kazançlarını istekli bir şekilde tüketime aktarmaları toplum içinde bir dönüşümü başlatmaktadır. Yaşanan toplumsal değişim ve dönüşümle birlikte bireylerin yaşam tarzlarını etkileyen tüketimle ilişkili kültürden bahsetmemiz mümkündür.

Tüketim kültürünün, kapitalizm kültürünün ön kabulü olduğu pek çok tartışmada gündemde olan bir konudur. Kapitalist sistem biriken sermaye süreçlerine, üretim modeline uygun tarzda tüketme pratiği geliştirmesi gerekmektedir (Featherstone,2005,142).Bu doğrultuda, yaşanan toplum, üyelerini tüketici rolünü oynamayı emrettiği şekilde dizayn etmektedir. Toplumun üyelerine empoze ettiği norm, rollerini oynama kabiliyetleri ve istekleridir. İçinde bulunulan toplum, tüketim toplumu olarak ifade edilmektedir (Bauman, 2014: 92). 1960'lı yıllarda üretim başat konu olma özelliğinde düşüş yaşanmış ve yerini tüketim olgusunun nesnelere almıştır. Burada ilgiyi hak eden kısım, nesnelere kurduğu göstergeler sistemidir. Tüketim ve kâr gibi maddi güce yapılan vurgu, nesnelere gerçekçi olmayan dünyalarına gönderme içermektedir. Oysa nesnelere, kendi dünyalarında kendi içinde

anlamalı birliktelik içerisinde (Baudrillard, 2005: 17). Nesnelere kurulan anlamalı birlikler bireylerin hayatını dizayn eden metalara bürünmektedir. Göstergelerle inşa edilen düzende değişen en belirgin pratik, tüketim unsurlarıdır.

Tüketim kültürü içinde filizlenen gündelik hayatın kendine has rutinleri bireylere hayat tarzı da belirlemektedir. Bu noktada Featherstone (2005:140) hayat tarzını; “bir kimsenin bedeni, giysileri, konuşması, boş zamanı kullanması, yiyecek ve içecek tercihleri, ev, otomobil, tatil seçimleri vb. mülk sahibi/ tüketicinin beğeni ve üslup duygusunun bireyselliğinin işaretleri” olarak tanımlamaktadır. Bireylere tüketimciliği biricik yaşam tarzı olarak öneren ve bireyciliği kışkırtan tüketim kültürü, toplumsal sınıfların yapısal temellerini yok edememiştir. Fakat buna rağmen bireylerin gündelik yaşamlarını değiştirmiştir (Dağtaş-Dağtaş,2009: 63).

Tüketim kültürü ve yaşam tarzları arasındaki ilişki, modern zamanlarda insanların kim olduğunu, kimliklerini tanımlayan bir etkiye işaret etmektedir. İnsanlar kimliklerini nasıl bir yaşam tarzına içerisinde olduklarıyla, sahip olunan yaşam tarzını neyi, nasıl ve hangi miktarda tükettikleriyle ifade edebilmektedir (Avcı, 2012: 212). Tüketilen şeyler meta değerinden sıyrılıp, kimlik belirmenin asıl öznesi olabilmektedir. İnsan en nihayetinde yaşamak için asıl ihtiyaçları teminden sonra lüks ihtiyaç diyebileceğimiz ve tüketimin omurgasını oluşturan ihtiyaçlara yönelmektedir. Modern toplumda tükettiğin kadar varsın anlayışıyla olabildiğince hızlı ve olabildiğince çok tüketmek ve yenisini tüketmek için eskisine yol verilmesi gerektiğini sunan bir zihniyet hissedilmektedir. Avcı’ya göre (2012: 217) modern dönemde yaygınlaşan ve fazlaca alıcısı olan tüketimin, toplumun tüm alanlarına girdiği gibi dini yaşam biçimlerinde de fazlaca görünür olmuştur. Dini değer ve tutumları, sembolleri olabildiğince kullanarak İslami görünüme sahip tüketim biçimleri kodlanmaktadır. Şehrin pek çok yerinde sergilenen ve sayıları hızla artan AVM’lerde mescidin bulunması bu tüketime İslami kesimin de girdiğini gösteren bir örnektir. Muhafazakâr kesim yeni alternatiflere tüketim pratikleriyle karşılık vermektedir.

Orta sınıf muhafazakârlar, sermaye sahibi olmasının yanında var olan iş dünyasının içine hızlıca giriş yaptıkları söylenebilmektedir. Değişen iş piyasasıyla

birlikte gündelik yaşam pratikleri de değişmiştir. Sermaye sahibi muhafazakârlar, modern yaşamın pratiklerine de adapte olmaya başlamışlardır. Can'a göre (1997: 60), dindar kesim ekonomik olarak geliştikçe sosyal yaşam alanı ona göre şekillenmektedir. Sosyalleşme mekân ve görünümünün değişmesiyle zengin imajı da değişmiştir. "İslamcı zenginler" denilince taşradaki muhafazakâr toptancı değil, holding sahibi insanlar akla gelmeye başlamıştır.

Türkiye'de dindar ve kapitalist bir sınıf ortaya çıkmaya başlamış ve muhafazakâr kesim bu faaliyetlerle şekillenmeye devam etmektedir. Müslüman kapitalistler, laisist burjuvaziden pek çok noktadan farklı olduğu söylenilebilir. Laisist burjuva kökeni çok eskilere dayanır ve Batı sermayesi ile daha çok iç içedir. Yeni yükselen muhafazakâr kapitalist burjuva geçmişi, küçük kent kasabalara ve köklü muhafazakâr ailelere dayanmaktadır. Müslüman kapitalistler tıpkı diğer burjuva sınıfları gibi tüketim pazarı oluşturmaktadır (Yaşın, 2017: 256-257). Yeni oluşan İslami pazar ile birlikte yeni bir İslami yaşam tarzı etrafında tercihler şekillenmeye başlamıştır. Ekonomik olarak özgürleşen muhafazakâr kitle, yeni bir görünümle meydanlarda olduğunu her fırsatta eylem ve söylemleriyle dile getirmekten geri durmamıştır. Tüketim tüm toplumu ilgilendiren, orta üst sınıfın yaşam pratiklerinde görülmeye başlanmıştır.

Değişim yaşanan mekâna, mekânın ruhuna sinmiştir. Sadece yaşanan konutlar ve görünümleri değişmemiş, değişim hayatın tüm mecralarında kendini hissettirmektedir. Seçkinciler ve seçkin sınıfa geçmeye istekli bireylerin özüksedikleri hayat tarzı, "Life Style"dır. Lüks ve kaliteli lokantalarda yemek yemek, giyim kuşama gösterilen ilgi, boş zamanlarında tüketimin nesnelere zaman ayırma "Life Style" yaşamın bireye sundukları durumlar olarak ifade edilmektedir (Bali, 2002). Stil sahibi olmanın beden, mekân ve yaşanan topluma yansımaları zaman içinde olmuştur. Stil sahibi olmak gündelik hayatın estetikleşmesiyle mümkün görünmektedir. İslami yaşama pratikleri olan bireyler, stil sahibi olmayı kendi kimlikleriyle bütünleştirmeye başlamıştır.

Üzerinde durulan İslami yaşam tarzı en çok tesettürlü kadınların kamusal alandaki görünürlüğüyle ifade edilmektedir. Buradan kadının bir piyon görevi üstlenildiği

anlaşılmalıdır. Tersine, İslamcı hareket dahilindeki kadınlar, İslami yaşam tarzının meşruiyet kazanmasında önemli bir rol oynamaktadırlar (Azak, 2013: 95). Türkiye Cumhuriyeti’i tarihi içinde kentli-köylü, modern-geleneksel gibi kültürel kutuplaşma olagelmıştır. İslamcı olarak konumlandırılmayı tanımlayan kadınların tesettüründe ifade bulmuştur (İlyasoğlu, 1993: 57). Yaşam tarzları en nihayetinde belli aidiyet ve kimlikler içinde anlamını bulmaktadır. Oluşan yeni yaşam pratikleriyle yeni bir dünyanın sakinleri olan muhafazakâr kadınlar, burjuva kesiminin mekân ve tercihlerinden geri kalmamak adına kendi tüketim pratiklerini meydana getirmiştir. Gidilen belli başlı mekânlar değişmiş, sosyal yaşam hareketlenmiştir. Yeme içme pratikleri, tüketim kodları, güzellik algıları değişen bu İslami-muhafazakâr kadınlar, kamusal alanda yeni kimlikleriyle birlikte görünüm kazanmaya başlamaktadır. Tüketimin hızıyla birlikte değişen tesettürlü kadınların güzellik algısını Nokta kuaför sahibi Esra Karababa şöyle ifade etmektedir:

“Açık kadın müşterilere nasıl hizmet veriyorsak, tesettürlü kadınlara da aynı şekilde hizmet vermekteyiz. Balyajdan, röfleye, topuzdan kesime kadar her hizmet bulunmaktadır. Özellikle düğünlerde burası dolup taşıyor. Bakan eşleri de bizi tercih ediyor. Bugüne kadar Emine Erdoğan, Zeynep Babacan gibi isimlere hizmet verdik. Müşteriler arasında oje sürdürenler bile var. Ama genelde açık renkleri tercih ediyorlar”.⁶

Bir başka yanıla gündelik yaşam pratikleri değerlendirilirken, kültürle ilişkisi üzerinde durulması gerekmektedir. Sosyoloji, insanı “*kültürel bir varlık*” olarak görüp incelemektedir. Kültürün içinde sürekli değişen ve gelişen alanlarıyla dinler ve sanatlar dahi yaşayıp öğrenilen her şey kültürdür (Güvenç, 1997:14). Kültürler, mekânın yanında ekonomik ve toplumsal koşullarla oluşturulur. İnsanların ekonomik temelleri, mekânları, oluşturdukları dünyaların simgeleri anlam dünyaları, kendilerini temsil ve ifade etme bağamları ile toplumsal bir süreç olduğu gibi fiziksel ve uzamsal olarak dizayn edilmektedir. Bahsedilen bu argümanlar

---

⁶ <http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/islami-sosyete-nasil-yasiyor-5148593> Erişim Tarihi: 17.10.2018

Bourdieu'nun ifade ettiği gibi “*habitus*”⁷ varoluş tarzı olarak gördüğü sistemin parçasıdır (King, 1998: 188). Habitusun içinde gelişen ve etkileşime açılan gündelik hayat, zamanla kültürün küreselleşmesine yol açmaktadır. Küresel bir düzende ise dönüşümle tüketim kültürleşmektedir. Aynı tüketim pratikleri içerisinde belli yaşam pratiklerinin sergilenmesiyle, tüketim kodları yaşam pratiklerinin de oluşturulmasına sebebiyet vermektedir.

Davranış pratiklerinin pek çoğu arasından bir tanesinin daha uygun görünmesi geçmişin yansıması ve içselleştirilmiş pratiklerin toplumsal yapı olan habitusun bir nihayetidir. Hayat tarzlarının oluşumu da kişilerin daha çok bireysel eylemlerinden ziyade kişinin habitusu tarafından belirlenen pratik ve davranışların tamamıdır. Kişinin tüketim pratiklerinden, yeme içme düzenlerine, giyim ve alışveriş tarzlarından düşünme, konuşma, yaşayış tarzlarına varan tüm seçimleri hayat tarzlarının belirleyici öğeleridir. Tüm bu sayılan hususlar kişinin habitusu tarafından şekillenmektedir (Demirezen, 2016: 550) Gündelik hayatın yapıp etmelerinin meydana getirdiği yaşam tarzları vardır. Yaşam tarzlarının nasıl olması ve nasıl olmaması gerektiği kişinin içinde bulunduğu sınıf, statü, ait olduğu sosyal çevre , yani Bourdieu'nun habitus olarak ifade ettiği yaşam alanlarını belirlemektedir. İçinde bulunulan kültüre göre oluşan yaşam pratikleri kısa mesafelerde dahi değişebilmektedir. Belli kültüre ait insanların bir araya geldiğinde ortak tercih ve uygulamalarda bulunabilmesi ise hakim kültürün tesiri ile mümkündür. Kültürün insana

---

⁷ Habitus : Bourdieu'nun sosyal bilimciler tarafından bilinen en meşhur kavramlarından. İnsanların içinde buldukları sosyal dünyayı anlamlandırma alanları, değerlendirmeleri için bulunan pek çok şema vardır. Habitus en nihayetinde, içselleştirilmiş sosyal yapı olarak tanımlanabilmektedir. Bireylerin içinde buldukları sosyal dünya içinde belli bir pozisyon içinde bulunarak elde edilen habitus, bireyin bulunduğu konuma bağlıdır. Herkesin habitusu değişmekte olup, farklı yaşantılar farklı habitusların oluşmasına neden olmaktadır. Sosyal dünya tarafından üretilmesinin yanında diğer yanılla sosyal dünyayı üretir. Habitus, dışsal yapıların içselleşmesini sağlarken bireye özel şeylerin de dışsallaşmasına ortam hazırladığı için diyalektik ilişkiyi içerisinde barındırmaktadır. Habitus , Bourdieu'nun öznellik ve nesnellik arasında seçim yapmamasına olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla habitus, bireylere nasıl ve ne şekilde düşüneceği ,nasıl davranacağı üzerinde fikir vermektedir (BKZ: Ritzer & Stepnisky: 2015: 152-155).

yüklediği davranış kalıplarıyla hareket etmenin gündelik hayata tesiri ortak yaşam alanı içerisinde kendisini göstermektedir. Bourdieu'nun habitusu yaşantılar üzerinde oldukça etkilidir. Bu etkiyle birlikte düşünürün üzerinde durduğu diğer önemli etki, alan⁸ ve habitusun diyalektik ilişkisidir. Değişen zamanla birlikte tüketimin kültürleşmesi bireyleri ortak yaşam pratikleri hususunda birleştirmektedir. Ortak yaşam tarzları etrafında birleşebilen bireylerin zamanla tüketime yüklediği mâna da değişmektedir. İhtiyaçları aşan ve gösterge pratiği olarak değerlendirilebilecek olan lüks tüketim, bireylerin hayatlarını yönlendirmeye başlamıştır. Bireylerin hayatında fazlaca yer edinen gösterişe kaçan lüks tüketim, muhafazakâr kadınlarca takip edilen moda, boş zamanların doldurulma pratiklerinin değişen anlam dünyası ve sosyal ağların bireylerin hayatında fazlaca yer edinmesi, yaşam pratiklerinin değişimini göstermesi açısından ele alınması gereken konular arasındadır.

2.2.1. Lüks Tüketim

Tüketim kültürünün yaşam tarzları üzerindeki yönlendirici etkisi ile gereksinimleri aşan boyutlarda tüketim yapılması doğal karşılanmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda insanların kimlikleri tüketicilik ve daha fazla tüketmek üzerine kurulmuştur(Dağtaş&Dağtaş,2009: 69). İhtiyaçları aşan tüketimle birlikte lüks, bireylerin hayatlarında hızla yer edinebilmiştir. Lüksün estetik olanla harmanlanmaya başlanması imaj üzerinden gündelik hayatın kurgulanmasına sebebiyet vermiştir. Estetik olanı, yaşam pratiklerine aktaran bireyler zamanla tüketimin asıl ihtiyaç boyutundan lüks olana doğru bir geçişe maruz kalmıştır.

---

⁸ Bourdiecu yoruma göre alan, bir mücadele alanı olarak tarif edilmektedir. Alan içindeki konum sahibi bireyler buldukları yerleri korumaya ve iyileştirmeye çalışmaktadırlar. Çeşitli sermayenin (ekonomik, kültürel, sosyal, sembolik) kullanıldığı bir pazar alanıdır. Alanda politikanın gücü çok etkilidir , tüm alanı yönlendirebilmektedir. Boudieu alanı incelemek için 3 adımlık yolu takip etmektedir. İlk olarak güç alanını tarif eder ve politik olanla bağlantısını ifade eder, sonraki adım, o alandaki ilişkilerin nesnel tarafını ortaya koyar, son olarak alandaki farklı konumlardaki aktörlerin habituslarını belirtmektedir. Alandaki bireylerin bireylerin konumu sermaye miktarıyla ilişkilidir. 4 çeşit sermaye zerinde duran Bourdieu, bireyin sahip olduğu ekonomik kaynağı; *ekonomik sermaye*, Bireyin sahip olduğu meşru bilgilerin kaynağı ve çeşitleri *kültürel sermaye* olarak tanımlarken; bireyin diğerleriyle kıymetli ilişkilerini *sosyal sermaye*, bireyin sahip olduğu ve içinde bulunduğu onur ve prestiji *sembolik sermaye* olarak tanımlamaktadır (Ritzer & Stepnisky: 2015).

Sürekli yayılcı olarak ilerleyen, gösterişe önem veren, ussal bir üretimden farklı olarak, üretimin bir biçimi olarak tüketim, bireylerin hayatında yönlendirici bir etkiye sahiptir. Bahsedilen üretim biçimi olan tüketimde, kendini sunabilmek adına içerisinde farklı farklı kurnazlıklar bulunmaktadır. Kendisini ifade edebildiği noktalar, kendine dayatılanları kullanmasıyla açıklanabilmektedir (Certeau, 2009: 106). Tüketim kendisini hemen hemen herkesin dünyasında kabul ettirmiştir. Gösterişin hakim olduğu tüketim ise, insanların bulunduğu sınıflara göre değişmeye başlamıştır. İçerisinde bulunan yaşam tarzına göre tüketim pratiği gerçekleştiren muhafazakârlar, kendileri için üretilen tüketim araçlarını içinde bulunduğu sosyo ekonomik ve kültürel konjunktüre göre tüketmeye başlamıştır.

Benzer şekilde muhafazakâr kesimin kadınları da, toplumun ötekisi olmamak, modern görünme kalıplarının onlardan istediği gibi style sahibi olmak adına tüketim pratiklerini ona göre şekillendirmiştir. Bunu yaparken ise var olan örtülerinden ve belli yaşam felsefelerinden vazgeçmeyip, hepsini harmanlayıp karışım bir kimlik ortaya çıkarma gayreti göstermektedir. Böylesi bir değişimde muhafazakâr kadın ise tüketim kalıplarını yükselen sınıfına göre şekillendirmeye başlamıştır.

Lüks tüketimin salt muhafazakâr kadınlar üzerinden yapılmasını eleştiren Ruşen Çakır, aile desteği ve finansmanı olmadan muhafazakâr kadının tüketime bu kadar meyledemeyeceği üzerinde durmaktadır. Bu konu üzerinde AKP ve İslamcılık eleştirisi yapmanın nafile olacağını söylemektedir.⁹ Muhafazakâr kesimin daha çok kadın özelinde konuşmasının sebebi, kadının görünürlüğünün yoruma daha açık olmasından dolayıdır. İslamcı-muhafazakâr kadın özellikle örtüsü ve kıyafetleriyle içerisinde bulunduğu kimliği daha kolay tanımlayabilmektedir. Hal böyle olunca pahalı bir araçtan inen örtülü kadın, lüks tüketimle damgalanırken, aynı kesimin muhafazakâr erkeği indiği arabadan görünüm olarak hangi kesime ait bulunduğu bilinmediği için damgalanmamaktadır. Örtü üzerinden bu denli yorum yapılması bu yüzdendir. Örtülü kadının, görünürlüğü dolayısıyla etiketlenmesi ve eleştirilmesi çok

---

⁹<http://www.gazetevatan.com/rusen-cakir-540388-yazar-yazisi--susluman--taslamak/> Erişim Tarihi: 14.12.2018

kolay olmaktadır. Özellikle günümüzde muhafazakârlığın kadınlar üzerinden bu denli konuşulması tercihlerinin yaşantılarıyla çok daha kolay bağdaştırılabileceği içindir. Tercihlerinin arka planında tüketim pratikleri bulunmaktadır. Tüketim toplumu olarak atfedilen bu zamanı yaşamak ideoloji, kimlik, dünya görüşlerini, belli tüketim pratiklerinin ortaklığında buluşturabilmektedir. Tüketme eylemini deneyimleyen muhafazakâr camianın kadınları ise sunulan nimetlerden yararlanmayı kendi yaşantılarına uygun şekilde, meşru zemine oturtarak talep etmişlerdir. Her talep yeni arzı meydana getireceği için, tüketimin istekli müşterilerine yeni üretim alternatifleri cevap vermekle meşgul olmaktadır. Bu noktada üniversiteli muhafazakâr kadınlar, mezun olduktan sonra yine kendilerine uygun işlerde çalışabileceklerini ifade ederek, kamusal alanın meşru alanlarına talip olmaktadır.

Kamusal alanda aktif, eğitilmiş ve belirli ekonomik seviyeye sahip kadınların artan gelir seviyeleri tüketim pratiklerini de doğru orantılı şekilde etkilemiştir. Tüketim pratiklerinin hayatlarına aktarılıp, tüketim kültürü etrafında birleşebilen muhafazakâr kadınlar salt tüketim ve modayla özdeşleştirilmemelidir. Dine olan bağlılık ve mesleklerini icra edebilmeye yönelik hevesli tutumun arasındaki çatışma, modern yoruma ve geleneksel olanın eleştirisine dönüşebilmektedir. İslam'ın ilk dönemine dönülerek İslam geleneksel kılıfından çıkarılmakta, başka bir şekliyle Batı modernizmine alternatif kaynaklar aranabilmektedir(Göle, 2016: 138). Modern görünümle birlikte Müslüman insan görünümü bir arada birleştirebilen muhafazakâr kadınlar, geleneksel kadın görünümünden farklı şekilde yaşamaktadır. Yaşantıların değişimi zamanla içinde buldukları birliktelikleri ve bağları da değiştirmektedir. Muhafazakâr kesim, öteki olarak görülmemek adına var olan sosyal yapı içerisinde uyum modeli geliştirmeye başlamıştır. Toplumu topyekûn etkileyen değişim, hemen herkesin hayatında radikal kararlara sebebiyet vermektedir. Muhafazakâr kadın ise, bunu en çok yaşadığı çevre ve ortamların farklılaşmasında hissetmektedir. En nihayetinde içinde bulunulan toplumun yaşam kodları değişince, pratikteki kültür kodları yenilenip değişebilmektedir.

Bu aşama da, bir kişinin muhafazakâr olduğu söyleniliyorsa, o kişi belli düşünme ve davranış pratikleri içinde olup, belirli şeyleri yapmaya eğilimli

olabilmektedir (Oakeshott, 2004: 55). Yani o kişinin belli habitus içerisinde olması beklenilir. Kişi farkında olmadan o pratiğe göre yaşamını şekillendirebilmektedir. Çevre, bu pratiklerin en kayda değer oluşturulduğu yerdir. Kültürünü ve gündelik hayatını yaşam alanı içerisinde şekillendirmektedir. George Simmel, benzer kıyafetleri tercih eden insanların, benzer davranış kalıpları içerisinde tutum sergilediğini belirtmektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde moda, tek tip kıyafetin yaygınlaşmasını temin ederken, modanın yayıldığı tüm ülkelerde aynı tarz davranış kalıpları içerisine girilip; aynı jest ve mimiklerin oluşması sağlanmaktadır (Barbarasoğlu,1995: 121). Muhafazakâr kadınların aynı tüketim kalıplarında ortaklıklar kurabilmesi bahsedilen habitus etrafında oluşan yaşam pratiklerinden dolayı olmaktadır. Gidilen mekânlardaki ortaklık, alışveriş tercihlerindeki benzerlik, tatil için tercih edilen mekânların fiziksel şartları aynı noktalarda birleşebilmektedir. Birleşilen bu ortaklıklar, muhafazakâr modanın da oluşmasına imkan tanımaktadır.

2.2.2.Muhafazakâr Moda

Kıyafet sayesinde insanlar kendileri hakkında bir şeyler anlatır. Kolektif düzeyde diğerleri ise simgesel olarak onları belli statü gruplarına yerleştirerek hayat tarzları arasında bağlantı kurar(Davis, 1997:16).En tanınmış giyim ve davranış kuramı, Simmel'in seçkin bireylerin toplumdaki astları tarafından taklit edilmeleri süreci olarak ifade ettiği moda değişimi kuramıdır(Crane,2003:18).Simmel modanın kurallarının geçici olduğu üzerinde durarak modanın gerçek gereksinimlerden ziyade kültürel gereksinimlere cevap ürettiğini ifade eder. Ona göre, pek çok şeyin anonimleştiği bir düzende moda, “yüksek statülü grupların alt statülü gruplara olan farklılıklarının sembolize etmektedir. Alt grupların yüksek gruplara yükselmesine olanak sağlayan bu sistemde yakalamaca (Catch-up.) asla son bulmaz. Aynı sınıftan olanları birleştiren moda, diğer sınıftan ayırma işlevini de görür(Davis, 1997: 235). Bu doğrultuda Simmel'e göre, kadınların hayatları benzerlikler üzerine kuruludur. Bu yüzden kadınlar modada farklılaşmak istemektedir. Erkekler çok yönlü olduğu için mutlu olmaları için giyimlerini değiştirmelerine gerek yoktur. Bu noktada moda kadınlar açısından bu durumları telafi etmenin yoludur(Erkilet, 2012: 42).

Muhafazakâr kadın ise kendine has giyim kalıplarına ait modalarla, yaşam tarzlarının İslami geleneksel imgelerle düzenlenmiş biçimlerine dahil olmakla birlikte ve örtülü bedenleriyle metalar dünyasına giriş yapmış olur. Bu doğrultuda tesettür modaları takip edilir, giyinme tarzları renklenir, aksesuarlar daha önemli hale gelmeye başlar (Yücebaş,2012: 69).Muhafazakâr kadın ne giydiği ve bu kıyafetleriyle nasıl görüldüğü ile kıskaç altına alınmış bir objeye dönüştürüldüğü söylenebilmektedir. İnançlı ve modern muhafazakâr kadının en fazla yaşadığı problemler ne giydiği ve bunun akabinde nasıl görüldüğü ile ilgilidir(Janmohamed, 2018: 268). Şık ve rüküş kelimeleriyle anılmak, kadınların kıyafetleri hususunda dışarıdan bir göz tarafından sürekli izlenilmek hissi kadınların kıyafetleri ile olan bağı farklılaştırmaktadır. Kıyafet, gösterge simgesi olmaya başlamıştır. Kıyafetle birlikte hem inancı hem de yaşantısına uygun simgeler anlam değişikliği yaşamaktadır.

Bu bağlamda Müslümanlığı simgeleyen sakal, başörtüsü semboller belli tutum ve görünümü ifade aracı olarak sunulmaktadır. Bu araçlar zamanla toplumsal anlama bürünerek vitrinlerde, dükkan isimlerinde görünmeye başlamıştır. Düğün salonunun ismine Hicret, giyim mağazasına Tekbir, parti isimlerinde Fazilet gibi İslami kavramları politika ve ticaret unsuru olarak görülmektedir. Tüketimin bir parçası haline gelen semboller, sıradan nesne olma yolunda ilerlemeye başlamıştır (Yıldırım, 1999:94). Sembol ve kavramlar üzerinden insanları belirli sınıf ve kategorilere ayırmak gelinen şu aşamada mümkün görünmemektedir. Tüketim kalıplarındaki bir araya gelebilen insanlar, daha çok birbirine benzemeye başlamaktadır. Yaşantılar özelinde bir aradalık, hayallerdeki, gelecek tahayyülündeki ortaklığa temas etmektedir. Ferace ve pardesü giyen, daha normal bir tesettür görünümünü tunikle kombinleyen ve hatta başörtüsü kullanmayan insanların kıyafetleri farklıdır. Ama dünyaya baktıkları pencereler eskiye nazaran daha çok bir araya gelebilmektedir. Bir araya gelebilmek mekânlara da sirayet etmektedir. Aynı mekânda buluşamayan kimlik olarak seküler ve muhafazakâr kesimin kadınları, artık aynı alanları rahatça paylaşabilmektedir. Birlikte paylaşılan alanların yaşantılar özelinde aynılaşmaya başlaması dikkat çekicidir. Artık salt tüketim ve tüketim unsurları üzerinden insanları kategorilere, ideolojilere ayırmak kolay

görünmemektedir. Tüketimin en görünür meta hali kıyafetler üzerinden yapılabilmektedir. Fakat bu kıyafetler üzerinden insanları doğrudan dindar, seküler, muhafazakâr diye ayırmak mümkün değildir. Tüketim pratiklerindeki ortaklık artık kimliklerde ortaklığa doğru gitmemektedir. Giyimin kendine has bireyleri etkileyen tarafı, modaya göre şekil almaya başlayınca gösterge pratiği olarak sunulmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında moda ve güzellik birbirini çağrıştırmaktadır. Ama her zaman moda olan güzel olmadığı gibi, güzel olanlarda modanın yanından bile geçemediği durumlar olmuştur. Bunun yanında moda güzel şeyler üretmekten de kaçınmaz. Moda, bazı durumlarda çok fazla gülünç ve işlevsiz şeyleri dahi ulaşılamaz bir özellik olarak insanlara dayatabilmektedir. Bu dayatmanın arkasında, ikna kabiliyeti vardır (Baudrillard, 2009: 80). Moda, insanlar kabul etse de etmese de belli bir kesim özelinde çok rahat tahakküm kurabilmektedir. Neyin, ne zaman moda olacağını kestirilememesi ise modanın kendi renkli dünyasının öznelliğine kalmıştır. Muhafazakâr moda sektörünün oluşması ise renkli dünyalarda olmayı talep eden muhafazakâr kadınların tercihlerine göre şekillenmektedir. Modanın modern görünüm sergilemekle birlikte olan ilişkisi, modern olmanın kıyafetler özelinde yaşanan dünyasıyla alakalıdır.

Bu bağlamda Demir, modern olabilme ölçütlerinden medeniliği bedenileşme ile ilişkilendirmektedir. Gündelik hayatın içine derinlikli bir şekilde sirayet eden bedenileşme, medeni olabilmenin bir ölçütü olarak görülmektedir. Medeni olmak modern olmayı da beraberinde getirmektedir. Modernitenin, akışkanlığı ve sürekli değişim halinde olmasının yanında tek sabitesi omurga hale getirilmiş katı bir değer ve yargıya sahip olmaması gösterilebilmektedir. Hemen her şey sürekli bir devinim halde, değişip evrilebilmektedir. Bu nazardan bakıldığında moda, salt sektör olarak konumlanmaz, modern kültürün doymak bilmeyen yapısını göstermenin ifade yolu olarak sunulmaktadır (Demir, 2017: 9-16). Bu doğrultuda modernite akışkanlık arasında kayıp giden bir yol olarak kendisini sunmaya devam etmektedir. Modern olmak, estetikle harmanlanan modanın kurallarına uymayı beraberinde getirmektedir. Dellaloğlu'na göre (2016:181) Türk modernleşmesi; estetize edilme, kozmetikle ilişkilidir. Zihinlerden ziyade, kıyafetler modern kılınmak istenmiştir. Bu bağlamda,

başörtüsü sorunu Cumhuriyet'in modernleştiiremediği geleneğin kamusal alanda görünürlüğünün artması olarak değerlendirilebilir. Üzerinde ortak karara varılamaması bu yüzdendir. Modernlik sürecinde aslında geleneksel olanın kamusal alana çıkması gerekmektedir. Bizim modernleşme tecrübemizde özne, biçim verilecek bir nesnedir. Hep bir başkasına göre şekillenmekte, bir başkası olmak durumundadır. Başkasına göre şekillenme hafızasında bulanıklaşmasına sebep olmaktadır. Bulanık hafızanın tekrardan netleşmesi zor görününce, bulanık olan ile idare edip, bulanıklaşmaya alışılmaya başlanmıştır. Buğulu gözlerin görme eylemi zayıflamaktadır. Zayıflayan görme ediminin yerini gösteri almaya başlamaktadır. Debord'a göre (2018: 38) günümüzde üretilen pek çok nesnenin süsü, bu süsle beraber sayıları giderek artan imaj nesnelere biçimlendiren iktisadi sektörün esas üretimi; gösteridir. Göstergebilimin hazzına tüketimle varılmaktadır. Tüketim ise, genele hitap eden tavrıyla insanların birbirine benzemesine olanak sağlar.

Muhafazakâr kadınlar diğer kadınların yararlandığı imkanlardan kendi yaşam tarzları etrafında yararlanmak istemektedir. Onlar gibi rahat alışveriş yapabilmek, tatile gidebilmek taleplerine kapitalist piyasa düzeni yeni yaşam alanları açmaktadır. Yeni zenginler olarak ifade edilen muhafazakâr kesimin kadınları, kendileri için üretilen alternatiflere tüketim pratikleriyle karşılık vermektedir. Tayfun Atay, 2014 yılındaki gazete yazısında kapitalizmin dini kavramlarla meşru bir zemine oturtulma gayretini eleştirmiştir. Jet Fadıl tarafından açılan Ebu Eyüp el Ensari Houses'ı kapitalizmin dini kavram ve şahısları kendi içinde erime gayreti üzerinde durmaktadır. Köşe yazısında Fadıl'ın bu ismi seçme sebebinin 'kötüden iyiye geçme' hicret zamanı Ebu el Ensari peygamberi misafir ettiği gibi, açılan bu otelde bu zamandan sonra tüm dünya Müslümanlarını davet çağrısı olduğunu söylemektedir.¹⁰ Bu zamana kadar muhafazakâr kesim gündelik yaşam pratiklerinin ondan beledikleri görünümünden dolayı tatil, eğlence ve benzeri faaliyetlerden uzak kalmalarına alternatifler üreten kapitalist düzende üretilen bu alternatifler muhafazakâr kesimin ilgisini çekmektedir. Modern hayatın pratiklerinin yaşandığı

---

¹⁰<http://www.radikal.com.tr/yazarlar/tayfun-atay/capriceli-musulmanlar-1178> erişim tarihi:13.12.2018

kamusal alana alternatif olarak fazlaca sayısı artan İslami mekânlar yeni bir kesimin şehirli muhafazakârların ilgisinin artmasına sebep olmaktadır.

Tüketim ve moda bağlamında muhafazakâr kadınlarla ilgili olarak tesettür moda dergilerine de değinmek gerekmektedir. Muhafazakâr kadınlara yönelik çıkarılan “tesettür moda dergileri”, muhafazakâr kadınların modaya olan ilgilerini kaybetmemek ve canlı tutmak adına işlev gördüğü söylenebilmektedir. Tüketimi sürekli hareket halinde tutmak amacıyla ortaya çıkarılan dergiler Ritzer’in “Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek” kitabında tüketim araçlarının hakimiyetini elinde tutan kesimin, tüketimi aktif bir şekilde eğlenceli görünümle sunup arttırmak için uğraşılan durumları analiz eden çalışmasıyla ilişkilendirilebilir(2016). Bozulan büyüü simülasyonların kendini gerçekmiş gibi sunduğu zamanı yeniden tüketim tutkusuyla canlandırmak, bitmeyecek bir çılgınlığı da beraberinde getirmeye başlamıştır.

Özellikle moda ve güzellik algısının çoğaldığı tüketim kültüründe moda ve tesettür söylemlerinin birlikte kullanılması, tesettürün kamusal alana daha çabuk entegre olmasını sağlamıştır(Arslan & Çaylak, 2018:46). Bu anlayışla nihayetinde örtünme küresel moda endüstrisinin değişmesiyle metaya dönüşmektedir. Bu durumda ise, İslam ve tesettürlü kadını temsil eden göstergelerde değişmektedir. (Özbolat, 2015:110). Tesettürün moda ile olan ilişki zaman içinde “tesettür modasını” oluşturmaktadır. Tesettür modasının çıkması ise tesettürlü kadınların kendilerini var olan değişime ayak uydurmaktadır. Modaya uygun giyinmek güveni artırmakla ilişkilendirilirken, modaya uygun giyinmediklerinde demode görülmeye başlanmaktadır. Bu dönüşümün en önemli belirtilerinden biri tesettür moda dergileri olarak ifade edilebilmektedir. Bu dergilerin artan takipçileri ise moda ve tesettür arasında köprü vazifesi görmektedir. Diğer bir olay ise, tesettür defileleridir(Demirezen, 2015:87-90).

Tüketim pratiklerindeki dönüşümlerin zamanla “tesettür modasının” popülerleşmesine fırsat verdiğini söylemek mümkündür. Bu doğrultu da Alev Erkilet, mahremiyetin dönüşümü bağlamında değer, taklit ve gösterişçi tüketim boyutuyla İslami moda dergilerinin toplumsal dönüşmeyle birlikte mahremiyeti de

dönüştürdüğünü ifade etmektedir. Bu çalışma da Erkilet, Ala, Hesna, Enda, Şems-i Tuba, İkra ve Aysha dergileri üzerinden bir nevi içerik analizi yapmaktadır (Erkilet,2012:34). Moda dergileri özel ve kamusal alan arasındaki ilişkiyi de değiştirmektedir. Kadını içeride de kalsa, çalışsa da, çalışmasa da görünür kılıp sergilemek üzere üretimin değil, tüketimin kamusuna çıkmaya yönlendirmektedir (Erkilet, 2012: 37). Görünür olma ve imajlarla birlikte stil sahibi olmanın önemi üzerinde durulan günümüzde, muhafazakâr kadın da zamanla değişmektedir. Moda dergilerini takip etmekte, yapılan moda defilelerinde yer almaya başlamaktadır. Bir yandan modern olandan fazla uzaklaşmadan bir yandan da dini ve geleneksel değerlerden kopmadan kendisine yaşam alanı çizmektedir. Tüketim toplumu olarak tanımlanan zamanlarda yaşayan muhafazakâr kitle, tüketim toplumuna entegre olmaktadır. Tüketimin yaşam tarzları üzerindeki etkisi ile giyim tarzları gibi boş zamanın değerlendirilme biçimleri de dönüşüme uğramaktadır.

2.2.3.Boş Zaman ve Sosyal Ağlar

Tüketim kültürü içinde boş zaman kurumuna yüklenen anlamlar da değişmektedir. Boş zaman faaliyetleri bireylerin gündelik yaşam pratiklerine göre yenilenmektedir. Bu bağlam da boş zaman kurumunun değişen tarafı, gündelik hayat sahnesindeki pratikleri de değiştirmektedir. Boş zamanın değişen anlam dünyası sıradanlaşan gündelik yaşam pratikleri üzerinde de etkilidir.

Max Horkheimer'in ifade ettiği gibi tüketim toplumunda boş zaman "satın alma" ile özdeş hale gelmektedir. Boş zamanlarında insanları yöneten mekanizmalar aynı insanları çalışırken de yönetmektedir. Yabancılaşma süreci sadece emek süreçlerinde değil, boş zaman süreçlerin de de yaşanıyor olabilir (Dağtaş- Dağtaş, 2009:53). Bu doğrultu da boş zaman ve emek üzerine geliştirdiği aylak sınıf kuramıyla Veblen'e değinmek gerekmektedir. Veblen üretimle ilgili kuramcılardan farklı geliştirdiği tüketim kuramıyla farklılaşmaktadır. Veblen, toplumsal sınıf ve tüketim arasındaki kurduğu bağı gösterişçi tüketim ve gösterişçi boş vakit olarak ayırmaktadır. Üretim dışı bireyin kendine kalan vakit olan boş vakit, bireylerin statü kazanmak için harcadıklarını savunmaktadır. Modern zamanlarda bahsedilen statü kazanma olayı ise gösterişçi tüketim ile mümkün olmaktadır. Önceden zamanı

harcayan bireyler artan tüketim olanaklarıyla mallarını harcamaya başlamaktadır. Gösterişçi zaman daha sadedir, ama gösterişçi tüketim daha görünür ve dikkat çekicidir. Bu yüzden belli sınıfa ait olup, elitliğini göstermek isteyenler tükettiklerini göstermeye başlamaktadır (Ritzer & Stepnisky, 2015: 47). Üretimin yoğun olarak yapıldığı zamanlarda boş vakit yaratabilmek çok fazla mümkün değildir. Makinalaşmanın arttığı, insan yükünün azaldığı bu zamanlarda fazlaca boş vakit bulabilen insan gösterişi artık tüketimle yapmaktadır. Boş zaman kurumu tüketimde harcanan zamana tekabül etmeye başlamıştır. Boş zamanın anlam değişikliği insanların vakitlerini geçirdiği ortamlarında değişmesine zemin hazırlamıştır. Değişen ilişkiler birincil ilişkilerinin de samimiyetini azaltmıştır. İnsanların yeni etkileşim alanlarının sosyal ağlar olduğunu söylemek eksik bir ifade olmamaktadır. Sosyal ağların ötekiyle girilen etkileşimin yaşandığı yerler olmaya başlaması, internet ortamında geçirilen vakti arttırmaktadır. Geçirilen vaktin artması, sanal dünyada diğer insanlarla bir araya gelebilmeyi de etkilemiştir.

Sanal dünyanın yeni etkileşim mekânlarındaki sosyal medya ve arama motorlarında insan kendine benzer profildeki insanlarla bir araya gelebilmektedir. Buradaki “*dijital mahalle*” bireye hoşça gidilecek ortamları sunmaktadır. Kamusal alanın bir uzamı olan internet, mahrem ve özel alana dönüşmeye başlamaktadır (Han, 2017: 54). Sosyal ağların en kalabalık mecralarından olan sosyal medya hesapları, insan ilişkilerinin sanallaşmasına sebebiyet vermektedir.

Sosyal ağların artan kullanımı zamanla insan ilişkilerini de aşındırmaktadır. Kapitalist düzen içinde bir işten diğerine koşan insan, rekabet ortamında her gün karşılaşılan güvensizlik ve hissizleşme duygusuyla yaşamaya alışmaya başlamaktadır. Bireyler, yaşamlarının değersizleşmesi ve anlamsız hale gelmesiyle güvensiz kimliklerin oluşumuyla “karakter aşınmasına” maruz kalmaktadır (Sennett, 2016). Hissizleşme, piyasa düzeninin bireylere alıştırdığı en köklü hissiyattır. Piyasa düzeni, üretilen malların tüketiciyle buluşabilmesi için elinden geleni yapabilmektedir. Kapitalist piyasa düzeni içinde tüketim araçlarının sunumu da anlam değişikliğine uğramıştır. Sosyal ağlar, küresel pazar anlayışına uygun hale getirilerek, modern insanın ihtiyacını şekillendiren ve şekillendirdiği ihtiyacı

karşıl原因 alternatifler olarak sunulmaktadır. Yaşanılan toplumu olumluluk toplumunun yönlendirdiği şekilde “şeffaflık toplumu” olarak tanımlayan Han, bireylerin var olabilmelerinin koşulu olarak sergilenmiş olmaları gerektiğini ifade etmektedir. Değer kazanabilmek için meta hale gelen şeyler, sergilenmek adına kült değerlerini yitirmektedir (2017: 25). Ekonomik gelişmeyi takip eden süre boyunca üretilen malların bilhassa kaliteli malların tüketimi ideal anlamıyla değerlendirildiğinde ortalamayı aşan tüm tüketim aylak sınıfına özgüdür. Bu denli tüketimin hevesli bireyleri olmak doğrudan mal varlığıyla alakalıdır. Tüketim ve pratiklerinden kaçınmak alt sınıf kültürüyle özdeşleştirilmektedir. Değerli olarak atfedilen malların tüketimi, aylak centilmen için fazlaca saygınlık içeren bir eylemdir (Veblen, 2017: 72-72). Tüketimin belli bir sınıfın gösterge pratiği olarak algılanması ile üretilen malların meta değerinde artış yaşanmıştır. Saygınlığın tüketimle eş değer görülmesi, değer yargılarındaki değişimi beraberinde getirmiştir.

Boş zamanların değişen anlam dünyasıyla birlikte boş zaman aktivitelerinin değişimi, sanal kanallar da geçirilen vakti de arttırmıştır. Sanal kanalların youtube, facebook, twitter, instagram gibi geniş bir alana sahip olmasıyla da boş zaman aktivitesi olarak pek çok alternatifin olması bireylere daha cazip gelebilmektedir. Sanal ilişkiler yüz yüze ve samimi ilişkileri de bazı durumlarda baltalamıştır. Sosyal ağlar, bireylere yeni yaşam alanları açmaktadır.

Yeni oluşan mekânların muhafazakâr kitle ile birlikteliği konumuz açısından önemlidir. Yeni oluşan mekânların muhafazakar müşterileri kendilerine uygun pazar piyasası da geliştirmektedir. Helal ürünlerin satıldığı siteler, tesettür alışveriş siteleri, başörtülülere özel üretilen şampuan, bakım kremleri, helal ve abdest bozmayan makyaj malzemeleri ile kendilerine uygun ürünler üretilmektedir (Balkanlıoğlu, 2012: 53). Bu noktada örtünme hikâyelerini konu edinen ve bununla birlikte gündelik hayatlarını video ile kayıt altına alıp paylaşan başörtülü kadın youtuberler, değişen piyasa düzenini gösterebilmektedir. Buna ek olarak muhafazakâr kesimi dini eksikleri hususunda bilgilendirmek maksadıyla çekilen videolar, muhafazakâr kesimin sosyal ağlarla arasının iyi olduğunu göstermektedir.

Aynı zamanda boş zaman kurumunun değişen değerlendirme biçimleri muhafazakâr kesimlerde fazlaca hissedilmektedir. Bu noktada beş yıldızlı muhafazakâr otellerin açılması ve rağbet görmesi yaşanan değişimi gösterebilmektedir. Boş vakitlerde akraba ziyaretleri yerine beş yıldızlı oteller tercih edilmektedir. Yine bu doğrultuda değerlendirilebilecek hac ve umre ziyaretlerinin de VIP şekillerde planlanması lüks ve estetiğın gündelik hayat üzerindeki etkisini gösterirken, muhafazakâr kesimin boş zamanları değerlendirme biçimlerinin de değiştığını göstermektedir (Demirezen, 2016: 557).

Tüm bu tartışmalardan sonra tüketimin bireylerin hayatında kültürleşmesi ile yaşam tarzları üzerindeki etkisi olduğu söylenecek sonuçlar arasındadır. Tüketim her zaman mutluluk sebebi olarak algılayan ve dahi algılatan her zaman kadın olarak görülmüş, ama nihayetinde meta değer kadının salt mutluluk sebebi olmamıştır. Artan ekonomik refah, belli bir sınıfa aidiyet duymayı beraberinde getirmekle birlikte o sınıf içerisinde belli davranış pratiklerini de oluşumunu sağlamıştır. Toplum denilen sınırları belli olmayan mefhum, sürekli hareket halindedir. Hareket halinde olma edimi doğal olarak değişimi beraberinde getirmektedir. Değişim ise kendisini toplumun tüm kurum ve kuruluşlarında, en küçük insan birlikteliğinden makro alanlara kadar hissettirmektedir. Böylesi bir dünya içinde ise yaşanan değişimden insan eliyle oluşturulan kavramlarda nasibine düşeni almıştır. Türkiye’de yaşanan değişimlerin etkisi ardından gelen dönemleri etkilemiş ve büyük ölçekte etkilemeye devam etmektedir. Böylesi bir değişimi muhafazakârlık, özelinde muhafazakar kadın dünyasından anlamaya niyetlenmek gündelik hayatın incelenmesini de beraberinde getirmiştir. Gündelik hayat insanların kim olduklarını, nasıl bir yaşam sürdüklerini, aile ile olan ilişkilerin boyutlarını, alışveriş ölçütlerini, moda karşı nasıl konumlandıkları, medyayla olan ilişkinin boyutunu, kamusal alanın yansımalarını görmek açısından her zaman ilgiyi hak eden yaşamın bir kesiti olmuş ve olmaya devam etmektedir. Muhafazakârlık özelinde muhafazakâr kadını anlamının zor olan tarafı kavramın farklı yorumlanmasına sebebiyet vermektedir. Bu bağlamda Emre, Müslümanların zihin dünyalarında neredeyse hiç üretmeden küresel kapitalizme eklemlenen, kapitalizmin ürettiklerini gönüllü müşteriler olarak tüketen bir şema olduğunu ifade etmektedir. Müslüman beyinler bireyselleştikçe

sekülerleşmektedir. Hal böyle olunca küresel pazara ayak uydurması daha kolay olmaktadır. Aidiyet duymanın, geleneğin, hatta inancın bölündüğü seküler muhafazakârlık, son dönem içerisinde bulunulan tabloyu gözler önüne sunmaktadır.⁽¹¹⁾ Yaşanılan zamanlar hızla değişmekte ve değişim ise muhafazakarlık tanımlarını da farklılaştırarak yumuşatmaktadır. Tüketim herkesin hayatında kaçınılmaz bir ihtiyaç olarak sunulmanın yanında, ekonomik göstergenin ve statünün de nişanı olarak görülmektedir.

---

¹¹ <https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/sekuler-muhafazakarlik-hali-54838>

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METEDOLOJİK ÇERÇEVE

Her çalışma kendi içinde uzun soluklu bir süreç ve bu süreç içindeki çizilecek yol haritasına göre şekillenmektedir. Araştırmada yol alabilmek, gidilecek güzergahı bilmekle mümkün olmaktadır. Her çalışma kendine has bir yöntem dahilinde belirlenmektedir. Dikeçligil'e göre, araştırmacının yöntemini belirleme noktasında sosyal bilimciler, ele alınan konunun epistemolojik, ontolojik ve metodolojik yönünü belirleyip, çalışmayı bu dayanaklar üzerine oturtmaktadır. Ele alınan konunun nasıl bir şey olduğunu bilmek (ontoloji), bilginin ne tür bilgi olduğunu saptamak (epistemoloji), bu bilgiye nasıl ulaşılabileceğini belirlemek (metodoloji) ile mümkündür (2017: 11). Çalışma konusunun ne olduğunu ele alıp o konuya uygun bilgi ve metotla ilerlemek çalışmanın yol almasını sağlayacaktır. Konunun ne olduğuna karar vermek ontolojik zeminini tartışmakla mümkün olmaktadır. Konunun hangi paradigma etrafında kurama oturduğu, yani epistemolojisini belirlemek çalışmanın bir diğer dayanağı olmaktadır.

Ontoloji, felsefenin ana dallarından birini teşkil etmektedir. Sosyoloji ve felsefe, sosyolojinin kendini bir bilim olarak tanımladığı 19. yy'e kadar birlikte yol almış bilim dalıdır. Sosyal bilimlerin interdisipliner çalışmalarındaki artış ve niteliği sosyolojinin diğer disiplinlerle birlikte hareket etmesine olanak sağlamıştır. Konunun toplumdaki nasıl bir varoluş içerisinde olduğu, sosyolojiyle olan ilişkisi ontolojik bağlam özelinde ele alınması gerekmektedir. Ontolojik bağlam konunun felsefi arka planını ele almayı gerektirmektedir.

Gündelik hayatın ontolojik dayanakları, yaşanan andaki gerçeklikte aranmaktadır. Akıp giden zaman, tüm kurum ve bireyleri etkilemektedir. Etkileşim, gündelik olanın insan birlikteliğindeki yansımalarıdır. Gündelik hayat, klasik dönem sosyal bilimcilerce üzerinde durulmuş ama daha çok makro boyutuyla ele alınmıştır. Özellikle son dönem düşünürler de artarak devam etmiştir. Lefevbre, Certaeu, Simmel, Goffman'ın vd. toplumsal analizlerinde gündelik hayat temel konulardan olduğu söylenebilmektedir. Gündelik hayat, bireylerin yaşamlarını nasıl

şekillendirmektedir? Toplumsal değişimden, gündelik yaşam pratikleri nasıl etkilenmektedir? Gündelik yaşam pratiklerindeki birliktelik, bireylere ne ölçüde ortak yaşam alanı sunmaktadır? Tarzındaki sorular gündelik hayatın ontolojik boyutunu açıklamayla mümkündür.

Çalışmanın epistemolojik yol uğrağında üzerinde durulması gereken paradigma yorumsayıcı paradigmadır. Bilimsel araştırmalardaki yol gösterici paradigmalar genel olarak; pozitivist, eleştirel ve yorumsayıcı paradigmalar olarak ayrılmaktadır. Pozitif paradigmanın alternatifi olarak 20.yy'da yükselen yorumsayıcı paradigma, tek bir doğru ve nesnel tutumlardan ziyade çoklu gerçekliklere dikkat çekmektedir. Kümbetoğlu'na göre, pozitivist ve yorumsayıcı paradigma olarak aktarılan fenomenolojik yaklaşımın farkı "açıklamak" ve "anlamak" fiili üzerinden anlamlandırılabilir. Sosyal bilimcinin amacı yaşanan dünyayı açıklamasıyla pozitivist paradigmanın; fakat sosyal bilimcinin amacı yaşanan dünyayı anlama gayretiyle yorumsayıcı paradigmanın cevaplar üretmesine imkân tanımaktadır (2017: 24). Gündelik hayatı ve yaşam pratiklerini anlama adına girilen bu çalışma muhafazakâr kadınların yaşam alanlarını anlama derdiyle oluşmuştur. "Gündelik yaşam gerçekliğini anlama" üzerine oturan bu çalışma, günlük rutin ve pratiklerle bir gerçeklik inşasını amaçlamaktadır. Gündelik hayatın insana çizdiği kalıplar ile şekillenen, değişen bireyin yaşam alanı, gündelik hayat üzerinden değerlendirilmektedir. İletişimin başlayıp devam ettiği gündelik hayat, bireyler arası etkileşimin de merkezidir. Etkileşimin merkezi gündelik yaşam, basit ama sürekli eylemlerle kurulmaktadır. Ötekiyle girilen iletişimle başlayan etkileşim, birey ve akabinde toplum üzerinde genel yorumlar çıkarmamıza olanak sağlamaktadır.

Muhafazakâr kadını anlamaya yönelik bu çalışmada muhafazakâr kadın kimdir? Muhafazakârlık nasıl bir anlam içinde tanımlanmaktadır? Sorularının cevaplanması çalışmanın ontolojik boyutunu oluşturmaktadır. Muhafazakâr kimlik etrafında buluşan kadınlar gündelik hayatlarını nasıl şekillendirmektedir? Muhafazakâr kadının günlük hayatını anlamak ve anlamlandırabilmek için günlük rutinlerini incelemek gerekmektedir. Günlük rutinlerini şekillendiren pratikler çizilip, kadınların yaşam alanı anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Muhafazakâr kadınların

günlük yaşamını şekillendiren pratik ve rutinlerdeki ortak farklılıklar nelerdir? Toplumsal değişim sürecinden muhafazakâr kadın nasıl etkilenmiştir? Bu kadınların zihinlerindeki muhafazakârlık nedir ve kendilerini nasıl tanımlamaktadır? bağlamındaki sorular çalışmanın nihayete ulaşmasında günlük yaşamı ele alınan muhafazakâr kadının ontolojik açıdan cevaplanması gereken sorular olarak açığa çıkmaktadır.

Muhafazakâr kadını gündelik yaşam pratikleri bağlamında ele alan bu çalışmada, çizilen kavramsal çerçeve üzerinde durulan soruları cevaplama niteliğindedir. Muhafazakârlık kavramının anlamı, nasıl ortaya çıktığı, Cumhuriyetle birlikte Türk muhafazakârlığını ne ölçüde şekillendiği, muhafazakârlığın zamansal dönüşümle birlikte, değişen siyasi aktör ve sınıflarla yeni bir muhafazakâr orta sınıf etrafında şekillendiği, orta sınıfın aktörlerinin dönüşmesiyle birlikte tüketim pratiklerinin değiştiği gibi durumlara vurgu yapılmaktadır. Muhafazakârlığın değişen anlamıyla birlikte özellikle 1980'li yıllarda özel ve kamusal alan ayrımı ve muhafazakâr kadınların kamusal alan talepleri ile adından çokça bahsedilen muhafazakâr kadının gündelik hayatının estetize edilmeye başlaması ve tüketim pratikleri, boş zaman kurumunun anlamının değiştiği üzerinde durulan kavramsal plan soruların cevaplanmasına hizmet etmektedir.

Bilimsel araştırmanın alt yapı görevi gören ontolojik temelinden sonra üzerinde durulması gereken nokta, çalışmanın epistemolojik çerçevesidir. Araştırmanın epistemolojik boyutu, araştırmanın kuramsal zemine oturtulduğu aşama ve paradigmadır. Bu çalışmada ele alınan paradigma daha önce üzerinde durulduğu gibi “yorumsamacılık”tır. Kuramsal zemine gündelik hayatın gerçekliği üzerine oturtulan bu çalışmada, gündelik hayatın analizinde “muhafazakâr kadının günlük pratiklerini” şekillendiren rutinler üzerinde durulmaktadır. Çalışma gündelik hayatın içinde gelişen yaşam pratiklerinin muhafazakâr kadın özelinde ele alması itibariyle bir araştırma deseni içinde çizilmesini gerekli kılmaktadır.

3.1. Araştırma Deseni

Metodoloji, çalışmanın yol ve yöntemini anlama açısından önemlidir. Bu bağlamda çalışmanın konusu, amacı ve önem ve sınırlılıklarının belirtilmesi çalışmanın çerçevesini oluşturmaktadır. Veri toplama teknikleri, toplanılan verilerin yorumlanması ile çalışmanın sonuçlarının ortaya konması çalışma için oldukça önemlidir.

Muhafazakâr kadının gündelik yaşam ve pratiklerini anlama adına yapılan bu çalışma da, salt sayısal veriler ile şekillenen nicel analiz yöntemi yüzeysel kalmaktadır. Böylesi bir konunun derinlemesine anlaşılması için nitel araştırma yönteminin daha etkili olacağı düşünülmektedir. Bu açıdan muhafazakâr kadının gündelik yaşamını irdeleyen bu çalışma da “nitel araştırmaya” başvurulmuştur. Gündelik hayat sosyolojisiyle ilgili çalışmalarda nitel araştırma yönteminin daha elverişli olduğu düşünülmektedir.

Bu doğrultuda niteliksel araştırmalarda “anlamak” ön planda olduğu için araştırmacı niçin sorusundan çok nasıl? ve ne? sorularına yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda, çalışma için oluşturulan araştırma planında sosyal dünya derinlemesine kavranmak istenmektedir. Ele alınan konu ve kişilerin genel olarak profilinin çıkarılması niyetiyle araştırmacının görüşmeler ve kendi yorumları vasıtasıyla bir anlamlandırma faaliyeti içine girilmektedir. Bu sebeple, araştırmacı ele aldığı birimleri, mikro dünyalar içinde sosyal hayatlarını anlamak adına sorular yöneltir, alınan cevaplarla araştırma planını belirlemektedir (Holliday’dan akt, Kümbetoğlu, 2017:34). Bu bağlamda muhafazakâr kadın kavramsallaştırmasını anlamak için, alana çıkılmadan önce, araştırma planı belirlenen temalar etrafında oluşturulmuş, temalara uygun sorular oluşturulup sahaya çıkılmıştır. Tez çalışması; muhafazakârlık tahayyülleri, zaman değerlendirmesi ve günlük yaşam, sosyal ağlar ve medya, alışveriş pratikleri, dini pratik ve ritüeller, yaşam tarzları, kamusal alan, moda ve güzellik etrafında belirlenen temalardan oluşturulmuştur. Sahada derinlemesine görüşmeler(mülakat) tekniği ile görüşmeler yürütülmüştür. Derinlemesine görüşmelerin yanı sıra gözleme de yer verilmiştir.

3.2. Araştırmanın Konusu

Bu çalışmada, sosyoloji biliminin “ toplumsal olanı anlama” derdiyle, muhafazakâr kadının gündelik hayatı üzerinden nasıl bir kimlik etrafında birleştiği, yaşam alanının ortaklıklarına temas olabildiği gibi, farklı yaşam tezahürleri olduğu üzerinde durulmaktadır. Muhafazakârlık kavramının zor tanımlanan tarafıyla birlikte muhafazakâr olarak atfedilen kadınlarında tanımlanmasını zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda muhafazakâr kadınların günlük rutinlerini oluşturan eylemleri, yaşam tarzları, değişen beğenileri, estetize hale gelen gündelik hayatları gibi parametreler çalışmanın ana temasını oluşturmaktadır. Yaşanılan değişimin muhafazakâr kesim özelindeki yansımaları, gündelik hayatın kendine has bağlamları ile ele alınmaktadır. Muhafazakâr kadınların günlük pratiklerini şekillendiren bir günü, boş zaman kurumunun nasıl değiştiği, sosyal ağların bireylerin hayatındaki yeri, alışveriş ve tüketimin önemi, moda ve güzellik algıları, örtünme hikayeleri ve inançlarını nasıl şekillendirdikleri elde edilmesi düşünülen konular arasındadır.

3.3.Araştırmanın Amacı

Muhafazakâr olarak atfedilen kadınların zihin dünyalarındaki muhafazakârlık kavramına yükledikleri anlamla birlikte nasıl bir gündelik yaşam pratiği içerisinde olduğunu anlamak bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Kişilerin zihin dünyasına göre şekillenen muhafazakârlığın, muhafazakâr olarak atfedilen kadınların dünyasındaki karşılığı ve gündelik hayata yansımaları bu bağlamda ele alınmaktadır.

3.4.Muhafazakârlık Üzerine Yapılan Çalışmaların İncelenmesi

Muhafazakârlığı tartışan literatür oldukça fazla olmakla birlikte, muhafazakâr kadının gündelik hayatını ele alan çalışmaların yeterli olmadığı görülmüş ve bu konu üzerine yoğunlaşmıştır. Muhafazakâr kadın özelinde yapılan çalışmalardan 2010 yılında Fazilet Dalfidan tarafından yapılan “Türk Modernleşmesi Sürecinde Değişen Kadın Kimliği” tezinde, muhafazakâr kadınların kamusal alandaki görünürlükleri üzerine sosyolojik bir değerlendirme yapılmaktadır. Bu noktada, çalışmada yazar, muhafazakâr kadını kamusal ve modernlik üzerinden ele almaktadır. Türk modernleşmesiyle birlikte yaşanan toplumsal değişimin kadınlar üzerindeki

yansımalarına değinilen çalışma da, muhafazakâr kadınlar üzerinden bir sınırlandırılma içerisine gidilmiştir. Toplumun tümünü etkileyen toplumsal değışimin muhafazakâr kadınlar özelindeki yansıması modernleşme bağlamında ele alınmaktadır.

Bu konu ile ilişkili olarak Elif Balkanlıoğlu'nun 2014 yılında yaptığı “Türkiye’ de Muhafazakâr Kadın Modernleşmesi ve İslami Moda Dergilerindeki Muhafazakâr Kadın” başlıklı yüksek lisans tezi, muhafazakâr literatür bağlamında ele alınan tezlerden biridir. Balkanlıoğlu'nun bu çalışmasında, muhafazakâr kadının modernleşme süreciyle birlikte özellikle 1980’li yıllardaki dönüşüme değinilerek, muhafazakâr kadının moda ile anılan bir hal almaya başladığına vurgu ön plandadır. Moda dergileri üzerinden yaşanan moda, lüks tüketim, gösteriş çalışmada tartışılan konular arasındadır.

Lüksü, bireylerin hayatında değışimi estetize olma haliyle ele alan bir başka sosyal çalışmacı, Semiray Yücebaş “Türkiye’de Muhafazakârlığın Gündelik yaşam Estetiği” çalışmasıyla, muhafazakâr yaşantının daha seküler bir yaşantı içerisinde olan bireyle arasındaki keskin ayrımların değıştiği, yaşanan pratiklerin estetize edildiği üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda muhafazakârlığı Ala dergisi üzerinden estetize hale gelen yaşam pratikleri bağlamında ele almaktadır.

Yaşanılan gündelik hayatın değışimiyle, habituslarının dönüşüm içerisinde olduğu üzerinde duran, muhafazakârlık üzerine yapılan en güncel çalışmalardan olan Aksu Akçaoğlu'nun “ Zarif ve Dinen Makbul” başlıklı çalışması söylenebilir. Bu çalışmasında Akçaoğlu, muhafazakâr orta sınıflarda muhafaza etmenin dinen makbul ve zarif tarafına değinilerek esasen değışen habitusları, Çukurambar üzerinden ele almaktadır. Değişen zamanla birlikte değışen muhafazakârlığı, Çukurambar üzerinden ele alması, muhafazakâr kesimin değışen habituslarını göstermektedir.

“Giyimin Semiyolojisi: Türkiye’de Muhafazakâr Moda dergileri Ekseninde Değişen Muhafazakâr Kadın İmgesini Okumak” başlıklı, Zeynep Varlı Gürer’in çalışması görünümüyle yenilenen muhafazakâr kadını ele alırken aslında modaya uzak kalamayan kesim üzerinde durmaktadır. Muhafazakârlık ve modanın kadın

üzerinden sunumunu moda dergileri bağlamında ele alınan çalışma da muhafazakâr kadın imgesini ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır.

Yine bu noktada Shelina Janmohamed'in "M Nesli" çalışması Müslüman gençliğin yeni olan tarafına farklı farklı açılardan değinerek, hem modern hem Müslüman bir yaşam tarzı geliştirmenin mümkün olduğunu vurgulamaktadır. Dünya nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan Müslüman nüfusunun piyasayı kendi yaşam tarzlarına göre etkileyebilmesiyle, yaşam tarzları arasındaki ilişkinin çarpıcı bir şekilde ele almaktadır.

Muhafazakârlık literatürü çok fazla geniş olmakla birlikte, bu tez çalışmasının konusu bağlamında sayılan çalışmalar yol açıcı olmuştur. Yapılan çalışmaların yol izlerinin takibi önemli olduğu kadar, yeni bir şeyler söyleyebilmek bu çalışma da önemsenen durumlar arasındadır. Muhafazakâr kadın özelinde yapılan çalışmalar ise, daha çok moda ve kamusal alan üzerinden olmaktadır. Bu çalışmalardan farklı olarak muhafazakâr kadının dünyasını bütünlükçü bir şekilde ele alan bu çalışma, muhafazakâr kadının günlük yaşam pratiklerini irdelemektedir. Bu çalışmada muhafazakâr kadının dünyası bütünlükçü bir şekilde ortaya konabilmesi adına , günlük yaşam pratikleri üzerinden ele alınmasıyla alana ve literatüre özgün bir yorum ekleme gayreti içerisinde olmasıyla önemli görülmektedir. Bu çalışma da gündelik hayatın sıradan ve alelade eylemlerinin, aslında konunun anlamına vakıf olabilmeyi kolaylaştıran tarafı da bulunduğu değinilmektedir.

3.5.Sınırlılıkları

Çalışmada ele alınan muhafazakâr kadının gündelik hayatı üzerinde şekillenen yaşam pratiklerinin analiz edilebilmesi için, çalışmanın belirli sınırlılıklarının konulması gerekmektedir. Çalışmanın mekân bağlamında sınırı, Konya ilidir. Konya ilinin geniş coğrafyası düşünüldüğünde ilçelerdeki kadınlara ulaşabilmenin zorluğu, görüşmecileri Konya şehir merkezinde sınırlandırılmasına sebebiyet vermiştir.

Çalışmanın sınırlandırılmayı teşkil eden bir boyutu görüşülen kadınların muhafazakâr yaşam tarzına sahip ve daha özel sonuçlar alabilmek adına başörtülü

olmasıdır. Muhafazakârlığın herkesin anlam dünyasındaki farklı yorumlara sebebiyet veren doğası gereği, çalışmada üzerinde durulan muhafazakâr kadın, başörtülü ve belirli bir yaşam alanı olan kadını ifade etmek için kullanılmıştır. Muhafazakâr geleneksel başörtülü kadının, modern muhafazakâr başörtülü kadına dönüşümü bağlamında; yaşam tarzları, moda, tüketim pratikleri, kamusal alan deneyimleri ve en nihayetinde günlük yaşamlarını şekillendiren unsurlar tartışmanın sınırlılıkları arasındadır. Araştırma kapsamındaki muhafazakâr kadın, kamusal hayatta aktif, daha çok orta sınıfa mensup ve eğitim seviyesi yüksek olan kişilerden seçilmiştir. Günlük yaşam pratiklerindeki farklılaşmayı ortaya koyan bir çalışmada, tüketim pratikleri olan kesimin ele alınması daha sağlıklı sonuçların ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Bahsedilen kesim, gelir düzeyi ve gelirin yaşam pratiklerine aktarılması hususunda orta sınıfa ait insanlar olarak ifade edilebilmektedir.

Görüşmecilerin yaş olarak 18-45 arasında kişilerden seçilmesi çalışmanın bir diğer sınırlılık boyutudur. Yaş hususunda bu tarz bir sınırlamaya gidilmesinin sebebi, çalışma boyunca muhafazakâr kadının, kamusal alanda aktif görünümüyle birlikte değişen gündelik yaşamlarını anlama çabasının sonucu olarak değerlendirilebilir. Kamusal alanın aktif katılımcıları aynı zamanda eğitilmiş ve ekonomik olarak orta sınıfa ait bir yaşam tarzı içerisinde bir hayat sürmektedir. Bu bağlamda görüşmelerin daha verimli geçmesi adına belirlenen sınırlılık göz önüne alındığında 45 yaş ile sınırlandırmanın gerekliliğine ihtiyaç duyulmuştur. 45 yaş sonrasının daha az eğitilmiş olmasıyla birlikte yaşamlarında ev merkezli ve ev hanımı olmaları araştırma için çok fazla veri toplanamayacağı kaygısıyla sınırlandırılmıştır.

3.6. Veri Toplama Teknikleri

Çalışma için gerekli veriler Konya’da yapılan saha araştırmasından elde edilmiştir. Verileri toplama için yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmış, çalışma boyunca yapılan gözlemlerle veriler desteklendirilmiştir. Konya ilinde muhafazakâr kadınların tercih ettiği mağazalar, arkadaşlarıyla buldukları mekanlar, muhafazakâr kadınların bazılarının evleri görüşme mekânları olup, aynı zamanda yaşam alanları incelemeye alınmıştır. Yapılan gözlemlerle muhafazakâr kadınların tercih ettikleri mekânların incelenmesi çalışmanın daha güvenilir veri sunmasını

sağlamıştır. Çalışmanın, görüşmecilere yüksek lisans tezi için yürütüldüğü, verileri daha güvenilir şekilde analiz etmek için ses kaydı yapılmasının işimizi kolaylaştıracağı ifade edilmiştir. İzni dâhilinde görüşmecilerin ses kayıtları alınmış, izni olmayanların görüşmeleri ise tutulan notlar üzerinden değerlendirilmiştir. Görüşmecilerden sadece biri ses kaydı alınmasına müsaade etmemiştir. 19 kişi ile yapılan görüşmeler kayıt altına alınmıştır. Görüşmeler ortalama 45 dakika sürmüştür.

Veri toplama tekniği olarak kullanılan derinlemesine görüşme, görüşmecilere yöneltilen açık uçlu sorular ve kişilere göre değişebilen sorularla şekillenen yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ile detaylı bir incelemeye fırsat vermektedir. Yapılan görüşmelerde önemli bir nokta da, araştırmacının görüşmecinin dünyasına girebilmesi ve sohbetin çalışma konusuna uygun bir şekilde kendiliğinden gerçekleşmesidir (Kümbetoğlu, 2017: 73). Görüşmecilerin farklı yaş ve mesleklerden olması itibarıyla sorular içinde bulunulan şartlara ve konuşmanın seyrine göre değişmiştir. Fakat genel hatları belirlenmiş sorular, tüm görüşmelerde bize yol gösterici olmuştur. Soruları belirlerken muhafazakâr kadın üzerine yapılan çalışmaların incelenme süreci yol açıcı olmuştur. Bununla birlikte Konda'nın aralıklı zamanlarda yapmış olduğu "Hayat Tarzları Araştırması" ndan yararlanılmıştır. Görüşmeler Aralık- Ocak 2019 aralığında yapılmıştır.

Toplanan verilerin değerlendirilmesinde görüşmecilerin cevapları temel teşkil etmekle birlikte, görüşmeler boyunca yapılan gözlemler de verilerin yorumlanmasında fazlaca öneme sahiptir. Araştırma boyunca görüşülen kadınlarla yapılan keyifli sohbetler sonunda ortaya çıkan verilerle gündelik yaşama dair ipucu sunan bu çalışma, yaşantılardaki farklılığa ve farklıların bazı durumlarda ortaklığına dikkat çekmektedir. Araştırmada görüşmeleri kolaylaştıran taraf; görüşmecilerin " içimi dökmeye ihtiyacım varmış", "kadın kadına ne iyi geldi bu görüşme" şeklindeki olumlu tutumlar olmuştur. Bu sayede yapılan görüşmeler, samimi bir ortamın oluşmasına zemin sağlamıştır.

3.7. Örneklem

Muhafazakâr kadını anlama adına yürütülen bu çalışma evreni; muhafazakâr kadınlardır. Konya'daki muhafazakâr kadınlar arasından çalışmaya uygun bir örneklem seçilmiştir. Tez çalışmasında amaçsal örneklem seçilmiş, kartopu yöntemi ile görüşmecilere ulaşılmıştır. Çalışma konusuna uygun olacağı düşünülen kişilere ulaşma gayreti, örneklem seçiminde etkili olmuştur.

Nitel araştırmalarda, belirlenen küçük gruplar ile derinlemesine görüşmeler yapılması rastlantısal olmayan örneklem seçimini gerektirmektedir. Rastlantısal olmayan örneklem seçiminin tercih edilmesinin sebebi, yapılan araştırmanın hipotez test etmekten ziyade, keşif ve anlama derdinde olmasındandır. Bu bağlamda çalışmada, rastlantısal olmayan örneklem türlerinden; amaçsal ve kartopu seçilmiştir. Amaçsal örneklem, örnekleme çalışma amacına uygun doğrultuda seçip, belirli kriterlere ve özelliğe uygun bağlı olarak seçilen bireyler ve gruplardan oluşması gerekmektedir. Kartopu örneklem ise, araştırmada kaynak kişilerden diğer kişilere tıpkı kartopu metaforuyla ulaşılmasıdır. (Kümbetoğlu, 2017: 96-100). İlerleyen süreçle birlikte görüşülecek kişiler tıpkı kartopu gibi büyüyeyerek devam ederken, belli kişilerin öne çıkması ve araştırmanın görüşeceği kişilerin sayıca azalmaya başlaması referans usulüne benzer şekilde görüşmecilerin seçimini mümkün kılmaktadır. Kaç kişiyle görüşme yapılacağını belirleyen cevapların tekrara düştüğü yerdeki doyum noktası kabul edilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu çalışmada doyum noktası 20 kişi ile sağlanmış ve hatta 16 kişiden sonra cevaplar yinelenmeye başlamıştır. Görüşülen kadınların farklı yaş ve meslek gruplarından olmasına dikkat edilmiş; yaş olarak daha genç kesimin yaşam tarzı sunulmak istendiğinden 45 yaş ile sınırlandırılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE MUHAFAZAKÂR KADININ GÜNDELİK YAŞAM

PRATİKLERİ

BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Gündelik hayat, her gün yenilenen tarafıyla değişimin yaşandığı en açık sahne olarak değerlendirilebilmektedir. Değişimin sadece insanların kendi dünyalarında yaşanmayıp, genelinin hayatlarında cereyan ettiği de görülmektedir. Değişime direnmenin katı tutumunu sergileyemeyen insan yaşanan zamana ayak uydurmaya başlamaktadır. Değişimin etkisi, herkesin hayatında farklı şekilde tezahür etmektedir. Bu farklılıklar farklı yorumların şekillenmesine de ortam hazırlamaktadır. Farklı yorumların etkisi ile kavramlara yüklenen anlamlarda değişmektedir. Muhafazakârlık kavram ve yaşayış tarzı olarak yaşanan değişimden kendi payına düşeni almaktadır. Muhafaza edilen şeyin önem ve kıymeti herkes için farklı yaşanmaktadır. Fakat en nihayetinde din, gelenek, devlet, aile, toplum muhafazakâr kesimin yaşantısına aktarmayı ihmal etmediği değer ve kurumlar arasında varlığını hissettirmeye ve korumaya devam etmektedir. Türkiye'de yaşanan zamana ayak uydurarak devam eden muhafazakâr kesim, gündelik yaşam pratiklerinde böylesi bir değişime gittiği söylenebilmektedir. Ev dekorasyonundan, alışveriş tercihlerine, tatil mekânlarından, yeme içme alışkanlıklarına; en genelinde gündelik yaşam pratiklerinde muhafazakâr kadın nasıl yaşamaktadır sorusuna bir cevap niteliğinde olan bu çalışma, muhafazakâr kadının yaşam alanını anlamayı amaçlamaktadır.

4.1. Muhafazakâr Kadının Gözünden Muhafazakârlık

Muhafazakâr kadının kimliğini gündelik yaşam pratikleri bağlamında anlamaya hedefleyen bu çalışma, kendine has telaşlı bir süreç sonucunda ortaya çıkmıştır. İnternet mecralarında sürekli görmeye alışılan muhafazakâr kesimin kadınlarına yönelik dizayn edilen alışveriş siteleri, muhafazakâr otel reklamları, örtünme hikâyelerini konu edinen youtube kanalları böylesi bir çalışmanın ortaya çıkmasını ve incelenmesini gerekli kılmaktadır. Bu denli duymaya alıştığımız

muhafazakâr kadın kim ve nasıl yaşar sorusunu gündelik hayatını inceleyerek bulunabileceği düşünülmüştür. Muhafazakâr kadın, yaşanılan zaman içinde nasıl değişmiş, kendini nasıl konumlandırmış ve kendini nasıl tanımlamıştır gibi sorulara cevap aralayan bu çalışma muhafazakâr kadının dünyasını anlamaya yönelik olması itibariyle önemlidir. Muhafazakârlık kavramının herkesin zihin dünyasında farklı tanımlar içermesi görüşmecilerin cevaplarına da yansımıştır. Bu doğrultuda bazı görüşmeciler kendilerini farklı tanımlar içinde muhafazakâr olarak tanımlayabilmişlerdir. Bazı durumlarda ise kendilerini muhafazakâr olarak tanımlamaktan çekinerek, kararsız kalmışlardır. Bazı kadınlar ise muhafazakâr görünümün daha fazla dindar görünmekle ilişkilendirerek kendilerini muhafazakâr kategorisine koyamamışlardır. Görüşmecilerden bazılarının muhafazakârlık tanımı daha katı sınırlar etrafında şekillenen ve dini pratikleri yaşantıya daha fazla aktarmakla mümkün olduğu yönündedir:

“Aslında kendimi muhafazakâr kadın olarak görmüyorum. Görmediğim için de nasıl cevaplanır bilmiyorum. Yaşantımı düşündüğüm zaman aşırı hassasiyetleri olan bir insan olarak görmüyorum kendimi. Bende özellikle dini hassasiyetleri yoğun olan insanlar muhafazakâr olarak tanımlanmalı diye düşünüyorum. Mesela, sahilde kadın erkek karışık bir mekânda haşemamı giyinip yüzebilirim. Aksine biraz önce bahsettiğimiz muhafazakâr otellerde eşimle ayrı mekânlarda yüzmek istemem. Birlikte vakit geçiremeyecek, denize birlikte giremeyeceksek, tatile gitmemizin bir anlamı kalmaz. Belki de evet benim de bu konuda hassasiyet göstermem gerekiyor, eğer ben o ortamlarda da kendimi rahat hissedebiliyorsam, demek ki bende bir eksiklik var. Toparlayacak olursam bana göre muhafazakârlık Allah’ın bana haram koyduğu şeylerden kendimi koruyabilmenle birlikte kendini engelleyebilmemdir. Ben bundan kendimi engelleyebildiğimi düşünmüyorum. Bu kıyafet stilime de yansıyor. Örneğin bir gün ferace giyip geliyorum, diğer gün uzun bir tunik ve altına pantolon görünümlü tayt giyip gelebiliyorum. Bazen cıvı cıvı renkli, dikkat çekici elbiseler giyip gelebiliyorum. Hatta o gün kendimi daha güzel hissettiğim için öğrencilerle diyalog kurmam daha özgüvenli oluyor. Yaşantıma sirayet eden sabitelerim olmadığı, ruh halime göre hareket ettiğim, giyimimde bir ölçü olmakla birlikte aynı şekilde belirli sabiteler olmadığı için kendimi doğrudan muhafazakâr olarak tanımlayamıyorum” [G-3].

Tülin Hanımın cevaplarına benzer bir yanıt Hüda hanımdan gelmektedir:

“Kendimi muhafazakâr olarak tanımlayamıyorum. Kendimi dini yaşantı hususunda oldukça eleştiriyorum. Bazı şeylerin farkında olmama rağmen, yaşantıya aktarma boyutunda eksikliklerim oluyor. Galiba dünyanın çekiciliğine fazlaca kapılıyorum” [G-19].

Bir diğer görüşmecimiz, medyada ve halk arasında kullanıldığı şekliyle kendini tutuculuk bağlamında muhafazakâr değerlendirmedeğini, fakat kendi dünyasında şekillenen ve anlam bulan muhafazakârlık ile tanımladığında kendini muhafazakâr olarak gördüğünü ifade etmektedir:

“Konya kesinlikle muhafazakâr bir şehir. İnsanların dünyalarında muhafazakârlık tutucu bir anlamı ifade ediyor genel olarak medyada ve halk arasında. Ama ben kendimi tutucu anlamındaki şekliyle tanımlamıyorum. Eğer öyle olsaydı, ilk okuyan, ilk çalışan kız olmazdım ailede. Yani çağın gereklerine göre devam etmeli, ama dini hassasiyetlere de dikkat edilmesi gerektiğini düşünüyorum. Muhafazakârlık, dini anlamda kendini muhafaza ederek, günlük hayattan kendini soyutlamamaktır. Bu kalıba göre kendimi muhafazakâr hissediyorum” [G-12].

Bir diğer görüşmecimiz Nazlı Hanım, muhafazakârlığın yanlış kullanıldığına değinerek, hemen herkesin hayatında muhafaza ettiği şeyler olması hasebiyle muhafazakâr olarak atfedilmeyi doğru bulmaktadır:

“Bence muhafazakâr kelimesi yanlış kullanıyor. Aslında muhafazakâr tutucu, bağnaz olarak algılanıyor. Bir aile hiçbir dini görüş olmadan muhafazakâr olabilir. Evlilik olmadan aynı evde yaşamayan insanlar dini önemsemiyor olabilir, ama onların da muhafaza ettiği şeyler olduğunu düşünüyorum. İnsanların farklı muhafazakârlık algıları var. Ben muhafazakâr kadını. Çeşitli kurallarım var, İbadetlerimi yapıyorum, Allah'ın rızasını kazanmak adına uğraşıyorum. Bir şeyleri koruyabildiğim için muhafazakârim. Geleneklerine bağlı bir insanım, sınır ve kurallarımınla ben muhafazakâr bir kadını” [G-14].

Muhafazakârlık, kadınların ortak kimlik etrafında buluşabilmesini her durumda mümkün kılmamaktadır. Farklı algılar ile şekillenmesi ve yaşantılar üzerinde sunulması sınırları belirlenmiş bir çerçeve içerisinde olduğu söylenememektedir.

Muhafazakârlık kavramının kişilerin göreceli dünyasında farklı yorumlar içermesi, muhafazakârlığın kesin sabitelerinin olmadığını anlatabilmektedir. Kavram nezdinde muhafazakârlığın koruma, bazı durumlarda tutuculuk anlamı içermesinin yanında, kavramın yaşantıya aktarılması hususunda ve akabinde yaşantılar nezdinde yorumlanmasında kesin tavır içermediği görüşmeler boyunca alınan cevaplarda görülmüştür. Görüşülen 20 kadın genelinde, çoğunluğun kendi dünyalarındaki muhafazakârlığa göre “evet, muhafazakârim” cevabını vermesinin yanında; muhafazakârlığı daha çok dini pratiklerin hayata aktarılması hususunda kendilerini eksik gören bazı görüşmeciler ise “galiba muhafazakâr değilim” yanıtıyla muhafazakârlığa dair zihin dünyalarındaki farklı algıları ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda dikkat çeken hususlardan biri görüşülen Stilist ve tesettür mağaza satış temsilcisi; kendilerini tesettür ve moda sektörünün içinde adlandırarak “ muhafazakârlık, bizim gibi orta tesettürlü insanları tanımlamak için kullanılabilen bir kavram” tarzındaki yanıtları, moda ile ilgilenen insanların muhafazakârlık kavramını sahiplenmelerinin daha çabuk olduğu göstermesi açısından önemlidir:

“Hayatta herkesin olduğu gibi bir hedefim var. Maddi ve manevi, yaşadığım sürece kendimi en iyi şekilde geliştirmek ve insanlara aktarmak isterim. Ben kimim sorusuna; hayatı güzelleştirmeye çalışan bir insanım diyebilirim. Şimdi modayla kadınları güzelleştiriyorsunuz diye hayat mı güzelleştirmiş oldunuz diyenler oluyor, kastettiğim şey tam olarak o değil. Evet işim hayallerimin bir aracı ama, insana insanca davranılması, bireylerin yüzündeki tebessüm sebebi olabilmek kişinin ahlaki ve yaşantısıyla alakalı. Bu noktada evet, muhafazakâr bir kadımsın. Şuan ki iklimimizin de ortamlarda, konuşmalarda muhafazakâr olarak kullanılıyor. Yani muhafazakârlık denildiğinde aşırı tesettürlü bir insan kastedilmiyor. Biraz önce konuştuğumuz orta halli ve daha modern insanlar akla geliyor. Evet, ben muhafazakâr bir insanım”[G-5].

Muhafazakârlığın kişilerin zihin dünyalarında farklı yorumlanması ile ortaya çıkan muhafazakâr kimliğe ait olup olmama durumu, kişilerin zihin dünyalarındaki kavramın farklı yorumlara açık olmasıyla net değildir. Görüşmecimiz Ayşegül Hanım, insanların kimliklerle tanımlanmasının sığ olduğu üzerinde durup, kavramlardan uzaklaşıp yaşanan hayata odaklanması gerektiği üzerinde durmaktadır:

“Muhafazakârlık neye göre. Beni muhafazakâr olarak öteleyemezsin. Bana bir isim takamazsın. Ben Müslümanım. Kimliklere indirdiğimiz zaman yaşantıları, hayatlarımızı sığlaştırmış oluyoruz. Mesela eğer muhafazakârlık kavramı özelinde konuşacaksak, gelenek ve görenekler aklıma geliyor benim. Ben çok eski kafa bir kadını. Atasözüne, anneannelere önem veririm. Modern ve eski kafalı olunamaz mı ya. Modernlik ne ki. Benim babaannem daha modern. Satranç oynar gibi hayatla oynardı. Önemli olan hayatı, kavramların dünyasından çıkarıp yaşantıya aktarmalıyız (G-6).

Görüşmeler boyunca kendi yaşantısını sürekli eleştiren Melike Hanım, kendine sorduğu ben kimim? Sorusuna verdiği cevapla ilişkili olarak muhafazakârlığa bakışını ortaya koymaktadır:

“Ben hayatım boyunca hep ortalama bir insan oldum. Derslerimde orta düzeyliydim, ailemle ilişkim, arkadaşlarla aramız hep ortaydı. Kendimi ortalama bir insan olarak tanımlıyorum bu yüzden. Yaşadığım bu ortalama hayat boyunca, şuan bir kere daha düşünüyorum, ben muhafazakâr bir insanım. Yapmak istediğim ve yaşadığım hayat arasında farklar olsa da, yaşadığımız dünyada hayatımın da ortalama bir şekilde seyir aldığını görüyorum. Okuduklarımı anlayıp, hayatıma uygulama olarak hayatımda yer edinen alışkanlıklarımı muhafazakâr bir tutum olarak görebiliriz. Kişilerin muhafazakârlığı da, dindarlığı da farklıdır. Ortalama bir hayat süren benim gibi insanların yaşantıları makul düzeyde muhafazakârdır. Ne çok dindar, ne çok modern. Arada bir yaşam sürmenin, muhafazakârlığa ters olmadığını düşünüyorum” [G-13].

Muhafazakârlığı, başta dinle bağdaştırmayan Hanım ismindeki görüşmecimiz, aslında kavramı konuşmanın ileri aşamasında tekrar din ve inançla bağdaştırmaktadır. Görüşmecimiz, yaşanan gösterişçi dindarlık boyutunu eleştirerek, muhafazakârlığın daha ruhani ve gönülde olan bir şey olduğunu dillendirmektedir:

“Muhafazakârlık, toplumla alakalı bir kavramdır. Ben bunu doğrudan İslam veya dinle bağdaştıramıyorum. Hakikat çok daha derin boyutta olduğunu düşünüyorum. Muhafazakârlık daha maddi, daha yüzeysel geliyor. Kavramlarda insanlar tarafında oluşturulmuş yapay şeylerdir. Ben inanç olarak Allah’a yakınlığım olduğunu düşünüyorum. Ama bunu, topluma göre muhafazakârlık tanımına göre bağdaştıramam kendimi. Toplumdaki muhafazakârlık algısı; genelde namazında

niyazında, Kur'an okuyan, okutan, sadaka veren, ibadetleri yapan, Hacıya giden, Hacı ismini daha çok gösteriş boyutuyla yaşayıp, birkaç uyduruk hediye dağıtan insanlar geliyor aklıma. Tabii kesinlikle istisnalar vardır. Ciddi manada yaşantısına aktarıp, gösteriştten uzak bir yaşam sürüp, kendi için muhafazakâr olan insanlar. Fakat genel olarak bana, din kavramıyla kendini güvende hissetmek, koruma altına almak, kendini baskı halinde hisseden kesimi hatırlatıyor. Kendini sorgulamaktan ve eleştirmekten uzak insanlar diyebilirim. Açıkçası samimi bulmuyorum. Bu kadar dillendirilen bir şey, nasıl samimi olabilir. İnsanların sınırları olmalı, dini ve manevi boyutunu özelinde yaşamalı. Ruhunu es geçmemeli. Toplumun baskısından, Allah'ın zulmünden daha çok korktukları için, başkalarına göre yaşıyorlar” [G-10].

Görüşmecilerin muhafazakârlık algılarını anlayabilmek adına sorulan sorulara verilen cevaplar; muhafazakârlığın tek bir şekilde tanımlanması mümkün olmadığını göstermiştir. Bu doğrultuda görüşmeciler; din, geçmiş, gelecek, adet, düzen, aile gibi kavramlarla muhafazakârlık arasında bir bağ kurmuş, kurulan bağların yaşantılardaki görünümüne uygun muhafazakârlık tanımları geliştirmişlerdir. Görüşmeler boyunca, tek bir kimlik etrafında tanımlanmak istemeyen kadınlar, bir yanıyla modern, bir yanıyla dindar, bazılarınca aşırı gelenekselci, bazılarınca da çağa uygun ortalama bir yaşam süren bir insan olarak içinde bulunduğu ruh halini ifade etmeyi yeğlemektedirler. Fakat muhafazakâr mısınız sorusuna verilen cevapların çoğunlukla din ve dini pratikler özelinde cevaplar verilmesi, bireylerin zihin dünyalarında muhafazakârlığın akla ilk olarak dini saikleri getirdiği gerçeğini doğrulamaktadır.

Konda'nın yaptığı hayat tarzları 2018 araştırması geleneksel muhafazakârlığın arttığı yönünde bir sonuç ortaya çıkarmaktadır. Konda'nın 2008 yılında yapmış olduğu hayat tarzı çalışmasıyla kıyaslandığında büyükşehirlerde yaşayan nüfus, 10 yıl içinde %42'den %48'e yükselmiştir. Bir yükselmeye kenti tercih eden insanlar arasında %24 olan oran %35'e yükselmiştir. Kendilerini modern ve dindar muhafazakâr olarak atfeden kesimin sayısı azalmış “geleneksel muhafazakârların” sayısında artış yaşanmıştır. 2008 yılında geleneksel

muhafazakârların oranı %37 iken 2018 yılında %45'e yükselmiştir.¹² Konda'nın çalışmaları sadece modern ve muhafazakâr atfedilmek istemeyen kesimin azaldığını göstermektedir. Geleneksel muhafazakârlık, ortada duran bir kesimin aidiyet duyduğu bir yaşam tarzı halini almaya başlamıştır. Görüşmecilerimizin cevapları ile Konda'nın sonuçları genel olarak düşünüldüğünde bireyler, salt bir kimlik veya yaşam pratikleri ve tutumlarıyla anılmak istememektedir. Özellikle sadece modern, sadece muhafazakâr, sadece dindar gibi sıfatların aidiyet duygularını azalttığı hissini doğurduğunu düşünen bir kesimin varlığı söz konusudur.

20 kişiyle yapılan görüşmeler boyunca görüşmecilerin kendilerini doğrudan muhafazakâr olarak tanımlamadıkları, daha çok muhafazakârlığın kendilerinde oluşturdukları tanımlar etrafında aidiyet duydukları görülmüştür. Verilen cevaplarda korudukları değerler ve yaşam pratiklerinde gözettikleri hassasiyetleri olan görüşmeciler, bu bağlamda kendilerini muhafazakâr olarak görebilmenin mümkün olduğunu fakat içinde buldukları yaşam şekillerinin sadece muhafazakârlığa indirgenmemesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Muhafazakârlık tahayyüllerinin zihin dünyalarında farklı tanımlar içerisinde olması görüşülen kadınların, muhafazakâr kimliği sahiplenmediğini göstermemekle birlikte salt tek kimlikle anılmamak istediklerini göstermektedir. Netice itibariyle kendilerine göre tanımladıkları muhafazakârlık tahayyüllerine göre muhafazakâr yaşam pratiği içinde olduğunu ifade eden görüşmecilerin, muhafazakârlık kimliğini gündelik yaşam pratiklerine aktarması hususunda benzer ve farklı noktalar olduğu yapılan görüşmeler boyunca dikkat çekicidir. Pek çoğunun muhafazakârlığı dindarlık ile bağdaştırabilmesi, kavramın bireylerin zihin dünyalarında din ile doğrudan bir ilişki içinde olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Muhafazakâr olarak tanımlanabilen ve kendi tanımlarına göre kendilerini muhafazakâr olarak atfeden kadınların, zihin dünyalarındaki muhafazakârlık algısından sonra günlük yaşam pratikleri nasıl ve yaşam tarzlarını nasıl etkiliyor sorusu görüşmelerde ele alınan bir diğer boyuttur. Günlük yaşamın kendine has telaşı içinde şekillenen yaşam pratikleri ve kişinin

---

¹² https://interaktif.konda.com.tr/tr/zaman_kullanimi/konda_zaman_kullanimi.php Erişim

kendine kalan boş zamanı değerlendirme tarzları bireylerin yaşantısını belirlemede önemli bir etkidir.

4.2. Günlük Rutinler ve Boş Zaman Değerlendirmesi

Türkiye’de özellikle günümüze yakın zaman diliminde (1980’li yıllar ve sonrası) yaşanan sosyal, ekonomik, kültürel boyutlu değişimler yeni zengin sınıfının oluşumuna katkı sağladığı görülür. Bu değişimin arkasındaki önemli etkenlerden biri, bireylerin modern olana karşı konumlanışlarındaki farklarda aranmaktadır. Özellikle muhafazakâr kesimin yaşam pratiklerindeki farklılaşmalar modern olan ve İslami pratiklerle birlikte yaşamaya gayret eden bir sınıfın oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Modern olana karşı daha temkinli tutum sergileme günümüze yakın zamanlarda modern olanı yaşamlarında harmanlamaya doğru gitmektedir (Karakaya, 2018:56). Modern olanla harmanlanmaya başlanan yaşam tarzlarının, günlük pratikleri de değiştirdiği söylenebilir. Yaşanılan değişim sürecinde, yaşam pratikleri, sosyal alanda artan görünürlükleri, tüketim tarzları ile kadınların önemli bir etkiye sahip olduğu görülür. Çalışma hususunda ele alınan muhafazakâr kadınların yaşam pratiklerindeki ve günlük rutinlerinde farklılaşmaların, farklılıklarla birlikte ortaklıkları da dikkat çekici olduğu görülmektedir. Görüşmelerde kendilerini doğrudan muhafazakâr kimlikle atfetmeyen kadınların, kendi zihin dünyalarındaki belirledikleri tanımlar doğrultusunda çoğunluğu “evet, galiba muhafazakârim” şeklindeki ifadelerle bu ortaklığa işaret etmektedir. Kimliklerin, aidiyet atfeden tarafı, bireylerin yaşantılarında farklılaşabilmektedir. Muhafazakâr olarak tanımlanan ve kendilerini farklı tanımlar doğrultusunda muhafazakâr olarak tanımlayan bireyler, yaşam pratikleri hususunda da kendi zihin dünyalarına uygun yaşamaktadır. Fakat, modern yaşam tarzlarını hepsinin hayatında fazlaca yer ettiğini söylemek yanlış bir ifade olmamaktadır. Bu bağlamda görüşmeler doğrultusunda, yaşam tarzları üzerine konuşurken görüşmecilerimiz “Modern Muhafazakâr” kavramsallaştırmasını zihin dünyalarında “Modern Müslüman” tabiriyle yapmaktadır. Nilüfer Göle’nin (2016), “Modern Mahrem” kavramsallaştırmasıyla medeniyet ve örtünme üzerine ele aldığı çalışması, bir yandan mahremiyeti korurken bir yandan modern olmayı talep eden kadınları ele almaktadır. Kavramların ifade edilmesi bazı durumlarda farklılaşmakla

birlikte, ortaya çıktıkları bağlamların ortak olduğu söylenebilmektedir. Görüşmecilerimizin bir yandan Müslüman olunurken, bir yandan da ölçülü bir şekilde modern olmanın zararı olmayacağı hususundaki cevapları Göle'nin çalışmasındaki bulgularla bazı noktalarda benzeşmektedir:

“Modern olmayı, günümüzde fazlaca abarttıklarını düşünüyorum. Şimdi ben Müslümanım diye, eğlenemeyecek miyim? Yahut arkadaşlarımla aktiviteler yapamayacak mıyım? Ben Müslümanların geri kafalı olarak algılanmasına karşıyım. Sonuçta, zaman değişiyor, sürekli bir hareketlilik söz konusu. Örnek verecek olursam, 14 mart için MFÖ için konser bileti aldım. Konya'ya yakın bir zaman da açılan Kongre Merkezi, şehre iyi bir dinamik ve hava kattı. Selçuklu Kongre Merkezindeki ortam çok nezih. Muhafazakâr kadınların böyle bir ortama girmesi yanlış olarak sunuluyor. Ben buna katılmıyorum. Herkes belli ölçü standartlarında eğlenebilir. Otel gibi yerlerde içki oluyor ama bu tarz yerlerde kesinlikle alkole izin verilmiyor. Kalkıp oynanacak, taşkın hareketlere meyil ettirecek ortamlar yokken ben de herkes gibi gidip koltuğumda MFÖ'yü dinleyebilirim. Bunun nesi günah. İnsanlar bazı şeylere çok bağınaz bakıyorlar” [G-14].

Görüşmecimizin görüşme boyunca verdiği cevaplar düşünüldüğünde, kendine has çizdiği bir hayat tarzı ve dünya görüşü olduğunu, eylemlerinde bu hassasiyete dikkat ettiği yönündeki tutumu dikkat çekicidir. Fakat görüşmecimiz, kapalı olduğu ve bu hususta yaşam tarzına sahip olmasıyla toplumun tüm kesiminin yararlandığı aktivite ve eylemlerden kendisinin ve kendisi gibi bir yaşantıya sahip olan insanların mahrum olmamaları gerektiğini vurgulamaktadır. Ortamlarda herkesin kendince çizdiği sınırlar etrafında eğlenebilmesi, günlük yaşamını herkes gibi sürdürebilmesi gerektiğine dem vuran diğer görüşmecimiz Aylin Hanım ilahiyat okuyan bir öğrenci olarak, ilahiyat okuyanların yaşam tarzlarının başkaları tarafından çizilmesinden yakınmaktadır:

“Ben ilahiyat okuyorum. Evet, isteyerek başladım ve hala bölümümü severek okuyorum. Ama artık insanların ilahiyatçılar şöyle yapar, ilahiyatçılar böyle yaşar hikâyelerinden sıkıldım. Kadın- erkek ilişkilerini bizim üzerimizden yorumlamaları, tesettürü sanki sadece bize farzmuşçasına bizimle özdeşleştirmelerinden de bunaldım. Ben artık insanların birbirini ötekileştirmesine, kimliklere ayırmasından sıkıldım.

Nereye kadar bu ayırıştırma devam edecek. İnsan nasıl mutluyorsa bence öyle yaşamalı. Birbirimizin yaşantısını merak etmeyi bırakıp, nasıl mutluyuzsa öyle yaşayalım. Ben sosyalleşmeyi, arkadaşlarımla (zaman zaman kızlı- erkekli) vakit geçirmeyi severim. İnsanların ilahiyatçılar sosyalleşmez, haremlik selamlık takılır anlayışlarının değişmesi gerektiğini düşünüyorum. Modern görünmek bu yüzden bana absürt gelmiyor. Açık konuşmam gerekirse, insanların kafasındaki ilahiyatçılar şöyledir, muhafazakârlar bağnazdır kalıplarının bizim yaşantılarımızdaki değişimlerle değişeceğini düşünüyorum. Bu, modern olmak için uğraşalım tarzında bir yanlış anlaşılmaya sebebiyet vermesin. Ama artık değişen bir zaman ve zamanın bizden beklediği bir yaşantı var. Ben bunun farkına varılması gerektiğini düşünüyorum. Modern olmak sadece kıyafette, ev dekorasyonunda aranmamalıdır. İnsan değişimi takip ettiği ve yaşantısına uygun şekilde aktarabildiği hususta modern olabilir benim kanaatimce” [G-18].

Nazlı Hanım’ın fikirleriyle doğru orantılı olarak Şule Hanım’da insanların kafasında Müslüman gezmez, Müslüman eğlenmez anlayışlarından uzaklaşıp, değişen zamana, inandığı hususlar ölçüsünde dikkat edilmesi gerektiği eklemektedir:

“Ben yeni evliyim. Eşimle çok fazla planımız var. Her yaz tatilinde önce ülkemizin tüm bölgelerini gezip, sonra dünyaya açılmayı düşünüyoruz. Almanca öğretmenliği yapıyorum. Başka diller huşunda da kendimi geliştirmek istiyorum. Benim yakındığım en nahoş durumlardan biri; Almanca okuyorsun, hem de tesettürlüsün tarzındaki insanların bakış açıları oluyor. Din ve vicdan özgürlüğünü hayatına aktaramamış insanlarla dolu olan çevrem, artık bir şeylerin değiştiğini görmesi gerekiyor” [G-9].

Görüşmeciler tesettürlü (bazı görüşmeciler kapalı, örtülü söylemini tercih ediyor), olmanın değişen zamana ayak uydurulma noktasında bir engel olmadığını, aksine tesettürün oluşturulan yaşam tarzında önemli bir unsur teşkil ettiğini görüşmeler boyunca dillendirmekten çekinmemişlerdir. Görüşmeciler, diğer hem cinsleri gibi alışveriş yapmak, tatile gitmek, eğlenmek gibi insani faaliyetlerin yadırganmaması gerektiğini düşünerek, çevrelerince eleştirilmek istemediklerini ifade etmektedir. Günlük yaşam pratikleri üzerine konuşurken “ bir gününüz nasıl geçiyor” sorusuna, hepsinin “yoğun geçiyor”, “ koşuşturmalı”, “ bana hiç zaman kalmıyor” tarzında cevaplar vermesi görüşmeler de ortaklık teşkil eden bir diğer

boyutu oluşturmaktadır. Görüşmecilerimizin ikisi ev hanımı, diğerleri ise çalışma hayatının içinde aktif rol alan kadınlardır. Ev hanımlarının da evlerinde mutlu olmaları, ama arkadaş ve akrabalarla oluşturulan topluluklardan uzak kalmamaları yönündeki tavırları, insan ilişkilerinin akışkan hale geldiği günümüzde ümit var olmak adına önemlidir. Görüşülen ev hanımları, Konya'daki STK'ları ve programlarını takip eden, diyanetin yaptığı özellikle aile ve kadın üzerine programlarına katılan, bilinçli bir anne, bilinçli bir aile mantığında olan bu kadınlar, kamusal alanda aktif olmayı sevdiklerini de ifade etmektedir:

“Ailem, benim için fazlaca önemli. Allah cümle âlemin çocuklarını bağışlasın, bir çocuğum var. Ben evinde mutlu olabilen birisiyim. Evimde o yüzden sıkılmıyorum. Sıkıldığım zamanlar eşim fark ediyor ve hafta sonu program yapıyoruz. Hafta içi arkadaşlarımla buluşuruz, eşimin ailesi ve kendi aileme zaman ayırmam gerekiyor. Benim çalışan arkadaşlar dan da farkım da bu galiba. Çalışan bir kadın olsaydım, eşimin ailesi ve kendi aileme daha az zaman geçirebileceğim için, sorumluluklarım da az olurdu. Ama ben bundan gocunmuyorum. Ben şimdi onlarla ilgilenirsem, ilerde yaşlılığında benimle ilgilenirler” [G-19]. Hüda Hanımın cevabına aynı doğrultuda cevap ev hanımı olan Dilek hanımdan gelmekte, fakat Dilek Hanım çalışan bir kadın olmanın avantajları üzerinde durarak, ev hanımlığı mesleğinden sıkılmış görünmektedir:

“23 yaşında görücü usulü evlendim. Eşimi seviyorum. 3 çocuk annesiyim. Bir günüm, genel de evde geçiyor. İnan zamanımın çoğu evde geçmesine rağmen, hiç boş kalmıyorum. Sürekli bir koşuşturma halindeyim. Galiba ev kadınlığının genel problemi, sürekli çalışmak, boş kalmamak. Yemekler daha güzel olsun diye uğraşıyorum. Bir de ben sosyal ortamları çok severim. Akraba günlerimiz var. Her 15 günde bir, bir evde toplanırız. Hem birbirimizi görüyoruz, hem de genel haberlerden uzak kalmıyoruz. Evet, sosyalleşme alanımız genel de akraba çevrem ve günler oluyor. İşte bu noktada çalışan kadın olmak isterdim. Bence bir kadının kendi parasının olması güzel bir duygu. Şükür, eşim kimseye muhtaç etmiyor ama kendi ayaklarım üzerinde durmak isterdim. Hem o zaman arkadaş çevrem de artardı.. Evliliğimin ilk yılları çalışmayı hiç düşünmedim. Şimdi çocuklarda büyüyünce insan farklı bir şeyler istiyor. Şimdi açıktan sosyal hizmet bölümü okuyorum. İlerde çalışmaya hayatına atılır mıyım, hiç belli olmaz. Ben galiba diğer hemcinslerim gibi, bize verilen

haklardan yararlanmak istiyorum. Ailem her zaman benim için önemli ve önemli olacak, ama benim kendi hayatımda olduğu için her şeyi dengelemem gerekiyor [G-20].

Muhafazakâr fikriyatın odak noktalarından olan aile, görüşmecilerin genel olarak fazlaca önemsedikleri bir kurum olarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Aile, Türk kültüründe değerli olan tarafını korumuş ve korumaya devam etmektedir. Bu noktada, aile bağları değerlidir ama bireylerin kendi hayatlarını yaşamaları için talep ettikleri unsurların doğasının değiştiği söylenebilmektedir. Kamusal alan ve özel alanın değişen anlamlarıyla birlikte, özel alanın mahrem sınırları geçmişe nazaran azaldığı yaşanan zamanlarda gözlenebilir durumlar arasındadır. Kamusal alanda bulunmanın sınırları da her geçen gün artmaktadır. Kamusal alan ve kadın söz konusu olduğunda, kadının iş hayatında aktif rol oynaması üzerinden yapılan yorumlar akla gelmektedir. Muhafazakâr camianın, toplumun içinde aktif olarak bulunmaları, yaşam tarzları hususunda bazı değişikliklere yol açtığı söylenebilmektedir. Muhafazakâr kadınların eğitim haklarını talep ederek başlattıkları, geleneksel yaşam tarzlarından farklı olarak içinde buldukları zamanı, kendi yaşantıları hususunda yorumlamaya başladıkları zaman içinde hissedilen bir durum olmaya başlamıştır. İslami hassasiyetleri ve geleneksel argümanları yaşantılarına aktarmak isteyen muhafazakâr kadınlar, hem cinslerine verilen fırsatlardan yararlanmak istediklerini dillendirmektedir. Bunlardan biri olarak değerlendirebilecek hususlardan biri, iş hayatında aktif rol almaları gösterilebilmektedir.

Görüşmecilerden 18'inin aktif çalışma hayatında olmaları, iş hususunda kadınların talepkâr taraflarının ağır bastığını göstermektedir. Çalışma kapsamında kamusal alanı aktif paylaşan kadınların tercih edilmesi, yaşanan değişimi muhafazakâr yaşantılar özelindeki karşılığına bakmak açısından önemlidir. Görüşmeler de, kadının çalışma hayatında olması gerektiği, fakat kadınlara uygun fırsatların ve bazı durumlarda pozitif ayrımcılığın yapılmasının gerekliliği görüşmecilerin vurguladıkları noktalar arasındadır. Özellikle bekar görüşmeciler, şuan bile bazı durumlarda zorlandıklarını, evlilikle birlikte iş hayatının ne derece ilerleyebileceği konusunda şüpheleri olduğu ifade etmişlerdir:

“Ben, şuan çalışan bir kadını. Bekar olmamam rağmen iş hayatı beni çok yoruyor. Eve gidince hiçbir şeye halim kalmıyor. Şuan bile acaba işi bıraksam mı diye düşünüyorum. Üniversite eğitimim de aldığım geri ödemeleri kredi borçlarımı bitirip, annem ve babamı hacca gönderecek parayı biriktirdikten sonra, bence işi bırakmam da bir sakınca görmüyorum. Evet, bazı arkadaşlarım falan, bunca yıl, işi bırakmak için mi okudun diye soruyorlar. Hayır, ama iş hayatının yaşamımı bu denli etkileyeceğini düşünmüyordum. Özellikle kadın, iş hayatında hem değişiyor ve hem de bulunduğu kurumu değiştiriyor. Ben şuan bekarım, evlenince sorumluluklar da değişecek. Galiba, kararımı netleştirecek olay, evlilik hayatıyla birlikte benim ne denli bunu yürütebileceğim olacak. Ama tüm bu kadının çalışma hayatında olmasına karşı yaptığım eleştirilerle birlikte, sosyalleşmek ve çevre edinmek adına yaptığı katkıyı söylemeden edemeyeceğim. Zaman içinde fikrim ne yönde değişir bilmiyorum, ama günümüz şartlarında kadının iş ortamlarının pek uygun olduğunu düşünmüyorum. Yada her işin kadın için uygun olduğunu düşünmüyorum. Sağlık ve eğitim sektörü kadın için uygun ama, saatlerinde bir esnekliğe gidilmesi gerektiğini düşünüyorum [G-13].

Melike hanım gibi iş hayatında kadının zorlandığını ama özellikle günümüzde çalışma hayatında kadınların daha fazla yer alması gerektiğini toplum tarafından istenildiğini düşünen Hanım, özel sektör iş tecrübesi geçirmiş, şuan iş arayan bir kadın olarak şunları söylemiştir:

“Eskiden ne vardı. Kadınlar sorardı erkeğin işini. Şimdilerde kadınların mesleği soruluyor. Hem ekonomik sıkıntılar için, erkekler emektar kadın yerine güçlü bir kadınla hayatlarını birleştirmek istiyorlar. Günümüz dünyasında kadınlar çalışmalı. Günümüzde biz kadınlardan çalışmamız istenilmekte. Maalesef, kadınlar daha kolay terkedilebilmekte ve aldatılmaktadır. Aslında sadece kadınlar aldatılıyor vurgusu yapmak istemiyorum. İnsan ilişkileri geçmişe göre çok farklı. Sürekli bir risk altında insanlar. Sosyal medyanın hayatımızda fazlaca yer edinmesi, içimizdeki kötülüğün artmasıyla artan risk ilişkilendirilebilir. Eskisi gibi insanlar bir şeylere bağlı yaşamak istemiyor. Geleneksellikte bu noktada kırılmaya başladı. Bundan dolayı kadının kesinlikle güçlü olması lazım. Ama dini inancımın göre, Osmanlı dönemindeki yaşam tarzındaki gibi, evinde çocuklarına bakan bir anne modeli, ekmek parası getiren baba modeli benim için doğru olan . Ama günümüz şartları düşünüldüğünde işler değişiyor, kadın çalışmalı. Ama benim çalışmayı istemememin ana sebebi, bizden beklenen güçlü kadın profili değil. Ben insanlık için faydalı işler

yapmak istiyorum. Evde, pasta, kek yapmak yerine daha somut işler yapmak istiyorum. Ev hayatının hayallerimi sınırlandıracağını düşünüyorum[G-10].

Kadının çalışması gerektiğini vurgulayan görüşmecilerimizin, “özellikle bu zaman da kadın çalışmalı” şeklindeki düşünceleri, değişen zamanı vurgulamaktadır. Geçmiş dönemlerde yaşamının daha rahat ve güvenilir tarafı olduğuna değinen görüşmecilerimiz, şimdiki anın güvensizliği ve insan ilişkilerinin kırılğanlığıyla, ayakları üzerinde durabilen kadın profiline daha makbul bir tip olduğuna değinmektedir.

Görüşmecilerimizin bir gününü dolduran en önemli vakit, verilen cevaplar doğrultusunda işte geçmektedir. İş hayatının yoğun geçen tarafından arta kalan boş zaman olarak tanımlanabilecek vakit ise genel de aileye ayrılmaktadır. Eşlerin ikisinin de çalıştığı durumlarda, akşam birlikte geçirilecek vakti oluşturmaktadır. Bu vakit ise genel olarak yemek hazırlama ve yeme ile geçirilmekte, kalan vakit ise özellikle kadınlar için ev işleriyle geçmektedir. Cinsiyet rollerine bağlı kalan kadın, çalışma hayatında aktif olsa da çoğu zaman ev işlerini omuzlamada yalnızdır. Bu arada çocuklar için ayrılması gereken vakit genel de akşam yemekleri olarak belirlenmektedir. İş hayatının bireylerin yoğun tempo ile yaşamasına alışmasıyla, görüşülen kadınlar çok fazla yorulsa da çalışma hayatında olmayı talep etmeye devam etmektedir.

Tempolu yaşama alışmak, boş zaman kurumunu da tempolu hale getirmektedir. Boş zaman, gündelik yaşam üzerinde oldukça tesirli zaman dilimi fakat bir o kadar da kadarda es geçilen bir vakittir. Görüşülen kadınların çoğunun ortak olduğu durumlardan biri de boş vakit bulamamaları yönündeki sitem olmuştur. Görüşülen kesim daha çok çalışan kadınlardan oluşmakla birlikte görüşülen 2 ev hanımı boş zaman konusunda diğer görüşmecilerin yaşadığı, kendilerine zaman ayıramama sıkıntısı hissetmemektedir. Aksine ev kadınları zamanlarını çalışan kadınlar kadar verimli geçiremediklerine değinerek, var olan boş zamanı dolduracak pek bir şey yapamadıklarını da eklemektedir:

“Boş vakit kavramı bende, görev ve sorumluluklarım dışında bana kalan zamanı ifade etmektedir. Bana kalan bu zamanda genelde evde olduğum için, vaktim evde geçiyor.

Aslında evimde mutlu olduğum için, sıkılıyorum diyemem. Ama bazen hayatıma değişiklik katmak istiyorum. Bu durumlarda da eşim imdadımıza yetişiyor. Çok sosyal bir eşim olduğu için, özellikle bahar ve yaz aylarında her hafta pikniğe gideriz. Piknikte daha sakin yerleri tercih ediyoruz. Normalde evde tüm yemekler ve ev işleri bana aittir. Ama pikniğe veya tatile gittiğimizde dışarıda bana hiçbir iş yaptırmaz. Ev sana, dışarısı bana ait der. Sağ olsun, eşim anlayışlıdır. Çocukların okulu olduğu için şehir dışı tatillerine sadece yazın zaman ayırabiliyoruz. Tercihimiz oteller olmuyor. Alanya'da bir boy, oraya çadır kuruyoruz. Pek fazla insan olmuyor, özellikle hafta içi gidince kimse olmuyor. Ailece hoş tatil geçiriyoruz. Bende geceleri haşemamla, gündüzleri bikinimle yüzebiliyorum” [G-20].

Boş zamanlarındaki faaliyetlerdeki ev- evin dışarısı ayrımında kadını özel alanıyla özdeşleştiren görüşmecimizin eşi, kendisini ev dışındaki hemen her şeyle özdeşleştirmektedir. Görüştüğümüz Dilek Hanım, bu durumda herhangi bir sıkıntı görmezken bir başka görüşmecimiz kadın ve erkeğin birbirini hemen her konuda yardımcı olması gerektiğini ifade etmektedir. Boş vakit üzerine konuşurken, öğrendiği hususları kendi ailesine aktarma eksikliği hissettiğini ifade eden görüşmecimiz:

“Boş vakitlerim fazla olmadığı için boş vakit kavramı bende çok fazla oluşmuyor. Ama fırsat buldukça örgü örüyorum, Küçük kızıma elbiseler dikmek çok hoşuma gidiyor. Aile üyelerime yelek, kazak örüyorum. Örgü, bana terapi gibi geliyor. Boş zamanlarda örgü ören bir anneyim ama, kızıma öğretmediğim için kendimi eleştiriyorum. Eğer örgü örmeyi öğretseydim kızım boş zamanlarında daha az internetle uğraşır, bu tarz işlerle hobi olarak uğraşabilirdi. Boşluklar teknolojiyle dolduruldu. Demem o ki, şimdi “ Ne olacak bu gençlerin hali” demenin çok fazla lüzumu yok. Önce kendimize bakmalıyız. Biz nasıl yaşarsak evlatlarımız öyle yaşayacak. Evlatlarımız nasıl yaşarsa, onların evlatları da öyle yaşayacak. Yani kendi dünyalarımızda tahribat varsa, bizden sonra gelecek nesilde bu tahribatın olduğuna şaşırılmamalıyız”[G-12].

Boş zaman hususunda görüşmecilere tatillerin nasıl geçtiği sorulduğunda, ailece çıkılan kısa turlar veya yakın bir deniz olan şehri tercih ettiği tarzda cevaplar gelmiştir. Görüşmecimiz Şerife Hanım her yıl düzenli olarak ailesiyle Mersin'deki muhafazakâr oteli tercih ettiğini belirtmiştir:

“Tatil mekanlarımız muhafazakâr mekanlar oluyor. Alanya’da 5 yıldır aynı otele gidiyoruz. Bu da bizim muhafazakâr tarafımızın ailece fazla olduğunu gösteriyor. Granpanche otel. Otelin muhafazakâr görünümüne sahip olması beni rahat hissettiriyor. Gittiğim otel yanında fazla yerleşim yeri olmayan bir yer. Henüz yabancı turistlerin keşfettiği bir yer değil. Nezih ve şık bir mekân. Sabah otelin içinde ezan okunuyor ve kalkanlar namazı mescitte kılıyor. Eşim, oğlum mescide inip namaz kılıyor oradan yüzmeye geçebiliyorlar. Ezan okunan bir otelin olması, beni çok mutlu ediyor ve huzur veriyor. Oteldeyim ama o manevi havadan da kopmamam lazım yani. Hayat eğlenceli olabilir ama ibadetlerden kopulmamalı”[G-17]. Diğer görüşmecilerimiz ise tatil için genellikle şehir dışına çıkmakta, fakat muhafazakâr otelleri fazlaca pahalı ve çıkarıcı buldukları için tercih etmediklerini ifade etmektedir:

“Biz ailece apart kiralyoruz. Muhafazakâr oteller, onlara muhtaç olduğumuzu ve mecbur kalacağımızı düşünüyor. Yoksa ben de o tarz sınırları olan bir yerde tatil yapmak isterim. Çıkarlarını düşündükleri için tercih etmiyoruz” [G-11]. Tatil mekan ve ortamlarını kendilerine has şekillendiren görüşmecilerimizin bazıları muhafazakâr otelleri yaşantılarıyla bağdaştırdığı için düzenli tercih ederken, bazıları da bu tarz ortamları fazlaca çıkarıcı bulduğu için tercih etmemektedir. Bazı görüşmeciler ise, tüm kesimin kullanabildiği plajları, haşemalarıyla tercih etmelerinin bir sakıncası olmadığını belirterek, ailece tatil yapabilme zevkinden mahrum kalmak istemediklerini belirtmişlerdir:

“ Aile de tek kapalı benim. Ben de haşemamı giyip, bonemi takıp, ailemle deniz zevkini birlikte çıkarıyorum. Hassasiyetlerimize dikkat ettikten sonra aynı mekânların kullanımının sıkıntılı olacağını düşünmüyorum” [G-4].

Ortaklıklar ve farklılıklar hususunda karşılaştırmaların verimli sonuç vermesi için farklı yaş ve farklı meslek gruplarından kadınlarla görüşmeler yapılmasına dikkat edilmiştir. Fakat farklı mesleklerden seçilen görüşmecilerden 5 kişinin öğretmen olduğu görülmektedir. Örneklemin farklı meslek gruplarından seçilmesi hususundaki dikkat bile öğretmenlik tercihinin görüşmeciler arasında fazlaca tercih edilen meslekler arasında olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Kadın- erkek eşitliği hususundan ziyade görüşmecilerin çoğunluğu kadınların kendilerine uygun(

öğretmen, hemşire, Kuran kursu hocası vd.) işlerde çalışması gerektiğini düşünmektedir. Bu bağlamda görüşmeciler, kadın – erkek ayrımının eskiye nazaran fazlaca azaldığını, fakat hala bir ataerkillik olduğunu, ama bu ataerkilliğin ölçülü bir şekilde devam etmesinin bir zararı olmadığı ifade etmektedir:

“Eskiden kadının çalışma gerekliliği yoktu. Ama bence bu devir kadının çalışması gerekliliği olan bir devir. Kendi ayaklarının üstünde durman gerekiyor. Yoksa erkek tarafından eziliyorsun. Evinde kaldığın zaman, çocuklarına baktığın zaman ikinci plana atılıyorsun. Bir kadın ayakları üzerinde durmalı. Ama her meslek kadına göre değil. Bir öğretmenlik bayan için uygun ama hemşirelik değil mesela. Benim çalıştığım yer de mesela erkeklerin olduğu bir yer. Onlarla iletişim kuruyorsun. Ama sınırını bildiğin zaman seviyeni bildiğin zaman bir sıkıntı olmuyor” [G-16].

Gündelik hayat, belirli rutin ve pratiklerle şekillenen, sıradan eylemler içerisinde cereyan eden bir zaman dilimi olarak ifade edilebilmektedir. Günlük yaşamın çok fazla önemszenmemesi, sıradan eylemler üzerinde daha az durulması ile ilişkilendirilebilir. Fakat yaşanan andaki çoklu gerçeklikler dünyasında gündelik hayat, kişilerin bireysel tercihlerinden toplumsal gerçeklik dünyasına değin tesirli bir etki bırakabilmektedir. Berger ve Luckman’ın “Gerçekliğin Sosyal İnşası” kuramında belirttiği gibi gerçeklik dünyasının gündelik hayata değen çoklu gerçeklik boyutu önem arz etmektedir (2018). Bırakılan etkinin bireylerin dünyalarında farklı çağrışımlar içerisinde olması doğal bir durumdur. Sıradan, her gün farklı tarzlarla şekillenen günlük yaşam, her birey için farklı tezahür etmektedir. Herkesin kendine has telaşlı geçen yaşamında zaman planlamaları da farklı olabilmektedir. Muhafazakâr kadınlarla yapılan görüşmeler boyunca, görüşmecilerin yoğun bir günlük yaşam temposu olduğu görülmektedir. Çalışan kadınların vakitlerinin büyük bir kısmının işte geçtiği, bazı durumlarda eve geldiğinde ise ev işlerine vakit ayırmak için kendilerinde güç bulamamaları içinde buldukları yorgun ruh halini bir nebze yansıtırsa da, görüşmecilerin bu konudan fazla şikâyetçi olmadıkları görüşmelerin ilerleyen safhalarında ortaya çıkmaktadır. Görüşmecilerin farklı meslek gruplarından (Yurt müdüresi, Öğretmen, hemşire, TV programcısı, stilist, ev hanımı) tercih edilmesi, farklı meslek gruplarının yaşantıları üzerinden belirleyiciliğinin olup olmadığını gösterebilmek adına önemli görüldüğü içindir. Belirtilen mesleklerin

farklı yorgunluklar içermesi ve kişisel hayatlarını fazlaca etkilemesi, kadınların biraz sitemle üzerinde durduğu konular arasındadır. 35 yaş ve üstü çalışan kadınlar ve daha genç yaştaki çalışan kadınlar arasında, çalışma hayatının yoruculuğu üzerinde daha fazla fark olduğu görülmektedir. Daha genç kesimin, henüz tam olarak hayatlarını şekillendirmedikleri (evlilik vs.) veya yeni şekillendirecekleri hususundaki tavırları, orta yaş ve sonrasında yerini kurulan düzenli hayat ve büyüyen çocuklara bırakmaktadır. Hal böyle olunca orta yaş çalışan bir kadın ve daha genç kadınlar arasında, yetişecekleri telaşlar bağlamında olan farklar, daha genç kesimin evlilikle birlikte çalışma hayatının nasıl yol alınacağı merak ettiren bir hal almaktadır. Bununla birlikte çalışan kadın olma, kadınların istedikleri bir tutum olarak görüşmelerde alınan cevaplarla ortaya konulmuştur. Çalışma hayatının zor taraflarıyla birlikte yaşantısı üzerinde güzel tarafları olduğu üzerinde duran görüşmeciler, evlilik ile birlikte zorlanılabildiğini, bekâr kadınlardan bazıları ise evlenince çalışma hayatını bırakabileceklerini ifade etmişlerdir. Fakat en nihayetinde, görüşülen kadınların çoğunluğu çalışma hayatında bulunmak istemektedir. Görüşmecilerin sosyal yaşantıları, Konya'daki STK'ları da aktif kullanmalarına olanak tanımaktadır. Görüşmecilerin verdiği cevaplar hususunda daha çok, yardım kuruluşları ile irtibat halinde bulunduğu görülmüştür. Bu bağlamda, görüşmeciler tarafından ismi zikredilen kuruluşlar arasında İHH, Kızılay, Anadolu Gençlik, İlim Yayma vd. sayılabilir.

Günlük pratiklerin, herkesin hayatında telaşla geçtiği görüşmeler boyunca verilen cevaplar bağlamında değerlendirilmiştir. Bir günü dolduran eylemler, bireylerin hayatlarında farklılaşmakla birlikte, pek çoğunda işin önemli bir vakti doldurduğu görülmektedir. Vakit dolduran modern aktivitelerden biri de, sosyal ağlardaki ortamlar olduğu görülmektedir. Sosyal ağlar, bireylerin hayatında fazlaca yer edinmiş ve hayatlarının bir parçası olarak devam etmektedir.

4.3. Sosyal Ağlar ve Medya

Sosyal ağlarla örülen gündelik hayat birincil ilişkilerde zaman ve mekân üzerinde değişmelerde görülmektedir. İnsanlar arası etkileşimin başlayıp devam edebilmesi için mesafe engelinin aşılip zaman probleminin olmadığı günümüz toplumlarında, hızın modern insanın düsturu haline geldiği söylenebilir. Hızı hayatlarını kontrol eden mekanizma olarak gören bireyler artık telaşla birlikte ilerleyen gündelik yaşam pratikleri içerisine girmektedir. Gündelik hayatın insan ilişkilerinin birincil dereceden muhatabı olan kesim, birbirine ağlarla bağlanarak iletişime geçer. Sosyal ağların en hareketli yeni mekânları sosyal medya hesapları olmaya başlamıştır. Sosyal medyanın etki alanı sosyal medyanın alternatiflerinin çokluğuyla doğru orantılı olduğu söylenebilmektedir. Ulaşılabilir olan imkânların çokluğu insanların yeni alternatiflere karşı savunmasız yakalanmasına sebebiyet vermektedir. Cinsiyet, yaş, mekân ayrımı yapılmadan internete bağlanılabilen her yer ve zamanda ağa bağlanabilmek mümkündür. Bu ağın yoğun katılımlı nüfusu daha çok genç kesime hitap ettiği yönünde genel yargının yanında, toplumun genel olarak tüm kesimi bu ağları aktif kullanmaktadır. Sosyal mecraları aktif kullanan kesimin özel olarak muhafazakâr kadınların dünyalarında nasıl olduğuna bakmak konunun anlam ve muhtevası için önemlidir.

İnsan ilişkilerinin hassaslaştığı günümüzde bir araya gelinen yeni mekânlardan biri sosyal medya hesapları olmaktadır. Sosyal medyanın kendi içerisindeki kullanım amacına göre ayrımı alternatiflerin çokluğuyla doğru orantılı olarak, bireylerin yoğun taleplerine göre şekillenmektedir. Instagram, Facebook, Whatsapp, Twitter, Youtube gibi sosyal medya hesapları kişilerin farklı kullanım amaçlarına göre şekillenmektedir. Sayılan sosyal medya hesapları en çok kullanılan ve popüler olan hesaplar olmasıyla ilk akla gelen hesaplardır.

Görüşmecilerin cevapları, Facebook'un eski popülerliğini kaybettiğini ve Instagram'ın sosyal medyanın en hareketli ve popüler katılımlı mekânları arasında kendine yer edindiğini göstermektedir. Whatsapp ise insanların günlük yaşamının ayrılmaz parçası olarak en aktif kullanılan sosyal ağlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Çoğu görüşmecinin nazarından Whatsapp olmazsa olmazları

olduğu için diğer sosyal medya hesaplarından ayrı bir kategoride değerlendirilmiştir. Görüşmecilerimizden Begüm Hanım'ın, Facebook' u demode, Instagram'ı trend olarak ifade etmesi daha çok moda olgusuyla duymaya alıştığımız bu kavramları sosyal ağların günlük pratiklerdeki yerini ifade etmesiyle ilişkilendirilebilir hal almaya başladığını göstermektedir:

“Ben sosyal ağların kullanıma göre çok amaçlı ve bazı noktalarda faydalı buluyorum. Gelişen bu kadar teknolojik fırsat karşısında biz dünyalarımızı kapatamayız. İnsan ilişkilerine ve iletişime çok önem veririm. Yüz yüze ve birincil ilişkileri de fazlaca önemserim. Teknoloji, birinci dereceden ilişkilerimizin önüne geçmemesi gerektiğini düşünüyorum. Demem o ki, sınırlarını bilerek ve faydalı boyutuyla sosyal medyayı kullanmalıyız. Ben Facebook'u çok kullandım. Ama artık facebook demode olmaya başladı. Bunun karşısında Instagram ise trend özelliğiyle durmaktadır. Daha güncel ve özellikle hashtag gibi bir güzel tarafının olmasıyla Facebook'u aşmış durumdadır” [G-4]. Instagram'ın daha güncel olan tarafı ile gençler arasında kullanımı daha fazladır. Sosyal ağların popülerliğinin ilk aşaması olan facebook ise, çıkış itibariyle eski olması nedeniyle daha çok orta yaşa hitap eden bir alan olarak görülmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda görüşmecimiz:

“Hız çağında yaşıyoruz. Bir sosyolog olarak siz daha iyi gözlemlersiniz, değişmeyen neredeyse hiçbir şey yok. Bir gün trend yani moda olan ve kitleleri etkileyen şeyler ertesi sabah cazibesini yitirebiliyor. Kitlerin ilgisini çekmek ne derece kolaysa, kitlelerin ilgisinin bir anda düşüşü de o denli kolay ve normaldir. Pek çok insan yıllardır Facebook'u aktif olarak kullanıyor. Instagram ve pek çoğumuzun daha az aktif kullandığı sosyal ağlar gelişince Facebook gibi uzun yıllar çoğunluğun aktif bulunduğu yerler, artık arada bir ziyaret edilmeye başlıyor. Facebook'u, şuan kapatmak üzereyim. Faceyi 6-7 yıldır nadiren kullanıyorum. Galiba instagram iletişim ve sosyal ağla olan ihtiyacım için yeterli oluyor. Facebook kısaca demode olmaya başladı. Facebook out, Instagram in ”[G-5].Görüşmecimizin eskinin cazibesini yeni olan alternatiflerle çabucak kaybedeceği hususundaki tespiti, günümüz dünyasında fazlaca karşılık bulan bir durum olarak ifade edilebilmektedir. Özellikle yeni olan, teknolojiyle birleşince bireylerin hayatında kabul görebilmesi kolaylaşabilmektedir. 2010 yılında kurulan whatsapp ise, özellikle facebook karşısında yeni olan tarafını korumaktadır. Whatsapp'ın mesajlaşma

üzerine kurulu dünyasının yanında, ses ve görüntülerinde hızlıca paylaşılabılır özelliği, kurulan gruplarla pek çoklarıyla iletişime geçebilmenin daha kolay olan tarafıyla fazlaca işlevselliği bünyesinde barındırmaktadır. Günümüzde işlevsel olup pratik kullanım değeri olan unsurların kabul görmesinin daha mümkün olduğu görülmektedir.

Görüşmecilerden Tülin Hanım Whatsap'ın uzaktaki arkadaşları ve akrabalarıyla sıcacık vakit geçirebilecek mekan olarak değerlendirdiği için vaktinin çoğunu burada geçirdiğini ifade etmektedir:

“Abartmıyorum, yaklaşık 8 saatim Whatsapp'ta geçiyor. Çok fazla grubum var. Ben whatsap gruplarını fazlaca işlevsel buluyorum. Artık normal sms'i kullanmıyorum desem yalan olmaz. İlkokul, lise, üniversite, iş arkadaşları, akrabalar gibi farklı kesimin oluşturduğu whatsap gruplarım var. Hatta, annem “Allah, Whatsapp'ta razı olsun, o olmasa nasıl görüşürüm, ben akrabalarımınla, diyor”. Bu kadar hayatımda olduğu için, Whatsap diğer sosyal ağlardan benim için çok farklı” [G-3].

Whatsapp artık o kadar benim bir parçam ki internetim bittiği zaman Whatsapp'tan ayrı kalacağım için üzülmüyorum diyen Aylin Hanım:

*“Hayatın normal seyrinde devam etmesi için asıl ihtiyaçlarımızın karşılanması gerekir ya, yeme- içme gibi, bunu söylediğim için biraz utaniyorum ama işte Whatsap benim için asıl ihtiyaçlardan biri. Whatsapp benim için o kadar önemli ki, internetim biteceği zaman yada kazara bittiği zaman Whatsabi kısa süreli de olsa kullanamama fikri bile üzüyor” [G-18].*Görüşmeler boyunca gündelik hayat üzerine görüşmecileri sıkılmayacak, günlük hayatın telaşında onları rahatlatacak bir ortam oluşturmasına hassasiyet göstermeye gayret edilmiştir. Gösterilen bu hassasiyet görüşmecilerin tutumlarına yansımış, hatta bir görüşmecimiz böyle samimi ortamların eksikliğinden biz sosyal medyalara sarılıyoruz diyerek duygularını ifade etmiştir:

“Herkes kendi hayat telaşında, insanlar artık birbirlerine işleri düştüğünde görüşmek istiyorlar. Çok şükür, ailem her zaman destekçim de kendimi fazla yalnız hissetmiyorum. Yoksa iş arkadaşları falan, samimi gelmiyor. Herkes, birbirinin yüzüne gülüyor, arkasından dedikodusunu yapıyor. Bu kadar samimi yetsiz ortamlarda, belki sosyal medya da samimi yetsiz ama ondan bazen medet umuyoruz.

Şuan sizinle yapabildiğimiz sohbet ortamlarını kurabilseydik, bence bu kadar sosyal medyaya bağlanmazdık. Kendim, sosyal medya bağımlısıyım demiyorum. Genel olarak çevremde ve öğrencilerimde ve bazen kendi hayatımda gördüğüm bu ”[G-15].

Sosyal ağların nasıl bu kadar vakit geçirilebilen yerler olduğu bir türlü anlayamadığını, buna karşın vaktinin büyük bir kısmını bu mecralarda geçiren görüşmecimiz, özellikle Youtube’yi “kara delik” olarak ifade ederken, bir başka görüşmecimiz Nazlı Hanım benzer bir benzetmeyi, instagram için “derya deniz” olarak ifade etmektedir.

“Youtube bence kara delik. Girdiğin ve çıktığın nokta aynı olmayan bir uçsuzluk bende. Şuna da bakayım, şunu da izleyim derken bazen abartmıyorum 5 saat deliksiz Youtube’de vakit geçiriyorum. Sonra telefonu elimden bıraktığımda bu kadar zaman ne yaptım diyorum” [G-2].

“Instagram’ın keşfet kısmı özellikle derya deniz gibi. Girip çıkamıyorsunuz, paylaşımlar ve beğenilerin sonu gelmiyor ve hepsine bakmak isteyince fazlaca vakit gidiyor. Herkesin ne yaptığını eleştirmeme rağmen bakıyorum. Başkalarının paylaştığı şeylerin yönlendirme yönünün kuvvetli olduğunu düşünüyorum. Hatta arkadaşlar arasında başkasının paylaştığı bir kafe vb. Yerleri “böyle bir mekan açılmış” oraya da gidelim diye konuşmaya başlıyoruz. Instagram’ın internet alışverişi yapabildiğim siteleri ve sosyal medya modacılarını ve butiklerini takip etmeyi seviyorum. Bu noktada instagram yararlı buluyorum”[G-14].

Görüşmecilerle yapılan sohbetlerin bu çalışmanın ortaya çıkmasında ana veriler olması bir gerçektir. Bu veriler kadar bazı görüşmecilerin sosyal medya ve internet platformlarındaki sergiledikleri tutumlar kimliklerini yansıtan ve benliklerin sunulduğu mecralar olarak değerlendirilmeye alınmıştır. Goffman’ın (2016) benlik sunumunu “dramaturjik eylem kuramıyla” anlattığı insan ilişkilerinin sahnelendiği yerler, ağlarla örülü günlük yaşam da sosyal medya hesapları olduğu söylenebilir. Görüşmecilerimizden bazılarında sosyal medya hesaplarında sergiledikleri yaşamları ve görüşmeler boyunca görüştüğümüz konularda farklılıkların olması da üzerinde durulması gereken boyutlardan biridir. Görüşmecilerden 2 kişinin sosyal medya hesapları ve görüşmelerde verdiği cevaplar bazı durumlarda uyuşmadığı görülmektedir. Özellikle teşhir ve gösteriş üzerine çok fazla eleştirilerde bulunan

görüşmecilerin, mevzu kendi yaşam pratikleri olduğunda durum değişebilmektedir. Görüşmelerde, bireylerin eleştirdiği şeyleri kendi yaşamalarında tecrübe etmeleri görüşmeciler arasında ortaklık arz eden durumlar arasında sayılabilmektedir. Görüşmecilerin sosyal medyada takip ettikleri, paylaşımlarda bulunduğu hususlara ilerleyen aşamalarda değinileceği için burada değerlendirilmemiştir.

Genel olarak görüşmecilerimizin sosyal ağlar ve medya üzerine verdikleri cevaplar, çoğunluğunun eleştirseler de, hatta bu kadar vakit geçirmek istemeseler de hayatlarının bir parçaları olduğunu kabul etmeleri yönündeki ortak tutumlarını yansıtmıştır. İnternet, kolayca ulaşılabilen ve artık bireylerin hayatında lüks olmayan tarafla kullanılmaktadır. Bu kullanımında, günümüzün modern kamusal alanları olarak ifade edilebilecek sosyal ağlar, bireylerin yeni sosyalleşme alanları olarak değerlendirilebilir. Hemen her şeye anında ulaşılabilirlik, var olan şeylere sürekli yeni alternatifler eklenmesini de beraberinde getirmektedir. Bireylerin hayatına etki eden kurumların, sürekli olarak birbirleriyle hareket halinde olmaları, bireyler arası etkileşimi de yönlendirmektedir. Siyasi tavır alışları, sahiplenilen kimlikleri, aile, ekonomi kurumunu, tüketim unsurları her daim etkileyebilmektedir. Günümüzde tüketim pratiklerinin bu denli artması, internet mecrasının gelişmesi, reklam sektörünü kontrol altına almasıyla ilişkilendirilebilmektedir. Sosyal ağlar, tüketimin hızlandırıcısı olarak hizmet etmenin yanında, renkli bir dünya olarak alışveriş tutkunlarına cevap üretmektedir. Artık pek çok markanın ürünlerine ağlar üzerinden ulaşılabilir. Kapitalist piyasa düzeninde üretilen malların tüketimini hızlandırıcı unsurlardan biri sosyal ağlardır. Küresel dünya içerisinde mal ve hizmetlerin sunumu şimdilerde daha fazla estetize edilebilmektedir. Estetize edilip bireylerin tercihlerine bırakılan tüketim unsurları, müşterilerini beklemektedir.

4.4. Alışveriş ve Tüketim Pratikleri

Tüketim pratikleri bireyler arasında farklılaşabilmektedir. Bu çalışma bağlamında orta sınıf muhafazakâr kadınların tüketim pratikleri ele alındığı söylenilerek, ekonomik gösterge olarak tüketim ne derece önemli, bireyleri ne derece etkiliyor tarzındaki unsurlar önemlidir. Bu noktada, bu çalışma için yol arkadaşlığı yapmış çalışmalardan birinin yazarı olan Janmohamed, modern ve Müslüman olabilmenin mümkün tarafını gösteren kesimi, M nesli olarak ifade etmektedir. M neslinde, yeni Müslüman gençliğin görünümüleri ve yaşantısı ele alınmaktadır. Yazar, dünya genelinde zenginliği artan Müslümanları, orta sınıfın büyümesindeki bir unsur olarak görmektedir. Yazarın çalışmasında üzerinde durduğu asıl argüman, gelişen Müslüman orta sınıfın bu düzene vereceği tepkinin çerçevesidir (Janmohamed, 2018). Bu çalışmada da gelişen orta sınıfın İslami pratiklerle örülen gündelik hayatında değişen muhafazakâr yaşantının kadın özelinde görünümü ele alınmaktadır. Görüşmecilerin belirli tüketim pratikleri olması ve sosyo-ekonomik olarak da orta sınıfa mensubiyet duymaları, sahaya çıkmadan sınırlandırılan konular arasındadır. Görüşmeciler genel olarak ekonomik durumları üzerine konuşurken kendilerini doğrudan özellikle bir kısmı orta sınıf olarak adlandırmasa da “orta halli”, “kendi yağında kavrulan”, “aman kimseye muhtaç olmayalım da”, “buna da şükür”, tarzında verdiği cevaplarla mütevazı bir görünüm vermek istedikleri görülmektedir. Bazı görüşmecilerin bireysel hayatları bilindiği için, görüşmecilerin aslında ifade ettikleri düzeyde mütevazı olmadıkları dikkat çekici bir husustur. Görüşmecilerin bu doğrultuda verdiği cevaplar mütevaziliğin ifade etmekte mümkün tarafını, fakat yaşantıya aktarımında aynı derecede mümkün olmadığını göstermektedir. Mülakatımızın 2’si görüşmecilerimizin yaşam alanına dair yorumlar yapabilmek adına evlerinde yapılmıştır. Görüşmecilerin evleri oldukça modern parçalarla dizayn edilmiş, bir yanıyla da gelenekseli hatırlatan dededen ve nineden kalma parçalarda özellikle salonda süs aksesuarı olarak kullandıkları ifade edilmesi gereken boyutlardandır. Mobilyalar ve ev dekorasyonun parçaları sade ve şıklığı bir arada harmanlayan bir görünüme sahiptir. Özellikle, misafirlerin ağırlandığı salon ve misafir odaları daha bir dikkatle hazırlanmış, ne kadar mütevazı olmak gerekiyorsa dense de, şıklık ve lüks sadelikle birlikte içinde evin genel görünümüne sinmiş

görülmektedir. Görüşmelerde, duvarlarda asılı duran bereket ve nazar duaları göze çarptığını ve bu bağlamda görüşmecilerin dini hassasiyetlerini ev eşyalarına da yansıttığını söylemek mümkündür.

Veblen'in (2017), tüketim üzerinde ele aldığı teorisinde üzerinde durduğu gibi tüketim, Baudrillard'ın gösterge pratiği olarak ifade ettiği durum bağlamında lüks tüketim olarak kendisini sunabilmektedir. Ekonominin, statünün, sınıfın göstergesi olarak kendine yer edinen tüketim, teşhir mekanizmalarının devrede olduğu en güçlü unsurlardan biri olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda görüşmecilerimizin tüketim pratikleri hususundaki cevapları çalışmamız için önemlidir. Belirli tüketim pratikleri olan, ekonomik olarak orta-üst sınıfı görüşmecimiz Stilist olan Ayşe Hanım, kalburüstü olarak ifade etmektedir:

“Modacı olduğum için özellikle şimdilerde fazlaca revaçta olan fuarları takip ediyorum. Fuarlardaki katılımcılar genellikle kalbur üstü diyebileceğimiz sınıftan oluyor. Para var ise insanlar onu bir şekilde harcamadan duramıyor. Ürünlerin fiyatları da gelen müşterilerin bütçeleri ile doğru orantılı oluyor, yani fiyatları yüksek. Ama şimdi bir de instagram butikleri var. Onların katıldığı fuarlar ise daha orta halli insanlara hitap ediyor. Her halükarda insanlarda para varsa, huzur da geliyor. Çünkü insan harcadıkça bazen mutlu olabiliyor” [G-5].

Tüketimin en hareketli dalı olan alışveriş kültürü, hiç bitmeyen bir müşteri kitlesini içerisinde barındırmaktadır. Sürekli olarak yenilenen, ihtiyaç boyutunu aşan tüketimin herkesin hayatında yer edindiği söylenebilmektedir. Toplumun genelinin gündelik pratiğinde yer edinen tüketimin mecraları daha çok kadın özelinde talep edilen bir görünüm sergilediği söylenebilmektedir. Kadınlar alışveriş yapmayı kendilerine zaman ayırma ve kendilerini özel hissetmenin bir aracı olarak görebilmektedir:

“Alışveriş yapmak, bana kendimi özel hissettiriyor. Aslında aşırı alışveriş yapmam. Ama yaptığım zamanlarda ise kendime zaman ayırmış hissine kapılıyorum ve mutlu olurum. Evet, insan para harcadıkça mutlu olmaması gerekmektedir. Ama kendi kazandığım parayı harcamanın ise lezzetini de kendime harcama yaparak yaşamak galiba hoşuma gidiyor” [G-16].

Görüşmelerde, alışveriş mekanları (ev dekorasyonu- giyim) üzerine sohbet ederken daha çok 35 – 45 yaş arasındaki kadınların Konya'nın mağazalarını yeterli bulup, tercih ettiklerini tespit edilirken; 20'li ve 30'lu yaşlardaki kadınların Konya'daki seçenekleri yeterli bulmadıkları tespit edilmiştir. Daha genç kesimin tüketim tercihlerine, internet mecraları karşılık vermektedir. Pek çok internet sitesi, müşterilerine modern, şık ve bir yandan da sade olan nesnelere cevap vermeye gayret etmektedir. Bu bağlamda, muhafazakâr kadının tüketimle olan ilişkisi, sosyal ağlardaki alışveriş sitelerini kullanımlarına yansımaktadır. Sitelerin isimlerinde ve genel temalarında bir yandan tesettürlü olma diğer yandan ise şıklığı elden bırakmamak vardır. Sitelerin isimlerinin, İslami kesimin duygularına hitap edilecek şekilde dizayn edildiği de görülür. Suhneva, Modanisa, Sefamerve, Tekbir, Hijab, Setrms, E-tesettür, Bone Sera... bu tarz isimler alışveriş severlerin dikkatini çekmek amacıyla tercih edilmektedir. İslami olanı hatırlatmak ama bir yandan ise modern olandan uzaklaşmamak adına, özellikle muhafazakâr kesimi etkilemeyi başaran isimler tercih edildiği görülmektedir. Ama muhafazakâr kadınlar için klasik akla gelen tesettür mağazalarına alternatif olarak kurumsal firmalarda bulunmaktadır. Sadece tesettüre yönelik olmayıp, farklı yaş ve cinsiyetlere, belirli bir kimliğe atfedilmeyen mağazalar muhafazakâr kadınların takip ettikleri alışveriş mekânlarından. Bu bağlamda özellikle ismi zikredilmesi gereken mağazalar, Lcwaikiki, Defacto, Koton, H&M gibi mağazalardır. Bu mağazaları ise ekseriyetle AVM içinde tercih eden görüşmeciler, hem açık hem kapalı kadınlar için dizayn edilmeleriyle birlikte, ailenin baba ve çocuklarını düşündüğü için işlerini kolaylaştırdığını düşünmektedir. Görüşmecilerden 3 çocuk annesi Keziban Hanım, LCW ve Defacto gibi mağazaları tüm aileye hitap ettiği için daha fazla tercih ettiğini söylemektedir:

“Lcwaikiki ve Defacto hem kapalı hem açık kesime hitap ettiği gibi çocuklarıma ve eşime alışveriş yapabilme imkânı sunuyor. Önce küçük kızım için çocuk reyonundan alışveriş yapıyorum, oradan 18 yaşındaki oğlum için diğer kata geçiyorum. Eşim genelde bizimle alışverişe gelmez, erkek bölümüne geçip kızımınla birlikte babası için bir şeyler bakıp, alıyoruz. En son kızım ve ben tesettür bölümüne geçip kendimize bir şeyler alıyoruz” [G-12].

Özellikle 30-45 yaş arasındaki görüşmeciler arasında Lcwaikiki ve Defacto'nun daha çok tercih edildiği görülmektedir. 20-30 yaş arası kesim daha çok H&M, Koton, Twist, Mango gibi biraz daha modern ağırlıklı parçalara ulaşılabilir mağazaları tercih etmektedir. Alışveriş tercihi yaşın belirli bir ölçüt olduğu görülmektedir. Özellikle 20 ve 30'lu yaşların başı daha çok modern olan kıyafet ve aksesuarları tercih etmekteyken, 40'lı yaşlardaki kadınlar modern olanı kıyafetlerinde yansıtarak, gelenek ve modernin harmanlandığı bir görünüme sahip olmak istediklerini belirtmişlerdir:

“AVM 'ye gittiğimde muhakkak H & M'e uğrarım. Ben daha fresh ve canlı görünümdeki kıyafetleri tercih ederim” [G-9].

Yaşanılan değişimin alternatiflerin çokluğuyla birlikte daha hızlı olduğu üzerinde duran bu çalışmayı görüşmecimizin cevabı da desteklemektedir. İnsanların artık pratik ve daha çabuk ulaşılabilir olanı tercih ettiklerini göz önüne alan firmalar, pek çok kesime birden hitap etmeyi çözüm olarak görmüşlerdir. Alışverişe ayrılan zamanı külfet olarak göstermek istemeyen firmalar, müşterilerin dikkatlerini her zaman canlı tutmak için uğraşmışlardır. Böyle olunca alışveriş yapmanın hazzına kapılan müşteriler, keyif alarak alışveriş yapmaktadır.

“Haftanın 6 günü çalışıyorum. 5 gün okuldayım. Cumartesi günü ise özel ders veriyorum. Bu yoğunluk arasında bazen iyi ki evlenmemişim diyorum. Sadece kendime zaman ayırmakta bile zorlanabiliyorum. Bu yoğunluk arasında biraz nefes alabilmek için AVM 'ye koşuyorum. Hafta sonu kalabalık olsa da orada mağaza gezmek, arkadaşlarla bir şeyler yiyip muhabbet etmek bana iyi geliyor. AVM' yi tercih etme sebeplerimden biride içerisinde her şeye rahat ulaşabildiğim için. Sinemadan çıkıp bir şeyler yedikten sonra yorulmadan ve mekân değiştirmeden alışveriş yapabilmek bence çok iyi düşünülmüş”[G-15].

Kişiden kişiye değişen tüketim pratikleri insanın içinde yaşadığı duruma ve ekonomik refaha göre şekillenmektedir. İnsanların yoğun iş temposu içerisinde kendilerine zaman ayırmaları asıl ihtiyaçlarından biri olarak görülmektedir. Kimi yorgunluğunu evinde sakin bir şekilde atarken, bir başkası kalabalıklara karışmaktadır. Bu yüzden tercih edilen mekânlarda kişinin içerisinde bulunduğu ruh

haline göre değişebilmektedir. Ayrılan zamanı oradan oraya gezerek kaybetmek istemeyenler için Avm veya birden fazla olasılığa ulaşılabilen toplu mekânlar daha cazip gelebilmektedir. Konya ilindeki özellikle muhafazakâr kadınlara hizmet amacıyla faaliyet gösteren firmalar ve genel olarak internet alışverişı üzerine konuşurken, orta yaşlara doğru yol alan görüşmecimiz:

“İnternet alışverişı benim tercihlerim arasında neredeyse hiç olmuyor. Konya’daki mağazaları bu konuda fazlaca yeterli buluyorum. Yurt müdürü olduğum için, kıyafetlerime iki kat dikkat etmem gerekiyor. Tesettüre uygunluğu ile beraber, şık ve düzenli olması da gerekli. Öğrencilerim ve aileleri beni örnek alacaklar. Konya’daki Ghisa, Tekbir, Setrms benim ihtiyaçlarımı karşılama hususunda oldukça yeterli. Bu mağazaların fiyatları sanırım biraz ortalamanın üzerinde. Ama kalite ise ucuza bulunmaz. Beni yansıtan ürünler birde kaliteliyse parayı hak eder. Pardesü benim en önemli parçam ama, sadece pardesü giyiyorum diye günlük hayatımda kıyafetlerim şık olmayacak diye bir şey yok. Pardesüyü çıkarınca şıklığımda ortaya çıksın istiyorum. Hem şık hem tesettüre uygun kıyafetlerin müşterilerin dikkatini çektiğini artık firmalar da fark etmişe benziyor”.[G-12]

Konya’da hangi mağazalardan alışveriş yaptıkları sorulduğunda genel olarak görüşmeciler; Setrms, Tekbir, Ghisa, Söyler ve Konya’nın bedesten çarşısındaki mağazaları tercih ettiklerini söylemişlerdir. İsmi zikredilen mağazalar Konya’nın merkezi olarak ifade edilen Zafer’de yer almaktadır. Görüşmeciler arasındaki orta yaş olarak atfedebileceğimiz bireyler Konya’daki mağazaları yeterli bulurken, daha genç görüşmeciler, özellikle instagram butikleri ve internet sayfalarının onlara daha fazla hitap ettiğini söylemişlerdir:

“Ben Konya’daki mağazaları da alışveriş için kullanıyorum. Ama daha çok AVM içindeki mağazaları ve internet sayfalarını daha fazla tercih ediyorum. Güncel olanları takip etmek, internet ortamında daha kolay oluyor”[G-1] Görüşmelerde, tüketim hayatın bir parçası olarak görüşmeciler tarafından aktarılan hususlar arasındadır. Görüşmecilerin meslek ve yaşlarının ise, tüketim alışkanlıkları üzerinde belirleyiciliğini olduğu da görüşmeler sırasında ortaya çıkan sonuçlar arasındadır.

Orta yaş, daha geleneksel olan ev, kıyafet vs. parçaları modern olan ile birleştirerek tercih etmekte iken, 18-30 yaş arası ise daha modern, spor ve sade görünümü tercih etmektedir. Bu tercihlerin farklılaşmasıyla birlikte, tüketim unsurlarının temin edilme mekanları da değişmektedir. Konya'yı ve mağazalarını yeterli bulan kesimin yanında, günceli takip edebilmenin daha kolay tarafı olan internet mecraları daha cazip gelmektedir. Yaş değiştikçe eşyalarla kurulan ilişkinin de değiştiğine değinen görüşmecimiz:

“Çok evin her şeyine takılan bir insan değilim. 35'e kadar daha titizdim. Ama 35'ten sonra eşyalara hizmet etmeyi bıraktım. Onlar bana hizmet etsin. Onun yerine birkaç kitap okuyorum. Çok dinleyen çok okuyan bir babamız var. Oku-dinle-yaz bunu çok önemserim. Okuyan insandan zarar gelmez. Kuran'ın ilk ayeti oku. Mesnevi de dinle diye başlar. Zaten okuyan ve dinleyen bir insan bir süre sonra yazmadan duramaz”
[G-6].

Muhafazakâr kesimin tüketim pratiklerinde geçmişe nazaran daha önemli olan değişen moda algıları, mağaza ve butik isimlerine de yansımıştır. Konya'daki tesettür mağazaları değişimin yönünü göstermesi açısından önemlidir. Bir yandan Tekbir, Setrms gibi daha İslami isimlerle tercih edilen mağaza isimleri, bir yandan Konya'nın merkezi Zafer caddesindeki Ruj, Kombin, Obje gibi daha meta anlam içeren mağaza isimleriyle sunulan tesettür mağazaları, değişimin yönünü gösterebilmesi açısından önemlidir. Kavramların seküler anlam kazanması doğrudan bireylerin hayatını seküler yapmaktadır gibi bir söylem eksik olmaktadır. Fakat yaşanan zaman içinde dünyaya olan tutkulu bağlanma artmakta, dini pratikleri içinde bulunma eylemleri azalmakta olduğu da söylenebilir. Yaşantılardaki bir araya geçişleri Konya'daki mağaza isimlerinde görmek bu bağlamda mümkündür. Ruj, Kombin ve Obje gibi mağazalar Konya Zafer merkezdeki tesettür mağazaları olarak geçen, daha çok muhafazakâr kesime hitap eden mağazalardır. Mağazaların isimlerine bakıldığında tesettür kavramının zihinlerde canlandırdığı imge ile mağaza isimleri farklılaşmaktadır. Ruj mağazası özelinde ele alırsak; ruj makyaj malzemesi olarak kullanılan bir araçtır. Ruj, çoğu zaman, dudağı canlandırmak ve daha gösterişli hale getirmek niyetiyle kullanılan makyaj malzemesidir. En dikkat çekici makyaj malzemelerinden olan ruj, özellikle muhafazakâr kadınlara hitap eden

mağazalardan birine reklam ismi olabilmesi ironidir. Yine bu bağlamda Kombin mağazası, kıyafetlerin birbirine uyumunu ve daha çok moda olanın bireyleri üzerinde simgelenmesini ifade eden bir kavramdır. Tesettürün mantığında ölçü, şıklıktan ziyade örtünün görünümünün sabiteleridir. Objeye ise, nesnelere egemen olduğu dünyayı çağrıştıran başka bir simgedir. Nihayetinde seküler anlam çağrıştıran bu isimlerin, muhafazakârlıkla bağdaştırılabilmesi, var olan değişimi, bireye bir simge değer katan nesnelere, muhafazakâr camianın hayatında da fazlaca önem teşkil ettiği söylenebilir. Metaların artan kullanımı ve çokluğu bireylerin özgürlüğünü kısıtlamaya başladığı da yapılan yorumlara eklenebilmektedir. Hülâsa, değişim kendini yaşam pratikleri üzerinden hissettirmeden önce tercihleri de değiştirdiği söylenebilmektedir. Tüketim unsuru olarak gösterilen pek çok şey, zamanla öz anlam dünyasından uzaklaşmakta, tesettür ve nesnelere egemen dünyası bir arada teşhire hizmet eden mekanizmalar olarak sunulabilmektedir. İnsanlar kavramların da değişmesini, yaşanan değişim içinde farkına varmadan alışmakta, mağazaların değişen isimleri sorgulanmadan kabul edilebilmektedir. Günümüz bireyleri üzerinde en etkili modern olma edimlerinden biri, düzene alışmak olduğu söylenebilir. Bu mağazaları tercih eden müşteri kitlesini ölçebilmek adına mağazada alışveriş yapıp, onları anlama gayreti içerisine girilmiştir. Muhafazakâr kesimin alışveriş kültürünü anlamak adına Konya'daki tesettür alışveriş mağazalarında yapılan gözlemlerde şaşırtıcıdır. Mağazaların genel olarak müşteri kitleleri değişmektedir. AVM içindeki Tuğba mağazasında, mağaza çalışanlarının gelen müşterilerin görünümüne göre ilgilerinin değiştiği yönünde tespit edilmiştir. Daha şık ve marka giyinen müşterilerle daha yakından ilgilenirken, daha mütevazî görünüm içinde olan müşteriler de ilginin az olduğu, gözlemler sonucunda yapılabilecek yorumlar arasındadır.

Özellikle tüketim pratikleri denilince akla gelen kadınlar, tüketimin hayatlarının bir parçası olarak gördüklerini ifade etmektedir. Aşırıya kaçmayan, ihtiyaç ve biraz da fazlasını hayatlarında gösterdiklerini söyleyen görüşmecilerin çoğunluğu, ekonomik durumlarına göre tüketim pratiği geliştirdiklerini söylemektedir. Haneye giren gelire göre davranış kalıpları gösteren bireyler moda ve güzellik hususundaki tavırları da bu fikre göre şekillenmektedir.

4.5. Moda ve Güzellik

Bireylerin hayatındaki tüketim pratikleri ve moda birbiriyle ilişkili kavramlardır. Moda, sektör olarak kendisini tüketim içerisinde pazarlamaktadır. Moda, zamana göre şekil alan ve değişen anlam dünyasını çağrıştırmının yanında renkli, tarz, stil gibi kavramları da bünyesinde barındırmaktadır. Bu bağlam da görüşmecimiz Emine Hanımın yorumu, stil ve görünümün ilişkisini kendi zihin dünyasındaki karşılığını göstermesi açısından önemlidir:

“Evet, kapalı bir kadını. Örtüme dikkat ettiğimi düşünüyorum. Aslında aldığım şeyler hem bana yakışsın, hem de şık olsun istiyorum. Bazıları kapalı olmayı pejmürde, dağınık bir görünüm içinde olmak gibi değerlendiriyor. Ben kendi adıma çok dağınık, salaş giyinileri eleştiriyorum. Herkesin yaşam tarzında kendince bir stilin olması gerektiğini düşünüyorum”[G-8].

“Bence, özellikle çalışan kadınların görünümlerine daha çok dikkat etmesi gerekiyor. Öğretmensin öğrencilerin seni örnek alıyor, hemşireysen diğer çalışanlar. Tabi, kıyafet konusunda tesettür ölçütlerini gözden kaçırmamak gerekiyor” [G-13].

Görünümün önemli ve insanlar üzerindeki tesirli etkisi ile görüşmeciler bu hususta özenli olunması gerektiğini düşünmektedirler. Görünümle alakalı bir boyut düşünüldüğünde akla gelen unsurlardan biri makyajdır. Makyaj, doğrudan görünümle alakalı bir boyut olduğu için görünümü önemseyen görüşmecilerimizin makyaj konusundaki tavırları, farklılaşmakla birlikte, çoğunluğunun göz makyajı yaptığı görülmektedir:

“Sanırım liseden bu yana gözlerimi boyarım. Alışmışım. Gözlerim boş gelir sürme çekmezsem. Başka da bir şey yapmam. Aşırı bir makyaj yapmam. Hatta gözlerimi boyamaya o kadar çok alışmışım ki, evde olduğum günlerde makyaj yapmadığım için, kendime değişik geliyorum. Kalkıp, makyaj yaptığımı daha doğrusu göz makyajı yaptığımı biliyorum” [G-6].

“Ben yeni kapandım. Açıkken makyaj yapıyordum. Farklı görünmek, herkes gibi olmamak gibi bir tarafım var. Makyaj, yaptığım zamanlarda aşırı yapmam. Aslında itiraf etmem gerekirse, makyaj insanları birbirine benzeştiriyor. Ama benimki bir

alışkanlık. Özellikle de göz makyajı vazgeçemediğim bir durum. Özellikle gözümde makyaj olmadığı zaman arkadaşlarım hasta falan olduğumu düşünüyor. Hasta gibi, solgun duruyor yüzüm. Makyajla canlılık katıyorum” [G-10].

Görüşmecilerin makyaj hususunda hemfikir oldukları noktalarından biri, makyaj tercihleri değişmekle birlikte, göz makyajını önemsemeleri olmuştur. Özellikle makyajın 18-30 arasında daha fazla tercih edildiği görülmüştür. Yine bu doğrultuda yaş ayrımına girmeden makyaj yapıyor musunuz sorusuna; evet ve hayırlı farklı cevaplar verilmektedir. Fakat makyaj yapmıyorum diyen görüşmeciler dahi, bazen göz makyajı yapabiliyorum cevabı vermişlerdir. Makyaj yapmanın yorgun görünümü kaldırıp, daha canlı bir görünüm kazandırdığını düşünen bir kısım kadın, makyajı özellikle yorgun ve bitkin hissettiği günlerde kurtarıcı olarak görmektedir. Görüşmelerde ortaya çıkan şaşırtıcı durumlardan biri de “yokmuş gibi duran makyaj” ile kadınların hem makyajlı olmak istemeleri hem de çok fazla dikkat çekmek istememeleri aynı anda yapabilme gayretleri olmuştur. Görüşmecimiz Youtube’da makyaj videolarına fazlaca kapılıp etkilendiğini, bir yandan hem makyaj yapmak hem de çok dikkat çekmemek adına yokmuş gibi duran makyajı tercih ettiğini ifade etmiştir:

“Youtube’da çok fazla makyaj videosuna dalıyorum. Rimel aşkına, Duygu Özaslan gibi sayfaları takip ediyorum. Tüm genç kızlar bunu izliyor. Videoların malzemelerini videoların altına ekleyip, bizi de ürünleri almaya yönlendiriyor. Bu yönlendirmelerle birkaç makyaj malzemesi aldım. Makyaj olmazsa olmazım değil ama, makyaj olsa beni mutlu eder olmazsa da öldürmez. Yokmuş gibi duran makyajı önemsiyorum. Makyaj, insanı otomatik olarak güzelleştirdiği için iyi de hissettiriyor. Güzel hissetmek özgüveni de artırıyor. Hasta olduğumda ve yorgun olduğumda kusurları kapatmak istiyorum. Kişisel bakıma makyajda daha çok önem veriyorum. Makyaj malzemelerinden ziyade bütçemi yüz bakım ürünlerine ayırıyorum. Yüz yıkama jeli, tonik, nemlendirici, maskeler... Kişisel bakım benim ihtiyacım. Bir malzemeyi aldığımda diğerini de almayı istiyorum. Güzel görünmek benim için önemli”[G-14].

Güzel olmak adına görüşmecilerimizin hemen hepsi, ciltlerine bakım hususunda hassas davranmaktadır. Yüz yıkama jeli, güneş kremi kullanarak doğal olarak güzelleşmenin yanında bazı durumlarda, özellikle kendilerini yorgun

hissettiklerinde makyaja başvurmaları da ortaktır. Yaş konusundaki farklılaşma moda, güzellik, makyaj tercihlerinde dikkat çekicidir. 18- 30 yaş arası moda ve güzellik daha önemliyken, 35 yaş sonrasında moda daha az önemli olduğu söylenebilmektedir. Görüşmecilerin cevapları bağlamında, güzel görünmek kadınlar için önemlidir. Doğrudan güven ile ilişkilendirmek doğru bir tutum olarak değerlendirilmese de, şık ve biraz da makyajlı olduğu gün kendilerini daha farklı hissettikleri, görüşmecilerimizin verdiği cevaplar arasındadır. Görüşmecilerin Türk ve helal marka olan Farmasi' ye karşı olan olumlu tutumları, görüşmecilerin hem fikir olduğu tutumlardandır. Farmasi ürünlerinin abdest geçirme özelliği olarak su bazlı olması, ürünlerinde helal olanı gözetmesiyle muhafazakâr kadınlardan çoğu zaman tam not alabilmektedir.

Yokmuş gibi duran makyaj kavramı artık duymaya alıştığımız bir hal almaya başlamıştır. Bu konuda Youtube gibi sosyal ağların bireylerin tercihlerinde yönlendirici olması da önemli etkidir. Özellikle görüşmecilerin makyaj konusunda hemfikir oldukları nokta, canlı ve yorgun görünmemek adına yaptıkları göz makyajlarıdır. Makyaj özü itibariyle dikkat çekmeyi ve canlı görünmeyi simgelemektedir. Doğal olan hal ve kusurların kapatılma mantığını da içinde barındıran makyaj, kadınların özellikle özel durumlarda başvurduğu bir ritüel halini almaya başlamıştır. Görüşmecilerin çoğu, bu konuda canlı görünmek adına bazı durumlarda makyaj yaptıklarını ifade etmiştir. Tüketim boyutuyla ilişkilendirilebilecek hususlardan biri de markadır. Markayı, hayatlarının merkezinde görmeyen kadınlar, bütçe dâhilinde marka alışveriş yapmayı uygun bulmaktadır. Bunun için genel olarak indirimleri takip ettiklerini, sezon sonu indirimleri arkadaş çevrelerinde birbirlerine haber verdiklerini söyleyen bir görüşmecimize göre:

“Sezon sonu, arkadaşlarla olan whatsapp grubumuz fazlaca hareketlenmeye başlar. Kızlar diye başlayan mesajların sonu gelmez. Sezonda 300 lira olan bir pantolon, sezon sonu 60 liraya düştüğünde, o pantolonu almak bende fazlaca mutluluk sebebidir. Sanki bedavaya almış gibi hisse kapılıyorum. Hem indirimli hem de marka giyinmek; bütçeye zarar vermediği gibi şık olmama engel değildir” [G-17].

Görüşmecilerimizin marka hakkındaki görüşleri “marka, benim için çok önemli değil”, “ bazı markalar gereksiz pahalı” tarzında olsa da görüşmenin

ilerleyen aşamalarında zikrettikleri fazlaca marka bulunmaktadır. Bu bağlamda görüşmecilerin alışveriş siteleri olarak; Touche, Sefa Merve, Esra Keskin (Heqa), Hoopstore, Muallime Design, Allday, Lamelif, Seçil Store, Tuğba gibi site isimlerini zikrettikleri söylenebilmektedir. Ayakkabı alışverişlerinde; Flo, Adidas, Nike, Reebok, Puma gibi marka isimleri tercih edilmektedir. Bahsedilen marka isimleri daha çok genç kesim zikretmektedir. Orta yaşa doğru yol alan görüşmecilerimiz internet butik ve mağazalarından ziyade Konya'daki mağazaları tercih etmektedir.

Çanta için, Matmazel, Elle, İnci gibi markalar tercih edilirken, Eşarp ve şallar için de Armanda, İpekyolu, Silk Home, Armine, Vakko, Levidor gibi markalar sıralanmaktadır. Marka tercihleri değişebilmekle birlikte, ismi geçen markalar fazlaca görüşmeci tarafından tercih edildiği için belirtilmiştir. Sayılan isimler dışında görüşmecilerimizin özellikle AVM içindeki pek çok mağazaya hakim oldukları da dikkat çekicidir. Görüşmecimiz Keziban Hanım insanların gösterişçi tüketimlerini moda ile bağlantılandırarak Diderot etkisiyle açıklamaktadır:

“Çok fazla olasılık arttığı için, artan imkânlarla kıyafet önceden mücadele unsuruyken, şimdilerde tüketim unsuru olmaya başlıyor. Tüketime endekli bir şekilde her şeyi talep etmeye başlıyoruz. Diderot etkisi olarak ifade edilen şeyi yaşıyoruz. Bir şeyi alıyoruz, o şey diğerleriyle uygun diye diğerlerini değiştirmek istiyoruz. Aldığımız şeyler bir yandan moda olana ve evin genel görünümüne uysun istiyoruz. Ev dizaynında rahatlıkla beraber uyum ve şıklıkta önemli. Ben genelde eşyalarımı birbirine uydurarak aldığım için, bu konu da çok fazla sıkıntı yaşamıyorum. Ama şunu biliyorum ki her kadın için görsellik önemlidir [G-12].

Marka hususunda görüşmelerde ismi zikredilen İstanbul'da 2018 yılında açılan Zeruj Port'a değinmek gerekmektedir. Açılış sloganları, Kadın Temalı ilk AVM, Muhafazakâr Kadınlar İçin AVM şeklinde olan mağaza muhafazakar kadınlarının tüketim tercihlerini incelemesiyle görüşmecilerimizin de takip ettikleri bir yerdir. AVM içerisinde pek çok mağaza olması, gelen müşteriler için alternatifleri arttırmaktadır. Bahsedilen pek çok mağaza internet butiği olarak müşterilere sanal âlemde de hizmet etmektedir. Bu noktada görüşmecimizin Nazlı Hanım'ın yorumu muhafazakârlığın yeni yaşam tarzlarıyla uyumunu göstermesi açısından önemlidir.

“Takip ettiğim fenomenler var, Zeruj port, Zeruj Portun içindeki mağazalar: Özellikle, Ayşegül Güneş, Meryem Merve Batu, Rabiaca bunları takip ediyorum. Sonra bu sayfaların takip ettiklerini de takip ediyorum. Ankara’da festivalleri oluyor. Bir sevde, with Ahsen, kendilerini yetiştirmiş muhafazakar tayfa. Modada yürüdü gitti, iyimi kötümü oldu bilmiyorum”[G-14]

“İstanbul’daki Zeruj Porta müşteri olarak gittim. Pek çok Instagram markları stand kuruyor. Markaların belirli ücretleri oluyor. Instagram butiklerinin mağazaları da var bu Zeruj Port Avm içinde. Mağazası olmayanlar stand açabiliyor. Zeruj Port orta sınıfa uygun bir yer. Kalburüstü dediğim sadece aşırı zengin olanlara hitap etmiyor. Aksine daha orta sınıfa hizmet veriyor” [G-5].

Moda, bireylerin hayatına statü, sınıf, dahası ekonomik gösterge olarak girebilmekte, fakat özellikle günümüzde hemen herkesin ulaşılabildiği bir hal halini de almaktadır. Bu bağlamda, geçmişle kurulan bağı da değiştirdiği ve hatıraları da günümüze uygun hale getirdiği söylenebilir durumlar arasındadır.

Hatıralar herkesin hayatında çok önemli bir yerdedir. Geçmişle bağ pek çoklarının hayatında önemli bir yere sahip olduğu gibi muhafazakar kesimin de ilgisi dahilindedir. Ama artan tüketim pratikleriyle birlikte hatıralarda tüketim unsuru olarak kullanılabilir. Düğün ve nişan günleri herkesin hayatında hissedilebilir bir gün olması için süslü objelere isimleri ve tarihleri atarak gelen misafire dağıtılan magnetlerle o gün ve tören akıllara kazıtılmak istenmektedir. Görsel olanla birleştirilen hatıranın nostaljisi buzdolabı üzerinden aktarılan bir kültüre dönüşmeye başlamaktadır. Hafızaya sahip çıkmak estetik objelerle birlikte yürütüldüğü söylenebilmektedir. Görüşmecilerden yeni nişanlanmış Tülin Hanım:

“Nişanım ailelerin isteği üzerine biraz hızlı gelişti. Kısa zamanda nişan masamı düzenleyip ve nişan kıyafetimi bulmam gerekiyordu. Nişan masam ve genel olarak nişanlımla görüntümüzün şık olmasına özen gösterdim. Ama şıklığı ucuzlukla birlikte buluşturmak istedim. Evlendikten sonra evimde kullanabileceğim eşyaları nişan masamda tercih ettim. Kıyafetimi ise soft renkleri sevdiğim için somon renginde tercih ettim. Gelen misafirleri de unutmadık. Onları önemseyişimizi hissettirmek ve bizden bir hatıra kalsın istediğimiz için, hatıra magnetler yaptırarak. Günün anlam ve önemine uygun ve karakterimizi yansıttığını düşündüğümüz şu sözü yazdırdık: İki cihanda

birlikte olmaya Bismillahirrahmanirrahim". Besmeleyle başlanmayan işler bereketsiz ve eksik olacağını düşündük [G-3].

Nostalji, eş ve dostlarla birikmiş anılar, genel olarak bireylerin hayatlarında büyük bir öneme sahip olduğu söylenebilir. Geçmiş, eski, nostalji muhafazakar kesim için de fazlaca önemlidir. Fakat, günümüzde yaşanan pek çok şey zamanla moda olana eklenemediği için, eskiye nazaran nostalji kavramının içeriği de değişmektedir. Görüşmelerde dikkat çekici hususlardan biri de Retro kavramıyla hayatlarını birleştiren birkaç görüşmecimizin nostaljiyi moda ile birleştiren tutumları olduğu söylenebilir. Retro, bu aralar modayla ilgilenenlerin duymaya alıştığı bir kavram olmakla birlikte, özellikle internet butik ve mağazalarının sayfalarında Retro saat, Retro eşarp vd. şeklinde tüketimin unsuru haline gelmeye başlamıştır. Retro, geriye doğru olan, geçmişe dönük anlamında kullanılmakla birlikte moda bağlamında geçmişte moda olan unsurların günümüzde tekrar moda olmasını ifade etmektedir. Şimdilerde insanların 70 ve 80'li yıllardaki modayı günümüzde tekrardan oluşturmak istemeleri Retro akımının sayesinde mümkün olabilir. Retro giyim stili, özellikle nostalji hissi uyandıran taraflıyla geçmişte yaşamak adına günümüzde tercih edilen ve modaya yön veren bir akım olmaya doğru gitmektedir. Görüşmecilerimizden Begüm Hanım, nostaljiye olan düşkünlüğüyle günümüz modasını kıyafetlerinde yansıtmayı sevdiği ifade etmiştir:

"Benim için nostalji hayatımın olmazsa olmazlarımdan, bir nevi beni tanımlayan sıfatta diyebiliriz. Nostaljinin içinde geçmiş, gelenek, yaşanan an ve gelecek vardır. Şimdilerde benim bahsettiğim şeyi tanımlamak için "Retro" ve "Vintage" tabirleri kullanılıyor. Yani şimdilerde yükselen trend. Geçmişin izlerini devam ettirmek çok hoşuma gidiyor. Mesela, geçen ay nişanım oldu. Nişanım için sıradan bir abiye tercih etmek istemedim. İnternette dolanırken karşıma Seçil Store'nin internet sayfasında nişanımda tercih ettiğim kıyafetim çıktı, fiyat olarak ise 500 lirada 200 liraya düşen makul fiyat seçeneğiyle beni cezbedi. Hemen almak istedim. Elbise görünüm olarak 80'li yılların havasını yansıtıyordu. Sonra onu dantel eldiven ve başörtüm üzerine taktığım küçük aksesuar şapka ile tamamlamak istedim. Sonuç olarak ortaya kişiliğimi yansıtan ve beni mutlu eden bir görüntü çıktı"[G-4].

Begüm Hanım benzeri cevap veren Nazlı Hanım eskiyi hatırlatan Retro parçaların muhafazakârlıkla ilişkisi üzerinde durmaktadır:

“Bu aralar bazı sayfalarda Retro tarz parçalar görüyorum. Zaten modada sıklıkla eskiyi hatırlatan parçalar kullanıyor. Bence bu da bir muhafazakârlık göstergesi. Eskiden kopulmadan yeni hale getiriyoruz” [G-14].

Begüm hanımla görüşmenin ilerleyen aşamasında sosyal ağlar üzerine konuşurken takip ettiği Derune Hanım isimli youtube kanalından bahsetmesi, Retro ve Vintage ‘ye olan merakının bu sayfadan etkilenip şekillendiğini göstermektedir. Derune Hanım Youtube sayfasına göz atıldığında Derune Hanım sayfasının, gündelik yaşamını video altına alıp, tarzını nasıl şekillendiğini, alışverişini nerede yaptığı, hangi tarz müzikler dinlediğini paylaşması dikkat çekicidir. Derune Hanım, nostaljiyi seven ve Vintage akımını üzerinde taşımak isteyen biri olarak ifade edilebilir. Derune Hanım özelinde görüşmecilerimiz(özellikle 18-30 yaş) bu tarz youtube kanallarından yaşam tarzlarını oluştururken etkilendiklerini söylemek mümkündür. Bu bağlamda görüşmecilerimizin yaşam tarzlarını oluştururken etkilendiği kişi ve kurumlar, Manuell Castells’in ağ toplumu olarak atfettiği zamanlarda sanal ağlar özeline kaydığı söylenebilmektedir. Ağlarla şekillenen yaşam pratikleri de bu hususta farklılaşmaktadır.

4.6. Yaşam Tarzları ve Tercihler

Yaşam tarzları bireylerin günlük yaşamlarındaki eylemlerinin sonucunda oluşmaktadır. Sürekli hareket halinde olunan gündelik yaşamda, yaşam tarzları ve günlük pratiklerde hareketlilik geçirmektedir. Muhafazakâr kadınlar, belli yaşam pratikleri etrafında buluşabilmenin yanında belirli noktalarda farklılaşmaktadır. Yaşam tarzları yaşa ve içinde bulunulan ve sosyalleşilen mekân ve kişilere göre farklılaşmaktadır. Bu bağlamda gelir seviyeleri ve yaşam tarzları arasında ilişki kurulabilir.

Müzik tarzları, yaşları daha genç (18-30) arasında olan bireylerde daha güncel olmakla birlikte orta yaş ve biraz üzerinde daha klasik ezgi ve müzikler tercih

edilebilmektedir. Görüşmecilerin müzik tercihlerinde farklılıklar olmasıyla birlikte, ortak dinlenen sanatçılar ezgi söyleyenlerdeki ortaklık dikkat çekicidir. Bunlar Ömer Karaoğlu, Sami Yusuf, Eşref Ziya, Mustafa Cihat, gibi isimler olurken, aynı tercihlerinde Türk halk müziği dinleyen muhafazakâr bir kadın kitlesi olduğu da söylenebilecek durumlar arasındadır. Görüşmecilerin verdiği cevaplar yaş gruplarına göre değişmesi, bireylerin tercihlerinin de yaş gruplarına göre değiştiğini göstermesi açısından önemlidir. Orta yaş ve üstü kesimin genel olarak müzik tercihi “ hoşuma gidenleri dinlerim”, “Sakin ve Türk halk müziği tarzında” dinlemeyi severim şeklindeki cevapları daha dingin müzik tercihlerinin olduğu gösterirken, gençlerin daha çok renkli müzik listeleri olması dikkat çekicidir.

Genel olarak müzik tercihlerinde kulağa hoş gelenleri ayırım yapmadan dinlerim diyen bir kesimle, yabancı ve fazla gürültülü olmayan müzikler tercihimdir diyenler, içerisinde isyan ve isyanı hatırlatan sözcükler bulunan şarkıları tercih etmediğini söyleyen bir kesim de görüşmecilerin genel olarak müziğe bakışını ortaya koymaktadır. İlahiyat öğrencisi Aylin Hanım:

“Genel olarak ilahiyat okuyanları daha çok ilahi ve ezgi dinledikleri yönündeki tutumları doğru bulmuyorum. Şahsen ben yeni çıkan güncel şarkıları pop, türkü, rock ayırt etmeden dinleyebiliyorum. Beni bir müziğe bağlayan duygularına hitap etmesi ve söyleyenin sesindeki dinginlik oluyor. İlahiyat okuyanlar müzik dinlemez gibi bir söylemden uzaklaşılması gerekiyor”. [G-18]

Müzik listeleri farklı olan görüşmeciler kendilerini iyi hissettiren müzikleri tercih etmektedirler. Bu bağlamda bir görüşmeci için Musa Eroğlu ile birlikte Adele dinlemek iyi gelirken diğer bir görüşmeci için kendini iyi hissettiren sanatçı Mehmet Erdem'dir. Başka bir görüşmecimiz için Haluk Levent dinlemek tercih sebebiyken, bir başka görüşmecimiz Youtube'de açtığı karışık mix listesiyle bir potpori yapmayı tercih etmektedir. En nihayetinde görüşmecilerimiz bu hususta farklı tarz bir müzik ve ezgi tercihi içinde olsalar da, genel olarak görüşmecilerimizin en çok zikrettiği isimler ve tarzlar: Türk Halk Müziği, TRT Müzik, Ömer Karaoğlu, Serdar Tuncer, Grup Genç, Sami Yusuf, Maher Zain, Neşet Ertaç, Ahmet Şafak, Musa Eroğlu gibi isimlerdir. Düşünce yazıları, fikirleri ve şiirleri takip edilenler arasında en çok ismi

geçen kişiler; Necip Fazıl, Mehmet Akif, Sezai Karakoç, Nazım Hikmet, Nurullah Genç isimleri zikredilmektedir.

Görüşmecilerimizin hangi kanalları evlerine konuk etikleri sorulduğunda çoğunlukla; ATV, TRT, FOX, A Haber, gibi kanalların ismi daha fazla söylenilmiştir. Fakat, görüşmecilerimizin çoğunun düzenli takip ettiği bir dizinin olduğunu söylemek doğru bir ifade olmaz. Çoğunlukla eşleri ve çocuklarının tercihinine göre dizi tercihlerinin şekillendiğini söyleyen görüşmecilerin evlerinde; TRT dizilerinden Payitaht Abdülhamit, Diriliş Ertuğrul ve Vuslat cevapları birden fazla görüşme tarafından verilen cevaplar arasındadır. Görüşmecimiz Öznur Hanım:

“En azından Trt dizleri müstehcen sahnelere yer vermediği (en azından diğer dizilere nazaran daha az) için ailece izleyebilmemiz daha mümkün oluyor” .[G-15]

“Benim bir yetkim olsam, Türk dizilerinin çoğunu yayından kaldırırım. Ama işte biraz suç bizde. Biz eleştirdiğimiz halde izlemeye devam ediyoruz. Yine de belli ölçüye dikkat etsek dahi, kanal gezerken yada fragman izlerken pek çok diziyeye muhatap oluyoruz. Kadın, Çukur benim izlediğim dizilerden. Bu aralar özellikle annemler, Kanal 7'nin Hint dizilerini takip ediyor. Onlarla birlikte ben de mecburen takip ediyorum” .[G-11]

Hangi gazete ve dergileri takip ettikleri sorulduğunda, teknolojinin hayatın nerdeyse tümüne egemen olmaya başlayan tarafı, gazete alıp, okumanın da alternatifini bulduğunu göstermiştir. Gündemin sıcak haberleri daha çok internet siteleri üzerinden takip edilmektedir. Görüşmecilerin verdiği cevaplar doğrultusunda en çok takip edilen siteler; ensonhaber.com, internethaber.com, trthaber.com gibi siteler olmaktadır. Gazete alıp, doğrudan okuma kültürü artık fazla tercih edilen günlük hayat pratiklerinden biri değildir. Daha çok, Yeni şafak, Yeni akit, Milat ,Sabah gibi gazeteler bazı durumlarda alınmakla birlikte, ekseriyetle internet mecralarından takip edilmektedir. İnternet ortamı, ulaşılabilirliği maksimum seviyede hızlandırdığı için, hız çağında yaşamaya alışmış bireylere daha avantajlı gelmektedir:

“Gündemi takip etmeyi severim. Ülkemizde, dünya da neler olmuş tabiki de bileceiz. Önceleri Yeni Şafak aboneliğimiz vardı. Artık sağolsun Twitter, gazete ihtiyacımı karşılayan bir yer olmaya başladı”. [G-15]

Görüşmecilerimizin yaşam tercihlerini şekillendirirken etkilendiği kişi ve kurumların küresel ağlarla birlikte değiştiğini söylemek yanlış bir tutum olarak değerlendirilemez. Geçmişe nazaran kitlelere ulaşabilmenin artan imkânıyla birlikte, bireyler ağlar üzerinden birbirini etkileyebilir. Bu bağlamda görüşmecilerimizin günümüz bireylerini hem İslami hem de yaşanan zamana uygun bir yaşam pratiği geliştirebileceği hususunda örnek aldığı kişi ve kurumlar olarak bazı isimler sayılabilir. Nurettin Yıldız, Mehmet Emin Yıldırım, Numan Ali Khan, Sözler Köşkü, Çay House, Hayalhanem gibi mecralar bunlara örnek verilebilir. Görüşmecimiz Nazlı Hanım, Numan Ali Khan’dan bahsederken ağlayarak şunları ifade etmiştir:

“Numan Ali Khan, Amerika’da yaşayan Pakistanlı, enstitüsü olan , burada meal ve tefsir dersleri yapan birisidir. Youtube videolarını da takip ediyorum. Youtube’da belirli bir zamanımı bu videolara ayırıyorum. 2 saatlik tefsir videosu var, O tefsir videosunu 5 günde izliyorum. Ümit var olmayı bu kanalda öğrendim. Kuranı anlamaya yöneltti beni. Onu dinledikten sonra tesettürle gözle görülür bir şekilde değişiklik olmasa bile (hala pantolan giyip, şal takıyorum), ama insanlara bakışım da ve insan ilişkilerimde çok fazla değişim oldu. İnsanları af edebilmeyi öğretti. Allah’ın seni affetmesini istediğin kadar başkalarını affet sözü benim hayatım üzerinde etkili olan nadir sözlerdendir.(Bu sözleri söylerken şuan bıraksanız ağlarım dedi ve ağlamaya başladı.) Numan Ali Khan’la kurduğum bağın çok farklı. Dini konular benim çok hassas olduğum durumlardır. Bu videoları üniversite bittiğinden beri takip ediyorum. Hem güldüren hem düşündüren videolar çekiyor. Allah’ın dininden daha çok Müslüman olmak zorunda değilsiniz der her zaman. Allah’ın haram demediği şeylerde kendinizi kısıtlamanıza gerek yok. O yüzden ben konsere gidip, halime tavrıma oturup kalkamama dikkat ediyorsam o konsere gidip dinlememde sıkıntı görmüyorum. Bu yüzden o konsere bilet aldım ve gideceğim.(Daha önce bahsedilen MFÖ konserini kastederek)”. [G-14]

Görüşmecilerden Melike Hanım’ın hayatını şekillendirirken etkilendiği kişiler arasında Numan Ali Khan’ı sayması dikkat çekicidir. Suffagah sitesini de, daha çok onun fikirleri paylaşıldığı için takip ettiğini eklemektedir:

“Üniversite yıllarında örtünme kararı aldığım da, karakterimin de oturmasını istiyordum. Numan Ali Khan videolarıyla da o zaman tanıştım. Beni olumlu yönde değiştirdi bence. Çevremden öğrenemediğim pek çok konuyu onun sayesinde öğrendim diyebilirim. Yine o zamanlar sosyal medyada daha çok Numan Ali Khan’ın sözlerinin paylaşıldığı Suffagahı takip etmeye başladım. Suffagah sadece Numan Ali Khan’ın paylaşımlarından oluşmamakla birlikte, insanları bilinçlendirme derdinde olmaları ortak olduğu noktalardan”. [G-13]

Bu bağlamda görüşmecilerin ifade ettiği kişi ve kurumlardan biri de Youtube’da oldukça videosu olan Nurettin Yıldız ve fikirlerinin paylaşılabilmesi için aktif kullanılan Sosyal Doku vakfıdır. Önceleri dergi olarak çıkan Sosyal Doku’yu artık internet üzerinden takip etmek zorunda kaldığını söyleyen Beyza Hanım:

“Sosyal doku ve Nurettin hocayı severek takip ediyorum. Dergiyi düzenli olarak takip ediyordum. Ama artık sadece internet üzerinden yayın yapıyor. Ben de oradan takip etmeye devam ediyorum”. [G-2]

Görüşmecilerimizin takip ettiği kişiler hususunda ismi bolca geçen kişilerden biri de Azra Kohen’dir. Azra Kohen son zamanlarda yazdığı kitaplarla, güçlü ve eleştirel duran kadın imajıyla pek çok insanı etkileyebildiği gibi, görüşmeler bağlamında ele alınan muhafazakar kadınları da etkilemektedir:

“Azra Koheni son dönemlerde takip ediyorum. Okumadım ama ciddi merak ettim, bu gençlik nasıl bu kadar etkilendi diye. Ve şimdi “Gör Beni” kitabını takip ediyorum. Son kitabı. Galiba ciddi ve güçlü duruşu kadınları etkiliyor”. [G-6]

“Azra Kohen’i daha önceleri biliyordum ama kitaplarını okumamıştım. Çok fazla duymaya başlayınca, özellikle son çıkan kitabını, Gör Beni’yi okumaya başladım. Bittikten sonra Fi, Pi, Çi üçlemesini de okumak isterim. Kitabı ve yazarlarını emeklerinden dolayı fazlaca önemserim. Ama bir de güzel işleri kadınlar yaptımı daha da mutlu olduğumu söyleyebilirim”. [G-4]

Güçlü ve kendini ifade eden kadınları takip etmeyi seven bir kadın kitlesi olduğunu söylemek bazı durumlarda mümkün görünmektedir. Etkilenen kişi ve kurumların verilen cevaplar doğrultusunda, sosyal ağlarla şekillendiği de görülebilmektedir. Konya’daki çıkan gazetelerden Mahalle Mektebini takip eden bir

takım görüşmecilerimiz, Edebiyat sever olduklarını da böylelikle bir nebze olsun anlatmak istemektedirler. Takip edilen dergiler arasında olan İzdiham, Cins ise ismi geçen dergiler arasındadır.

4.6.1.Romantik İslamcı: Aynı Seccadede Namaz Kılmak İstiyorum

Görüşmelerde, görüşmeciler tarafından ismi zikredilen muhafazakar camianın sosyal medya fenomenleri olarak ifade edilebilecek; Sözler Köşkü, Çay House, Hayalhanem gibi sosyal merciler sıralanabilmektedir. Görüşmecilerimizden bir kısmı bu kurum ve kişileri fazlaca sahiplenip, abi sıfatıyla takdim ederken; bir başka görüşmecimiz ise bu kesimi ‘romantik İslamcı’ olarak ifade edebilmektedir. Romantik İslamcı olarak anılan kesim; İslami söylemleri kullanan ve daha çok kadın erkek ilişkilerinde helal-haram noktasında yorumlar yapan bir kesim olarak anılmaktadır. Görüşmelerde Beyza hanımla yaptığımız sohbette görüşmecimiz bu kesimin dini daha çok söylemde yaşadıklarını, eyleme dair samimi olmadıklarını ifade ederek, bu kesimi romantik İslamcı olarak değerlendirebilmektedir:

“İslami sohbet tarzı olarak değerlendirebileceğim takip ettiğim program; Zahit Kotku ve Esad Coşan hocanın sohbetlerini dinlediğim Akra fm olabilir. Ailemle birlikte yıllardır bu radyoyu takip ederiz. Bunun yanında Nurettin Yıldız’ın sohbetlerini dinlemeyi çok seviyorum. Ara sırada Abdülmetin Balkanoğlu’nun sohbetlerini dinliyorum diyebilirim. Ama uzun zamandır sosyal medyada karşıma; Hayalhanem, Sözler Köşkü gibi topluluklar çıkıyor. Sanırım diğer instagramdaki bazı arkadaşlarım izliyor ve benimde keşfet sayfamaya düşüyor. Bir iki tane videolarına baktım. Bana biraz samimiyetsiz, çok ütopik, masalsı ve gerçek dışı geldi. Kadın-erkek ve İslami aşk üzerine anlattıkları özellikle bana mantıklı gelmiyor. Bu kesim benim gözümde “Romantik İslamcı” olarak canlanıyor. Bu toplulukları takip eden kesimde romantik İslamcı tayfanın fanlarını oluşturuyor. Sosyal medyayı aktif kullanan bu “ Romantik İslamcı Tayfa” bana kalırsa kaş yapayım derken göz çıkarıyorlar. Aynı seccadede namaz kılmak istiyorum, abdest havlunu ben tutmak istiyorum tarzındaki samimi olmayan söylemleri ile açıkçası bana itici geliyor”.[G-2] Bahsi geçen kurum ve kişiler hakkında Beyza Hanımla aynı fikirde olmayan görüşmecilerimiz arasındaki en genç görüşmecimiz Şeyma Hanım:

“Yusuf Efe Göçer’i takip ediyorum. Mehmet yıldızın videolarını biliyordum. Mehmet yıldız hayalhanem ekibinden. Ama ilk olarak Çay House’si tanıdım. Oda şöyle oldu: Ebru abla var, ablamın arkadaşı o internetten göstermişti. Daha sonra lise 3 sınıfta akıllı telefonum olunca Youtube’de karşıma çıkınca Yunus Oran’ın videosunu izledim. Karşıma çıktı, hoşuma gittikten sonra takip etmeye başladım. Daha sonra ekibin üyelerini aradım, tek tek buldum, kimler var kimler yok diye. İslami boyutta yapılmaması gereken şeyleri sohbet havasında geçtiği için benim için öğretici oluyordu. Gençler biliyorsunuz sürekli sanal alemde. Sanal alemde olduğumuz için gençleri etkileyebiliyor. Bu kişilerin videosunu izleyip tesettüre giren kızların olduğunu duydum. Ama ben sadece buradan duyduğum bilgilerle yetinmiyorum. Örneğin Mehmet abi (Kastettiği kişi Mehmet Yıldız-hayalhanem ekibinden) sohbetinde anlattığı herhangi bir şeyle yetinmiyorum. Oradan öğrendiğim bilgiyi aksine daha fazla araştırıp, öğreniyorum. Ben o videoları izler ve arkadaşlarıma anlatırdım. Sonra ablamla okuduğumuz hadis kitabıyla anlattığı bilgiler uyduğu için daha çok takip ediyorum. Hatta bir ara Hayalhanemdeki Yusuf Efe Göçerle evlenmesini istiyordum. Şuan düşününce cidden onlar çok sahiplenmişim”.[G-1]

Arkadaş çevresi ve sosyal mecralarda yaptığım gözlemler neticesinde bu tarz sanal sohbetleri daha çok gençlerin takip etmesi; hedef kitlenin gençler olduğunu göstermektedir. Özellikle gençler arasında 16-20 yaşları arasında lise ve üniversitenin ilk yıllarında etkili olan bu kesimin aktif bireyleri de gençtir. Genç ve Müslüman olup, helal noktasını göz ardı etmediklerinin mesajını veren bu kesim ne derece samimi oldukları tartışmalıdır. Ama bu gençlerin genç takipçilerinin çoğunluğu da genç kızlardan oluşmaktadır. Bu husus oldukça önemlidir. İslami örnek yaşantı oluşturmak isteyen bu grupların söylemleri ve eylemlerinde farklılıklar olduğunu göstermektedir. Bazı genç kızların bu gençlere karşı duygu beslemeleri, eş hayalinde onlar gibi eşlere yer vermesi, bu tarz grupların ilim noktasının dışına çıktığını gösterebilir. Amacın İslam’a hizmet olarak sunulması, bu grupların takip edilmesini arttırmaktadır. Özellikle 2000’li yıllardan sonra değişen yaşam pratikleri İslam için mücadele eden kesimin artık merkezde olabilmesi, üniversiteyi rahatça okuyabilmeleri, ekonomik olarak daha iyi olmaları, bu kesimin karşılaştığı yeni alanlarda nasıl mücadele edileceğini kestirememeye problemine yol açtığı

söylenmektedir. Özellikle 1980’li yıllardaki, İslami yaşantı hususundaki hassasiyetleri olan kesimin mücadele ruhu o dönemlerde “hidayet romanlarını”¹³ ifade edilen tarzlarda edebiyat dünyasında bireyleri etkileyebilmenin versiyonları olarak sunulmaktadır. Bu gruplara en popüler olanlarından örnek verecek olursak: Sözler Köşkü, Çay House, vd. gibi gruplar, Youtube kanallarını aktif kullanan Hikmet Anıl Öztekin, Elif Gibi Sevmek sayılabilir. Şimdilerdeki hidayet romancılığına kendilerince soyunan modern zamanların gençleri eskilerin mücadele ruhlarını kendilerine göre yorumlamaktadır. Modern zamanların yaşamının imtihan boyutunu kendilerince yorumlayan bu kesim, muhafazakar kesimin farklılaşabildiği göstermesi açısından önemli görülebilmektedir.

Görüşmecilerimizden Ayşegül Hanım, Kuran-ı Kerim’in ve Peygamberimizin en iyi yol arkadaşı olduğunu ve başka bir şeye gerek olmadığını da ifade etmiştir:

“Tabi zaten bizim kurallarımız bellidir. Kuran Kerim hukuk kitabıdır. Ne ararsanız vardır. İğneni kaybetse orda ara diyen Peygamberimiz var. Müthiş bir insan. Adam dersen adam, erkek dersen erkek, çalışma dersen çalıma hayatında müthiş bir adam. Arayabileceğim bütün özellikler ondan var. O yüzden ben ona aşık bir kadınum. Kiskanılası bir adam. Merhamet peygamberi. Benim başka birini örnek almama gerek yok”.[G-6]

İnsan ömrünün belirsizliğine dikkat çeken bir görüşmecimiz ise, genel olarak verdiği cevaplarda, farklılığı sevdiğini belirterek, tüm güzelliklerden yararlanması gerektiği eklemiştir:

“Herkesten farklı olayım değil de mesela küçükken herkes başka şeyler dinlerdi ben Michael Jackson dinlerdim. Blue diye bir grup vardı onun için ablamla kavga ettiğimi bilirim. Ne hoşuma gidiyorsa onu yapardım. Sonuçta ne kadar ömrümüz olduğunu bilmiyoruz. Neden bizde o güzellikleri tatmayalım. Neden açıklar rahatça yüzüyor da biz yüzmeyelim. Denizin tadını çıkarmayalım”.[G-16] şeklinde düşüncesini ifade eden görüşmecimiz, yaşam tercihleri hususunda ayrıştırma olmadan, bireylerin istek ve zevklerine göre yaşanılması gerektiğini

---

¹³ Hidayet romanları: Şule Yüksel Şenler, Emine Şenlikoğlu, vs. gibi yazarların halkı romanlar etrafında bilinçlendirme dertlerinin bir ürünüdür.

düşünmektedir. Yaşam pratikleri en nihayetinde içinde bulunulan habitusa göre değişmekte ve devam etmektedir. Değişen ve zamanla dönüşen habitus, doğal olarak dini pratik ve ritüellerin de değişimine ortam hazırlamaktadır.

4.7. Dini Pratik ve Ritüeller

Saha çalışmalarımızda mülakatlarda dini pratik ve ritüeller bağlamında daha çok görüşmecilerimizin inancını nasıl şekillendirdiği ve örtünme hikayeleri üzerinden konuşulmuştur. Mevzuu dini bağlam olunca, görüşmecilerimizin konuşmanın bu aşamasında daha dikkatli ve hassas bir tavır içerisine girmeleri, din kurumunun bireylerin hayatında hassas bir kurum olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Diğer bir yandan ise, görüşmecilerimiz dini yaşantıya aktarma ve örtünme pratikleri hususunda genel olarak kendilerini eleştirdikleri de görüşmeler boyunca dikkat çekici görülen unsurlar arasındadır. Günlük yaşamın telaşına kapıldıklarını ve bazı hususlara daha az önem verdiklerini(aile, din, arkadaş) görüşmeler boyunca en rahat bu alandan yöneltilen sorularda itiraf edebilmişlerdir. İnançlarını daha çok aile ve gittikleri okul (imam hatip lise- üniversite- arkadaş ortamı) ile şekillendirdiklerini söyleyen görüşmecilerimiz, dini hassasiyetin bireylerin kendi iç seslerinde aranması gerektiğini de ifade etmişlerdir.

Görüşmelerde dikkat çekici hususlardan biri de; günlük yaşamın içerisinde bireylerin rızalarına bırakılan alternatiflerin çokluğu ile yaşanan değişim olduğu söylenebilmektedir. Geçmişe nazaran günümüzde bireylerin yaşantılarında artan pek çok alternatif, bireylerin seçim yapmalarını kolaylaştırmakla birlikte bazı durumlarda kafa karışıklıklarına sebebiyet verebilir. Yapılan gözlem ve görüşmelerden yola çıkılarak artan alternatiflerin kadınların hayatında en fazla giyim sektöründe olduğu görülmektedir. Örtünme pratikleri bağlamında akla eşarbım alternatifi şal, feracenin alternatifi abaya görüşmecilerimizin cevapları doğrultusunda söylenebilir. Eşarp üretim ve kullanımının fazlalığı yakın zaman da yerini şallara bırakmıştır. Görüşmelerde pek çok kadının şalı eşarpa nazaran fazlaca tercih ettiği görülmektedir. Şalın her gün ütü istemeyen, daha pamuksu ve günlük hayatı kolaylaştıracak kaymayan yapısı kadınlara daha pratik gelmektedir. Alternatiflerin bir boyutu da abayanın ferace yerine kullanımında görülmektedir. Görüşmelerde kadınlardaki

tesettür algısının daha uzun ferace ve pardesü şeklindeki boydan dış kıyafetleri çağrıştırdığı görülmektedir. Bunu fark eden moda sektörünün feraceye alternatif olarak abaya olarak isimlendirilen, görüntüde feraceye benzeyen ama feraceden farklı olarak kollarının geniş olan bir kıyafet alternatifinde bulunmuştur. Genelde belden bağlanan görüntüsüyle de feraceye nazaran daha şık olması, örtülü hanımların tercihleri arasında olmaktadır. Ferace kullanımını tercih etmeyen kadınların alternatifi ise genellikle, diz altı geniş tuniklerden olabilmektedir. Moda sektörü, kadınların alternatiflere karşı olan olumlu tutumlarını bildikleri için her geçen gün yeni alternatiflerle piyasa düzenini hareketlendirmektedir. Bu bağlamda görüşmecilerin örtünme hikayelerini nasıl şekillendirdikleri sorulduğunda , ailelerini dindar ve muhafazakar olarak atfederek, belli bir yaşa gelince (Genellikle Kuran kursuna gittiklerinde yani 9-13 yaş arasını zikretmişlerdir), kapanmaları gerektiğini düşünüp örtündüklerini ifade etmişlerdir. Daha genç görüşmeciler ise, durum bir nebze benzer olsa da daha çok kendi tercihleri ve istekleri hususunda örtündüklerini dillendirmişlerdir. Daha orta yaşın örtünme yaşı daha küçük yaşlarda olmaktadır, 18-25 yaş arasındaki görüşmelerde üniversitede başlanan örtünme hikayeleri daha fazladır.

Tesettür konusunda görüşmelerde 35 yaş sonrasının 28 şubat döneminde kendilerinin ve etrafındaki insanların yasaklara maruz kaldıklarını söylemişlerdir. 28 Şubatın adı geçince dahi kötü olduğunu söyleyen görüşmecilerimizin, yaşanan o süreçlerin etkisini halen hissedebildiklerini söylemişlerdir. 28 şubat sürecini yaşamış olan Keziban Hanım, o zamanlardaki başörtüsüyle şimdikilerin çok farklı olduğu üzerinde durarak günümüz gençlerini eleştirmekle birlikte, aslında kendi değişimini de eleştirmektedir:

“Zoraki taktığımız için, peruğu çıkartıp eşarbi taktığımda rahatlıyordum. Ergen tavrımızı bir türlü aşamıyoruz. Bir şey yasaklandığı zaman daha çok üzerine gidersiniz ya hoşunuza gider, bizim içinde bulunduğumuz durum bununla alakalı. Yasaklar kalkınca , o zaman şunu da yapalım, bunu da yapalım mantığına girildi. Örtünmenin değişmesi biraz bununla alakalıdır. Bizim zamanımızdaki tesettürle şimdikininki alakası yok. Şimdiki nesil, biraz farklı. Uzun pardesü giyip, eşarbını uzun örten insanlardık. Ama şimdi şalı arkadan bağladığımız zamanda da kendimizi

tesettürlü hissediyoruz. (Modernlikle mi alakalı bu deyip gülmeye başladı). Bu zamana nasıl geldiğimizi inan anlamadım. Eleştirdiğimiz şeyi, ben de çözemiyorum. Bu biraz dönem ve çevre ile alakalıdır. Bir şey moda oluyor ve siz ondan başka bir şey bulamıyorsunuz”.[G-12]

28 Şubat’ın üzerinden geçen zaman boyunca, değişen zamanla birlikte o dönemi yaşayan bireylerin de değiştiği, dönemi yaşayan görüşmecilerimizin verdiği cevaplar bağlamında anlaşılabilir. Yine o zamanı yaşamış görüşmecilerimizden biri olan Ayşegül Hanım farklılığı seven ve renkli ve spor görünümüyle o zamanları şöyle anlatmaktadır:

“Konya İmam Hatip Lisesi mezunuyum. 95-96 28 Şubat mağdurlarıyım. O dönemde okuluma devam edemediğim için televizyona başladım. Televizyonda yetiştim. Üniversitem, okulum hepsi burası oldu. Okuluma 40 yaşından sonra başladım. Medya İletişim Radyo Televizyon bölümündeyim. Çok zor dönemler atlattık. Davamız için mücadele verdik. Hepimiz farklı sektörlerde çok başarılı kadınlarız. Kimimiz avukat kimimiz doktor kimimiz siyasetçi olduk. Bende o dönemin biraz aykırı imam hatiplilerindenim. Hep başkaldıran hep hayır diyen kişilerdendim. Hala da farklı olmayı severim. Kıyafetlerimde, yaşam tercihlerime de yansır bu durum”.[G-6]

28 Şubat sürecinde mücadele veren kadınlar, günümüze geldiklerinde okullarını bitirebilmek için verdikleri mücadelelerin arkasında durup, kendileriyle gurur duymaktadır. Fakat, görüşmelerde görüşülen pek çok kadın gibi 28 şubat dönemini yaşamış kadınların , özellikle şimdilerde tesettür ve yaşantı hususunda kendilerini eleştirmişlerdir. Daha çok tesettür hususunda kendilerini eleştiren görüşmecilerimizin çoğunluğu kendisini “ Orta Tesettürlü” olarak ifade etmiştir. Bu bağlamda çalışmanın kayda değer bulgularından biri olarak “ Orta Tesettürlü” kavramsallaştırması üzerinde durmak gerekmektedir.

Görüşmecilerin örtünme hikayelerini dinlerken fark edilen hususlardan biri de , görüşülen kadınların kimisinin tesettür, kimisinin kapalı, kimisinin başörtülü şeklinde örtülü bireyi ifade etme söylemlerinin farklılaştığı görülmüştür. Görüşülen 20 kişinin hemen tamamı kendilerini kapalı olarak ifade etmiş, başörtülü ve tesettürlü söyleminde çok fazla bulunmamışlardır. Tesettür hususunda da kendilerini tam

olarak tesettürlü görmeyip, eleştirerek, daha önce bahsedildiği orta tesettürlü olarak gördüklerini ifade etmektedirler.

4.7.1. Orta Tesettür

Orta tesettür kavramsallaştırmasının, bireylerin estetik olanı tercih ederek, İslami ölçütlerin bireylerin isteklerine göre şekillendirebildikleri hususunda bir manayı içerisinde barındırdığı, görüşmecilerin tavırları ve verdikleri cevaplar doğrultusunda söylenebilecek durumlar arasındadır. Bu noktada, hem sık hem tesettürlü olunabileceğini ifade eden görüşmecilerimizin çok büyük çoğunluğu, görsel ve estetik olanı önemsediklerini belirtmektedir. Orta hal, keskin bir söylemden uzak olmayı çağrıştırmaktadır. Görüşmecilerimizin cevapları, orta tesettür kavramını anlayabilmemize yardımcı olacaktır:

“Üniversite son sınıfta kendi kararım ile kapandım. Ailem olumlu karşıladı. İlk başlarda kıyafetlerimi tunik, pantolon ve tarz olan parçaları kombin oluşturarak kullanıyordum. Üniversite bitip mezun olduktan sonra, arkadaş çevremın etkisi ,okuduklarım ve en önemlisi içimden gelen bir duyguyla feraceye geçtim. Özellikle annem, bu tarz kapanmana ne gerek var “Gençsin, ilerde koyuda giyersin, uzunda. Şimdi aman kızım, hayatını yaşa” gibi ifadelerle beni caydırmaya çalışıyordu. Ferace giyeli 2 yıl oldu. İlk başlarda ferace üzerine örtümü uzun yapıyordum. Ama şimdilerde şalın rahatlığı ve pratikliğiyle şal kullanmaya başladım. Fakat uzun eşarp taktığımdaki görüntüm içime daha çok sınıyordu. Şimdi kendimi tam olarak tesettürlü göremiyorum”.[G-13]

Alternatiflerin, tesettüre riayet eden insanları da zamanla değiştirdiğini, kendini de bu değişenler arasında yorumlayan Dilek hanım:

“Ben Lise son sınıftan itibaren tesettür ve örtüme dikkat etmeye çalışan biriyim. İlk kapandığımdan beri ferace ve pardesü giyiyorum. İç kıyafet (tunik, pantolon, etek), dış kıyafet (Pardesü, kap, ferace) ayırımına dikkat ederim. Şuan 33 yaşındayım, ilk kapandığımda ferace ve pardesü bulmakta aşırı zorlandığımı biliyorum. Çok az seçenek ve beden oluyordu. Düşünün Konya gibi muhafazakar bir şehirde zorlanıyordum. Ama şimdi feracenin her renk ve modeline ulaşabiliyorum. Pardesünün her kumaşı ve stili mevcut. Uzunluktaki ölçüm renk konusunda da dikkat ediyorum. Siyah, lacivert gibi koyu renkli dış

giyim kıyafetlerini tercih ediyorum. Ama şimdilerde renkli, cıvıl cıvıl şeyleri görüp almamak için kendimi zor tutuyorum. Renk konusunda fazla renkli sevmemem, koyu rengi tercih etmem noktasındaki muhafazakarlığı korumamda yardımcı oluyor, ama aynı şekildeki ferace modellerinin çokluğu karşısında, irademi bazı durumlarda kontrol edemiyorum. Şuan pek çok farklı modelde dış kıyafetim mevcut. Geçmiş yıllarla kıyas yaptığımda sayıca ve modelce az olan kıyafetlerimin çeşitlendiğini ve arttığını görüyorum. Bu durum beni, sınırlarımı aşındırdığımı düşündüğüm zamanlarda üzüyor. Ama aynanın karşısına geçtiğimde rahatsızlık duymamam ise beni motive ediyor. Bu arada eklemek istediğim bir hususta ailemin tesettürümü yumuşatmam gerektiği üzerindeki baskıdır. Ailem oldukça muhafazakar ve dindar bir şekilde yaşayan, geleneklerine sıkıca bağlı, dünyası köyü olan bir ailedir. Annem başta olmak üzere etrafımdaki kadınların çoğu ben bildim bileli kapalıdır. Hatta kadın kadına oturmalarında dahi başını açmayan, uyurken başörtüsü çıkarmayan annem, pardesiyü genç yaşlarda kullanmayabileceğimi bana dikte etmeye çalışıyor” [G-20] Dilek Hanım’ın özellikle annesi tarafından örtüsü hususunda eleştirilmesi, kavramsal çerçevede değindiğimiz gibi, geleneksel örtülü kadınlar (Dilek hanımın annesi) ve günümüzün örtülü kadınları arasındaki farkı göstermesi açısından önemlidir. Dilek hanımın hissettiği bu durum, görüşmelerde bazı görüşmecilerimiz tarafından dillendirilen hususlar arasındadır. Başörtü, daha çok üniversite eğitimi almamış, sıradan işlerde çalışan kadınlara mahsusmuş gibi bir anlayış içerisinde, bireylere aksedilmek istendiği söylenebilmektedir.

Görüşülen 20 kişi içerisinde sadece biri hariç 19 kişi kendisini hem şık hem tesettürlü olarak tanımlamaktadır. Cevaplarında altını çizerek söyledikleri şey, tabii hem şık hem tesettürlü olabilirim şeklindeki verdikleri cevaplar olmuştur. Görüşmelerde dikkat çeken hususlardan biri de, kadınların kendilerine uygun tesettür ve şıklık yorumları olmasıdır. Tabii olabilir diyoruz ama nasıl bir şıklık ve nasıl bir tesettürden bahsettiğimiz önemli diyerek, tesettür ve şıklığın tanımlarını kendi dünyalarında tanımladıkları şekliyle yapmaktadır. Görüşmecilerden Nazlı hanıma göre;

“Tesettür konusunda kendimi çok fazla eleştiriyorum ve eksik buluyorum. Giyiniş tarzımda aşırı dikkatli bulmuyorum. Giyim tarzıma göre pek çok site ve ortamlar alternatifler üretti. Ben ilk kapandığımda açık insanların giydiği tişörtlerin üzerine hurka giyerek kombin yapıyordum. Kıyafetler çok demode ve yaşlı insanların tercih

ettiği türden oluyordu. Özellikle şimdilerde giyim tarzlarını çeşitlendirdi ve işimizi kolaylaştırdı. Sektöre dönüşmesi ulaşılabilirliği artırdı, dini yönden bakıldığında artan youtuber ve fenomenler çok fazla etkilemeye ve yorum farklılıklarının oluşmasını sağladı. Biri bol pantolon giymeye o kadar çok alışmış ki dar pantolonla bir kombin görüyorsunuz ve almak istiyorsunuz bir seferden bir şey olmaz diyerek tercih ediyorsunuz ve her şey bir seferden bir şey olmaz diyerek başlıyor. Sosyal ağlar ve internetin pozitif ve negatif taraflarının olduğunu düşünüyorum. Ama piyasaya sürülen artan alternatifleri sahiplenip kullanıyorum. Çoğu durumda da hoşuma gidiyor. Tesettürümü bu yüzden hep eleştiriyorum. Tam manasıyla tesettürlü olmadığımı, yaşantımın genel olarak orta halli seyretmesi tesettürümün de orta halli olmasına olanak sağlıyor galiba”.[G-14]

Görüşmecilerden Semiha hanım ise zamanla tesettürünün farklılaştığını ve değiştiğini, tesettür noktasında kendini esneklettiğini söylemektedir:

“Üniversite döneminde pardesü giymiştim. Ama sonra sürdüremedim. Zorlandım çalışırken. Fransız boya geçtim. Bol paça giyiyordum. Sonra yavaş yavaş diz boyu oldu. Etek giyinirdim ama onu da bıraktım”.[G-16]

Görüşmecilerin cevapları bağlamında, örtünme hikayelerinin büyük bir istekle oluştuğu ve kıyafetler hususunda tesettüre uygunluğunun çok fazla gözetildiği görüşmecilerin belirttiği durumlar arasındadır. Görüşmeciler, zamanla, üniversite ortamlarında, çoğunlukla çalışma hayatına başlayınca değişimin daha fazla hissedildiğini üzerinde durmuşlardır . Pardesüyle başlayan biri, önce pardesüyü çıkarmakta, zamanla daha uzun tuniklerden, daha kısa boylu tuniklere geçebildiklerini ifade edebilmişlerdir.

“Benim ailem muhafazakar bir aile. Onlar beni herhangi bir şekilde uyarmadan ben onlardan gördüğüm için kapanmak istedim. 13 yaşında kapandım. Aldığım örtünme kararının pişmanlığını hiçbir zaman yaşamadım, Elhamdulillah. Fakat kendimi çok eleştiriyorum. Zaten şimdi modern kapalıyız. Hakkını veremiyoruz kapanmanın. Ben “orta tesettürlüyüm” diyorum kendime. Tamamen tesettürlü ve takva sahibi değilim. Tabi şimdilerde çok fazla görmeye alıştığımız bonesiz, iğnesiz örtü takan, bilek boy pantolon giyip, dar paça pantolon, kısa tunik giyen kapalılardan değilim. Kendimi orta halli görüyorum. Olması gereken, en azından günümüzde renkli de olsa pardesü

giymemiz gerekiyor diye düşünüyorum. En azından biraz daha bol, daha da uzun olması gerekiyor. Ama bilip uygulayamıyoruz, orası ayrı mesele. Fakat, şunu da farkındayım. İnsanlar stilist olduğum için modaya uygun giyindiğimi düşünüyor ama ben içimden öyle geldiği için o tarz tercih ediyorum. Yani stilist olmasaydım da ben yine böyle olurdum”.[G-6]

Görüşmecilerden bazıları ise (sayıca az), kıyafet tercihlerinin arada kaldığını ifade ederek, örtünme kararı aldıklarını ifade etmiştir:

“Zaten çok açık bir kız değildim. O yüzden kapanmamın çok ilahi boyutu yok. Kendimi daha derli toplu hissetmek, giyinişimle arada kalmış bir kıyafet tercihim vardı, kapanarak tercihlerimi belirginleştirmiş oldum. Maneviyattan dolayı kapanmadım ben. Kendime yakıştırdığımdan dolayı da kapanmadım. Çok arada giyinişim vardı ondan dolayı. Biraz daha salaş istediğini giyebilen, tesettür de olsa o daha yakın bana. Hani modern tesettüre daha yakınım ben. Benim dünya görüşüm çok geneldir. Çünkü tesettürün amacı dikkat çekmemek. Ama kıyafetlerimde görünüme önem veririm. Üzerime yakışmadan hoşuma gitmez. Yakışmasına dikkat ederim. Yeterince param olsa markayı da gözetirim. Değişik bir eşarp bağlama stilim yok ama farklı şekilde bağlamayı severim hep aynı tarzdan çabuk sıkılırım. Açık olduğum zamanda da farklılığı severdim. Ruh halimden dolayı tesettüre de yansdı haliyle”.[G-10]

Şıklık ve tesettürdeki ölçüsü bağlamında Tülin Hanım örtülü kadının müslümanlığı simgelediği üzerinde durarak, şıklık ve tesettür konusundaki fikirlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Tesettürlü olduğunda İslam’ı hatırlatan kişi sen oluyorsun. Hiç üzerine başına dikkat etmezsen çoğu insanı bundan uzaklaştıra da biliyorsun. O yüzden güzel ve şık olmak gerektiğini düşünüyorum. Çünkü insanlar buna bazen özenbiliyor”. [G-3]

“Bana göre, vücut hatlarını belli etmeyen ölçülerde giyildiğinde hem şık hem tesettürlü olunması mümkün. Ben tasarımlarımda çizdiğim tuniklerin boylarını 120 boy yapıyorum. Diz altında olmasını tercih ediyorum. Eğer tunik diz boylarındaysa, pantolonu geniş ve bol paçalı yapıyorum. Benim ürünlerimde daha salaş bir görünüm ortaya çıkıyor. Salaş görünümü müşteriler hem daha şık hem de vücut hatlarını belli etmediği için daha çok tercih ediyor. Müşterilerin taleplerine göre firmamız şekilleniyoruz. Ben kendi kıyafet tercihlerimde asimetrik kesim ve diz altı tunikler

tercih ediyorum. Basic giyinmeyi seviyorum. Rahat ve günlük görünüme sahip kıyafetlerde bir parça ışıltı ekleyerek şıklığı yakalamayı seviyorum. Çok renkli kıyafetleri tercih etmiyorum. Cafcaflı renklerin elit durduğunu düşünmüyorum. Daha sade ve açık renkleri kendi giyimimde tercih ettiğim gibi, bu ayrıntıyı çizimlerimde de dikkat ediyorum. Toprak ,gri ve krem tonları tercihlerim arasında”.[G-5]

Görüşmeciler özellikle tüketim bağlamında görüşlerini ifade ederken hemen hepsi “estetik” hususuna vurgu yapmaktadır. Bir yandan şık olurken bir yandan da tesettür ölçülerine uygun olmaları gerektiğini söylerken, şıklığa yapılan vurgu dikkat çekicidir. Bu bağlamda, hem tesettür hususunda belirli çizgilere riayet eden hem de şık olmayı isteyen bireylerin, kendi örtünme tarzlarını ifade etme şekillerinin “orta tesettür” kavramıyla ifade edildiği görüşmelerde görülen değerlendirmeler arasındadır.

Tesettür ve şıklığı bir arada kullanmayı seven kadınların tercihlerini fark eden piyasa sektörü, bunu mağazalarda birleştiren ürünlerle müşterilerine sunmaktadır. Hem şık hem dini nesnelere bir araya getiren mağazalar, sektörü sürekli canlı ve diri tutmak derindedir. Başörtüsü ve tesettür alışveriş mağazasında kasanın hemen yanına oldukça şık ve içinde dualar yazan cevşen insanının gözüne çarpabilmektedir. Cevşen takmak gibi dini bir ritüel, modanın ağına takılabilmektedir. Tek başına sade bir cevşen daha az dikkat çekip talebi az iken, parıltılı renkli taşlarla birleşen cevşen estetik görünüm açısından kadınların dikkatini daha fazla çekebilmektedir. Talepler doğrultusunda dizayn edilen piyasa düzeni, hemen her nesneyi tüketime hazır hale getirebilmeye müsaittir. Estetik zevke hizmet eden cevşenin hemen yanında, parıltılı ve küçük desen detaylı eşarp iğneleri bulunmaktadır. Eşarpların kaymasının engelleyen normal iğnelerin de fazlaca tercih edildiğini ama renkli olanların ise bazı müşterilerce satın alındığını söyleyen mağaza yetkilisi:

“Estetik olanı üzerlerinde görmek isteyen kadınlar, eşarbi sade tercih ettiklerinde, görünümü hareketlendirmek istediği zamanlarda, bu tarz renkli aksesuarlara başvurmaktadır. Birde renkli, şık ve topuz tokalı boneleri fazlaca satmaktayız. Özellikle orta yaş kadınlar günlerde saçlarını açtıklarında saçlarında şık boneleriyle oturmayı tercih ettiklerini söyleyerek, bizden renk seçeneğini arttırmamızı talep ediyorlar”[Mağaza sorumlusu]

Görüşmecilerin çoğunluğu modern ve şık olunabileceğini söyleyerek dini olarak tesettürün şeffaf ve dar olmayan parçalar ve bol görünümü tercih ettikten sonra herhangi bir sıkıntı görmediklerini söylemektedirler. Tesettür noktasındaki ölçütler üzerine konuşurken görüşmecilerimizin Nur ve Nisa surelerine atıflar yapması, ölçüt alınan Kuran-ı Kerim'in ortak, ama farklı yorumların olmasını göstermesi açısından önemlidir. Ayette geçen dış kıyafet tabirini, kimi ferace ve pardesü olarak yorumlarken, bir başkası ev kıyafet (eşofman, pijama) harici kıyafetleri kastederek, tunik ve pantolon, etek giymenin dış kıyafet olarak yorumlanabileceğine değinmesi, farklı algıların yaşama geçirilmesi hususunda baz alındığını göstermektedir.

“Bizim sektör, yani moda sektörü sürekli yenilenen ve görücüye sunulan hareketli bir dünya. Biz, Tuğba firması olarak tesettürlü hanımlara hitap ediyoruz. Buraya gelen müşteriler genel olarak, biraz ekonomik olarak rahat tipler. Para harcamaktan çekinmeyen, aksine harcadıkça mutlu olan. Zaten biz kadınlar alışveriş yapınca mutlu olan tayfayız. Sektörde tesettür kelimesini rahatça kullanıyoruz”. [G-5]

Görüşmeler de dikkat çekici unsurlardan biri de görüşmecilerin ezan vakitlerini hatırlatan Pro Namaz Vakitlerini programını kullanmaları olmuştur. Bu program, ezan vaktine 45 dakika kala alarm verip, kullanıcıya vaktin yaklaştığını haber vermektedir. Aynı şekilde vaktin çıkmasına 45 dakika kaldığında kullanıcıyı uyarıp, namaz vakti hususunda bilgilendirmektedir. Görüşme esnasında ikinci ezanına kalan süreyi hatırlatan uyarı zil sesi gelince görüşmecimiz Nazlı Hanım:

“Gerçekten teknoloji hayatımızı kolaylaştırıyor. Daha önce konuştuğumuz gibi maalesef makyaj videosu da izlemeye imkan tanıdığı gibi, hayatımızı kolaylaştıran tarafları da fazlasıyla mevcut. Bazen okulun yoğunluğundan o kadar yoruluyor ve dalgın oluyorum ki, bu program olmasa inanılmaz bazen namaz kılmayı unutuyorum. Bu yüzden bu programı çok faydalı buluyorum. Bu program da bize gösteriyor ki, aslında teknolojiyi Müslümanca kullanabilmek fazlasıyla mümkün”. [G-14]

Görüşmecilerin, görüşmeler de samimi cevaplar vermesiyle keyifle sonuçlanan bu çalışma, muhafazakâr olma eyleminin bireylerinin kendi dünyalarına göre yorumlandığını göstermektedir. Bu yorumlar bağlamında, belirli yaşam

pratikleri içerisinde kimliklerinin şekillendiğini söylemek mümkündür. Var olan değişimden etkilenmemenin kaçınılmaz olduğuna dem vuran görüşmecilerin, ait hissettikleri kimlik, duygu, his ile günlük yaşamlarına devam ettikleri görülmüştür. Değişerek devam eden bir yaşam tarzları içerisinde olduğunu kabul eden görüşmecilerimizin, belirli hassasiyetleri yaşam pratiklerinde gösterdikleri, yapılan görüşmelerde görülen durumlar arasındadır. Günlük yaşamın, muhafazakâr kesimin kadınları arasında belirli ortaklıklara sebebiyet veren tarafı bir yanı sıra önemliyken, farklı yaşam tarzlarının da şekillendiği önemli görülen diğer tarafı oluşturmaktadır. Günümüzün modern olma üzerine kodlanılan anlam dünyası, muhafazakâr kadının da modern muhafazakâr kadın olarak yaşam pratiği geliştirmesine olanak sağlamıştır.

SONUÇ

Gündelik hayat, bireylerin yaşamlarının sahnelendiği, kimlik ve benliğin sunulduğu, yaşam pratiklerinin çizildiği bir sahne olarak ifade edilebilmektedir. Bu çalışma da muhafazakâr kadının günlük yaşam pratikleri, bahsedilen bu ilişkinin nasıl olduğunu anlama adıyla ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, muhafazakâr kadının gündelik yaşam pratikleri, tüketim, modern ve İslami yaşamın birlikteliği, dini pratik ve ritüeller, sosyal ağlar ve medya, moda, güzellik, boş zaman değerlendirmeleri yaşanan değişim süreciyle birlikte ele alınmış, 20 katılımcı ile yapılan saha çalışmasıyla bazı sonuçlara ulaşılmıştır.

Bu çalışma da, muhafazakâr kadınların dünyalarını anlama noktasında pek çok sonuç elde edilmiştir. Zihinlerindeki tanımlara göre kendilerini muhafazakâr olarak atfeden kadınların, gündelik yaşamlarının değişen zaman ve şartlar bağlamında estetik olana göre şekil aldığı çıkarılan sonuçlardandır. Tüketicinin gösterge pratiği olarak kendine yer edinmesi, sosyal medyanın bir nevi benliklerin sunulduğu mekanlar olarak bireylerin yaşamlarına hizmet etmesi, moda olanın belirli kalıplarla bireylerin hayatını yönlendirmesi, günlük hayatın modern zamanlarda, kimlikleri aşan bir şekilde bireylerin hayatını ortak yönde buluşturabildiği görülmektedir. Yine bu doğrultuda kimlikler, sıfatlar, kıyafetler üzerinden yapılan yorumların, yaşanan değişimi anlama adına kısır kaldığı görülmektedir. İslami hassasiyeti olan muhafazakar kesim ile daha seküler bir yaşam tarzı olan kesimin, yaşam pratiklerinin birbirine benzemeye başlamıştır. Modern olanı, yaşam pratiklerine aktarma hususunda muhafazakâr kesimin, kapitalist piyasa düzenine eklemlenmesi, modern hayatın bir sonucu olarak görüldüğü, görüşmelerde görüşmecilerin hem eleştirdiği hem de taraftar olduğu bir durum olarak ifade edilmektedir. İçerisinde bulunulan durumu, modern hayatın yönlendirici tutumuyla alakalı olmasının yanında, 28 Şubat yasaklarının da bir miktar etkisi olduğu, görüşmecilerin cevapları hususunda söylenecek sonuçlar arasındadır.

Yaşanan bu değişim ve dönüşümün, görüşmecilerin örtünme ve giyim tarzlarının zamanla değiştiği üzerinde durarak, görüşmecilerin kendilerini örtünme konusunda çok fazla eleştirerek “orta tesettürlü” olarak ifade etmeleriyle

açıklanabilmektedir. Pardesü ve uzun örtü kullanan birinin, piyasa sektörü olarak değerlendirilebilecek giyim noktasında yeni olanı tercih edebilmesi, eskiyi koruyabilmelerinden daha yoğun şekilde hissedilmektedir. Bu bağlamda uzun örtülen eşarpların yerine, daha rahat ve genç görünümüyle şal, görüşmeciler tarafından tesettüre daha uygun olduğu düşünülen ferace yerine, daha şık ve modern görünen abaya tercih edilmesi, çıkan yeni alternatiflere ne derece açık olduklarını göstermektedir.

Yine bu hususta görüşmelerde, modern olanı hayatlarında kendi sınırları ve yaşam tarzları hususunda dikkat ederek yaşamının herhangi bir sıkıntısının olmadığını ifade eden görüşmeciler, bu çalışmanın üzerinde durduğu gündelik yaşam tarzlarında “modern muhafazakar yaşam pratiği” geliştirdiklerini yansıtmaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde görüşmeciler eski ve yeni arasında diyalektik ilişki kurulması gerektiğini yaşamlarına ev dekarasyonundan giyim tarzlarına geniş bir yelpazede yansıtmaktadır. Eski ve yeni arasındaki diyalektik ilişkiyi moda ile birleştirdiklerinde ise, Vintage ve Retro kavramları ortaya çıkmaktadır. Görüşmelerde Vintage ve Retro kavramlarıyla, kurulmak istenen bu nostaljik moda, görüşmecilerin içerisinde bulunduğu ruh halini değerlendirebilmek açısından önemlidir. Retro, geçmişe ait olanı hatırlatan bir kavram olmakla birlikte güncel olanı da yansıtan bir anlamı ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Retro saat, Retro eşarp ile duymaya alışılan bu kelime, bireylerin hayatlarında yer edinebilmiştir.

Görüşmelerde bu doğrultuda değerlendirilebilecek önemli tespitlerden biri de, görüşmecilerin kendilerini doğrudan muhafazakâr olarak tanımlayamamalarıdır. Medya ve siyasetin söylemlerinde daha çok “tutuculuk” olarak kullanıldığını düşünen görüşmecilerin zihin dünyalarında, kelimenin akla gelen “koruma-muhafaza etme” anlamlarını çağrıştırdığı görülmektedir. Korudukları değerler¹⁴ olduğunu ifade eden görüşmeciler, bu noktada kendi zihinlerindeki tanımlara göre,

---

¹⁴ Görüşmecilerin hepsi, aileyi en önemli kurum olarak gördükleri söylenilebilmektedir. Yine dini kaideler ve ritüelle bireylerin hayatlarında fazlaca önemli olup, bayramlarda tatilden önce aile ziyaretleri yapılmaktadır.

kendilerini muhafazakâr olarak addedebilmişlerdir. Yine görüşmecilerin kendilerini doğrudan dindar olarak değerlendirmedikleri görülmüş, görüşmeciler günlük yaşamlarındaki telaşlar içinde belli dini pratiklere (namaz, oruç) bağlı kaldıklarını ifade etmişlerdir. Tesettür hususunda ise “tam olarak tesettürlü değiliz, orta tesettürlüyüz” şeklindeki ifadeleri de görüşmecilerin, doğrudan bir kimlik, bir görüş, yaşam pratiği hususunda değerlendirilmemek istediklerini göstermektedir.

Görüşmecilerin alışveriş, moda ve güzellik konusundaki yorumları, görüşmecilerin moda ve markalarla yakından ilgilendiğini de göstermektedir. Görüşmecilerin 18-35 yaş arası sosyal ağları daha aktif kullanmalarıyla doğru orantılı olarak alışveriş tercihlerini daha çok internet siteleri üzerinden yaptıkları görülmüştür. 35 yaş yaş sonrası kesimin Konya'daki mağazaları daha fazla tercih ettikleri görülmüştür. Görüşmecilerin sosyal ağları kullanımı ise çoğunlukla Instagram özelinde yoğunlaşmaktadır. Görüşmecilerin çoğu sosyal medyada geçirilen vakitlerinin büyük bir kısmını Instagram'a ayırmaktadır. Bu bağlamda Facebook demode görülmeye başlanırken, haberlere erişim aracı olarakta gazetenin yerine Twitter kullanılmaktadır.

Yine bu çalışmada ortaya çıkan sonuçlardan biri, modern zamanlarda bireylerin hayatları üzerinde etkili olan kişi ve kurumların geçmişe kıyasla farklı olmaya başladığı görülmektedir. Özellikle şimdilerde bu durum sosyal ağlar üzerinde takip edilen sanal kişilerle fazlaca görünürdür. Sosyal ağların yoğun kullanımı boş zamanı dolduran eylemlerinde değiştiğini göstermektedir. Bunun arkasında pek çok neden olmakla birlikte, ilk akla gelenler arasında bireyselleşme sayılabilir. Numan Ali Khan videolarıyla özellikle dini hususlarda bilgilenen insanlar, Hayalhanemdeki etkileyici sohbetlerden, Sözler köşkündeki konuşmacı kişilerden aile efradının sözlerinden daha fazla etkilenmektedir. Özellikle gençler üzerinde fazlaca etkili olan ismi geçen bu şahıs ve kurumlar, modern dil kullanarak İslami yaşantının mümkünlüğünü, modern görünüşleri, helal daire içinde mutlu olunabileceğini her fırsatta gösterme niyetindedirler. Gençlere hem modern hem Müslüman olunabileceğini gösterme gayretinde olan bu kesim, özellikle 16-20 yaş aralığındaki kesimi çok daha rahat etkileyebildiği görülmektedir. Görüşmelerde bazılarında bahsedilen bu kesimin abi olarak sahiplenilmesi, bazı görüşmeciler tarafından

“Romantik İslamcı” olarak eleştirilmesi, bahsedilen kesimin 18’li yaşlar üzerinde çok daha fazla etkili olduğunu göstermekle birlikte, diğer kesimin de bu kişileri tanıyıp, takip etmeleri, eleştirinin arkasında bir etkilenme durumu olduğunu da göstermektedir.

Değişim, toplumun tüm kurum ve bireylerini etkilemektedir. Bu çalışma bağlamında yaşanan değişimin, günlük yaşam pratikleri hususundaki farklılaşmayı muhafazakâr kadın özelinde görmek amaçlanmaktadır. Bu bağlamda yaşanan değişimi daha net görebilmek adına kamusal alanı aktif kullanan ve belirli tüketim pratiği içinde olan kesim ile sınırlandırılan çalışma da, gündelik hayattaki değişimleri anlayabilmek adına sahada hassasiyet gösterilmiştir. Görüşmecilerin farklı meslek gruplarından seçilmesi noktasında gösterilen hassasiyete rağmen, görüşmecilerimizin beşinin öğretmen olması, öğretmenlik mesleğinin muhafazakâr kadınlarca çok fazla tercih edilen meslek olduğunu göstermektedir. Görüşmecilerimizin bu bağlamdaki cevapları, iş hayatında aktif olma taleplerinin, kendilerine uygun işler (öğretmen, hemşire vd.) yapmak isteyen bir kesim ile, her işi inandığı hususlara ters gelmeyecek şekilde yapabileceğini ifade eden kesimin olduğunu da göstermektedir.

Çalışma da değinilen önemli noktalardan biri de, yaşanan zamanda seküler ifadelerin günlük yaşamda fazlaca kullanıldığıdır. Bu bağlamda Konya’daki daha çok muhafazakâr kadına hitap eden mağazalarının isimleri, yaşanan zamanı yorumlayabilmek adına önemli görülmektedir. Konya’daki tesettür mağazası olarak hizmet eden Tekbir, Setrms gibi daha İslami mağazaların varlığına ek olarak, şimdilerde Ruj, Kombin, Obje gibi tesettür mağazalarının alternatif olarak sunulması, seküler anlamı çağrıştıran kavramların, bireylerin hayatlarında kabul görülebilmesinin makul tarafına dikkat çekmektedir. Bireylerin yaşamlarının doğrudan seküler olduğunu söylemek gibi bir iddiası olmayan bu tez çalışmasında, yaşam pratiklerinin değişmesinin yaşanan zamandaki çoğu değişen şeyle alakası olduğunu söylemek mümkündür. Seküler çağrışımları bünyesinde barındıran kavramların, muhafazakâr kitlenin yaşamında kabul görmesi gerçeği, yeni olanı kabullenmedeki tavrı da göstermektedir.

Sosyolojinin toplumsal olanı anlama ve açıklama derdiyle, özellikle günümüzde ilgi çekici tarafı, toplumu en iyi saha çalışmalarında anlayıp, analiz edebileceğimiz gerçeğini göstermektedir. Görüşmelerde, kadınların “içimizi dökmeye ihtiyacımız varmış”, “ bu sohbet ne iyi geldi” tarzındaki olumlu dönüşleri, görüşmelerin samimi ortamda kurulabilmesini kolaylaştırmıştır. Görüşmelerin, görüşmecilerin istediği mekânlarda yapılması, görüşmecilerinin yaşam alanlarına dair yorum yapabilmeyi de kolaylaştırmıştır. İnsan ilişkilerinin fazlaca hassaslaştığı günümüzde, özellikle toplumumuz adına, görüşmelerden aldığımız geri dönüşler doğrultusunda umutlu olunması gerektiğini düşünmekteyim. Sanal ağlar, tüketim, moda, istense de istenme de bireylerin hayatlarında önem teşkil etmektedir. Bahsi geçen bu unsurlar değişimi de tetikleyen unsurlar olarak ifade edilebilmektedir. Fakat, toplumumuzda yoğun bir şekilde hissedilen değişim karşısında korunan değerler bulunmaktadır. Bireylerin muhafaza ettiği unsurlar değişmekle birlikte, kendi yaşam standartlarına uygun yaşam pratikleriyle gündelik hayatlarına devam ettikleri görülmüştür. Bu bağlamda görüşmecilerin de kabul ettiği durumlar arasında olan hem modern hem belirli hassasiyetleri uygun yaşam pratiği geliştirmenin mümkün tarafı, bireylerin modern muhafazakâr olarak yaşam pratiği geliştirmesine imkan sağlamaktadır.

Sonuç olarak, görüşmeler de ortaya çıkan “ orta halli” yaşama tahayyülünün, bireylerinin gündelik hayatına sindiği görülmektedir. Bu bağlam da bireylerin doğrudan herhangi bir durumla ifade edilmek istememe durumları dikkat çekicidir. Doğrudan muhafazakâr anılmak istememe, kendilerini doğrudan dindar olarak tanımlayamamaları, tesettür hususunda kendilerini “orta tesettürlü” görmeleri, ekonomik olarak orta sınıfa mensubiyeti ifade edemeyip mütevazî bir tavırla “ kendi yağımızda kavruluyoruz, şükür” tarzında ortalama cevaplar vermeleri, İslami pratikleri yaşamlarına aktarma hususunda modern olanla harmanlanan yaşam tarzları “ modern muhafazakar” görünümle sunulması, örnek verilecek durumlar arasındadır. Zihinlerindeki makul birey tipi, yaşam pratiklerinde “orta halli” birey olarak ifade edilmektedir. Orta halin, hem modern hem İslami yaşam pratiklerini içselleştirmedeki makul tavrı, günümüzde daha uygun görünmektedir

KAYNAKÇA

- Acar, Mustafa & Demir, Ömer (2005). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ankara: Adres Yayınları.
- Ahmad, Feroz (2014). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akçaoğlu, Aksu (2018). *Zarif ve Dinen Makbul*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Akın, Mahmut (2014). “Türkiye’de Muhafazakarlığın Direnme Odağı Olarak Aile”, *Aile Sosyolojisi Yazıları*, (Editör: Mustafa Aydın), İstanbul: Açılım Kitap.
- AKIN, Mahmut Hakkı (2014). “ Muhafazakar Siyasal Kültürde bir Sembol Olarak Necip Fazıl Kısakürek ”, *Muhafazakar Düşünce*, Sayı: 39, Ankara, s.31-43.
- Akın, Mahmut Hakkı (2012), “Türkiye’de Muhafazakarlığın Direnme Odağı Olarak Aile”, *Muhafazakar Düşünce*, Sayı.31, Ankara.
- Akın, Mahmut& Aydemir Mehmet Ali & Nacak, İbrahim (2013). “Konya’nın Muhafazakarlık Algısı Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma”, *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, Sayı 36, Ankara, ss. 145-167.
- Akkaş, Hasan Hüseyin, (2004). *Muhafazakar Düşünce ve ‘Edmund Burke’*, Ankara: Kadim Yayınları.
- Aksoy, Murat (2005). *Başörtüsü- Türban: Batılılaşma- Modernleşme, Laiklik ve Örtünme*, İstanbul: Kitap Yayınları.
- Aktaş, Cihan (1990). *Tanzimat’tan Günümüze Kılık Kıyafet ve İktidar*, İstanbul: Nehir Yayınları.
- Aktaş, Cihan (2007), *Bir Hayat Tarzı Eleştirisi İslamcılık*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Aktaş, Cihan (2011). *İktidar Parantezi- Kadın, Dil, Kimlik*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Aktaşlı, Hasan Ufuk (2011),“Türk Muhafazakarlığı ve Kemalizm : Diyalektik bir ilişki”, *Doğu Batı Dergisi* Yıl 14, sayı 58.
- Alptemoçin, Ahmet Kurtcebe (2010), *...Ve Özal’dan Sonra Kaybolan Yıllar*, Editör-söyleşi: Semra Topçu, Ankara: Gökçe Ofset.
- Arslan, Ali & Çaylak, Melek (2018). “Tesettür Giyimi Etkileyen Tüketim Kültürü Faktörleri Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 13, Sayı 1, ss. 41-70.
- Avcı, Özlem.(2012). *İki Dünya Arasında- İstanbul’da Dindar Üniversite Gençliği*, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Aydın, Mustafa (2013). *Güncel Kültürde Temel Kavramlar*, İstanbul: Açılım Kitap.
- Atay, Tayfun (2013). “ Gelenekçilikle Karşı- Gelenekçiliğin Gelgitinde Türk “Gelenekçi” Muhafazakarlığı, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 5, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 144- 178.,
- Azak, Umut (2013). “İslami Radyolar ve Türbanlı Spikerler”, *İslam’ın Yeni Kamusal Yüzleri*, Nilüfer Göle, Atölye çalışması, İstanbul: Metis Yayınları.
- Bali, Rıfat (2002) ,*Tarz-ı Hayattan Life Style ‘(Yeni Seçkinler, Yeni Mekanlar, Yeni Yaşamlar)*, 2002, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Balkanlıoğlu, Elif (2014). *Türkiye’de Muhafazakar Kadın Modernleşmesi ve İslami Moda Dergilerindeki Yeni Muhafazakar Kadın*, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Barbarasoğlu, Fatma (1995). *Modernleşme Sürecinde Moda ve Zihniyet*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Barbarasoğlu, Fatma (2017). *İmaj ve Takva*, İstanbul: Profil Kitap.
- Baudrillard, Jean (2005). *Anahtar Sözcükler* (Çev. Oğuz Adanır- Leyla Yıldırım), Ankara, Paragraf Yayınları.
- Baudrillard, Jean (2009). *Gösterge Ekonomi Politikası Hakkında Bir Eleştiri*, (çev.Oğuz Adanır- Ali Bilgin), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Bauman, Zygmunt (2014). *Küreselleşme*, (çev.Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Zygmunt, (2015). *Sosyolojik Düşünmek*, (Çev. Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Berger, Peter L & Luckman, Thomas, (2018),*Gerçekliğin Sosyal İnşası*, (çev:Vefa Saygın Ögüt), Ankara: Atıf Yayınları.
- Bora, Tanıl (2014). *Türk Sağının Üç Hali (Milliyetçilik, Muhafazakarlık, İslamcılık)*, İstanbul: Birikim Yayınları.
- Bora, Tanıl (2017). *Cereyanlar- Türkiye’de Siyasi İdeolojiler*-,İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, Tanıl & Onaran, Burak (2013). “Nostalji ve Muhafazakarlık”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt, İstanbul : İletişim Yayınları, ss. 234 – 260.

- Bölükbaşı, Mustafa (2012). “*Milli Görüş’ten Muhafazakar Demokrasiye: Türkiye’de 28 Şubat Süreci Sonrası İslami Elitlerin Dönüşümü*”, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, Cilt 1, Sayı 2.
- Can, K. (1997). “*Yeşil Sermaye Laik Sisteme Ne Yaptı*”, Birikim (99),ss. 59-65.
- Certeau, Michel De (2009). *Gündelik Hayatın Keşfi-1-*, (Çev.Lale Arslan Özcan), Ankara: Dost Yayınları
- Crane, Diana (2003). *Moda ve Gündemleri*, (çev. Özge Çelik),İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çayır, Kenan (2013). *İslamcı Bir Sivil Toplum Örgütü: Gökkuşuğu İstanbul Kadın Platformu, İslam’ın Yeni Kamusal Yüzleri*, İstanbul: Metis.
- Çetin, Ensar (2017), *Gündelik Hayata Sosyolojik Bakmak*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çetin, Halis (2004). “*Muhafazakarlık Kaosa Karşı Kosmos*”, Muhafazakar Düşünce Dergisi, Sayı.1,ss. 87-89.
- Dağtaş, Banu& Dağtaş Erdal (2009).*Medya, Tüketim Kültürü ve Yaşam Tarzları*,Ankara: Ütopya Yayınları.
- Davis, Fred (1997). *Moda , Kültür ve Kimlik*, (Çev.Özden Arıkan),İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Debord, Guy (2018). *Gösteri Toplumu*, (Çev. Ayşen Ekmekçi &Okşan Taşkent), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Dellaoğlu, Besim F. (2016). *Modernleşmenin Zihniyet Dünyası- Bir Tanpınar Fetişizmi-*, İstanbul: Kadim Yayınları.
- Demir, Sertaç Timur (2017). *Ten Medeniyeti- Modern Kültürde Beden ve Ötesi*, İstanbul: Açılım Kitap.
- Demirezen, İsmail (2016), “*Türkiye’de Muhafazakar Kesimin Değişen Hayat Tarzları*”,Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi, Yıl 9, Sayı 2,Aralık 2016,ss.547-560).
- Demirezen, İsmail (2015). *Tüketim Toplumu ve Din*, İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi.
- Dikeçligil, Beylü, (2017). *Ontolojiyi Hatırlamak- Sosyolojide Yöntem Sorunu-*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Dubiel, Helmut (1998), *Yeni Muhafazakarlık Nedir?*, İstanbul, İletişim Yayınları.

- Duman, Fatih (2004). Edmund Burke Muhafazakarlık , Aydınlanma ve Siyaset “ ,Muhafazakar düşünce dergisi, Ankara.
- Dural, Baran (2004). “*Muhafazakarlığın tarihsel gelişimi ve muhafazakar söylem*” , Ankara.
- Emiroğlu, Kudret (2001). *Gündelik Hayatımızın Tarihi*, Ankara: Dost Yayınları.
- Erdoğan, Mustafa (1998), *Liberal Toplum- Liberal Siyaset* , Ankara, Siyasal Kitabevi.
- Erdoğan, Mustafa (2004). “*Muhafazakarlık: Ana Temalar*”Muhafazakarlık, Liberal düşünce Dergisi,Yıl 9, sayı 34.
- Ergil, Doğu (1986), “*Muhafazakar Düşüncenin Temelleri*”, Cilt 41, Sayı 1.
- Erkan, Rüstem (2002). *Kentleşme ve Sosyal Değişme*, Ankara, Bilimadamları Yayınları.
- Erler, Özgün (2007), “*Yeni Muhafazakarlık, Akp ve “Muhafazakar Demokrat” Kimliği*”, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sayı,10.
- Erkilet, Alev(2012). “*Mahremiyetin Dönüşümü: Değer, Taklit ve Gösteriş Tüketimi Bağlamında “İslami” Moda Dergileri*”, Birey ve Toplum, Cilt 2, Sayı 4.
- Esgin, Ali & Özben Mevlüt (2018). “Klasik Sosyoloji ve Gündelik Hayat : Durkheim’dan Parsons’a”, *Gündelik Hayat Sosyolojisi*, (Editör: Ali Esgin& Güney Çeğin), Ankara: Phoenix Yayınları.
- Featherstone, Mike (2005). *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, (Çev.Mehmet Küçük),İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fiske, John(2012). *Popüler Kültürü Anlamak*, (Çev. Süleyman İrvan),İstanbul: Parşömen yayıncılık .
- Gasset,Ortega y,(2017). *İnsan ve Herkes*,(çev.Neyire Gül Işık),İstanbul,Metis Yayınları.
- Goffman, Erving (2017). *Etkileşim Ritüelleri*(çev::Adem Bölükbaşı), Ankara: Heretik Yayınları.
- Goffman, Erving, (2016). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*, (çev.BarişCezar), İstanbul: Metis Yayınları.
- Göle, Nilüfer(2002), *Melez desenler (İslam ve Modernlik Üzerine)*,metis yayınları, İstanbul.

- Göle, Nilüfer (2016). *Modern Mahrem, Medeniyet ve Örtünme* ,İstanbul: Metis Yayınları.
- Göle, Nilüfer (2011). *Mahrem'in Göçü* (Söyleşi:Ayşe Çavdar), İstanbul: Hayy Kitap.
- Göle, Nilüfer (2013). *İslamın Yeni Kamusal Yüzleri*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Göle, Nilüfer (2013).“Modernist Kamusal Alan ve İslami Ahlak”,İslam’ın Yeni Kamusal Yüzleri (Editör: Nilüfer Göle), İstanbul: Metis Yayınları.
- Gülalp, Haldun (2003). *Kimlikler Siyaseti: Türkiye’de Siyasal İslamın Temelleri*, İstanbul: Metis Yayınları
- Güngörmez, Bengül (2004). “Muhafazakar Paradigma: “Dogma” ve “ Önyargı”, Muhafazakar düşünce dergisi sayı :1 yıl :1.Ankara, ss. 11-32.
- Güvenç, Bozkurt (1997). *Kültürün Abc’si*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Habermas, Jürgen (1997), *Kamusal Yaşamın Yapısal Dönüşümü* (Çev. Tanıl Bora- Mithat Sancar), İstanbul, İletişim Yayınları.
- Han, Byung- Chul (2017). *Şeffaflık Toplumu*, (Çev. Haluk Barışcan), İstanbul: Metis Yayınları.
- Harries, Owen (2004). “Muhafazakarlığın Anlamı” (çev.Metin Boşnak). Liberal düşünce dergisi, yıl 9 sayı 34 bahar,ss. 34-42.
- İlyasoğlu, Aynur (1993). *Örtülü Kimlik (İslamcı Kadın Kimliğinin Oluşum Öğeleri)*, İstanbul: Metis Yayınları.
- İrem, Nazım (2013). “Bir Değişim Siyaseti Olarak Türkiye’de Cumhuriyetçi Muhafazakarlık Temel Kavramlar Üzerine Bir Değerlendirme” , İstanbul, Modern Türkiyede Siyasi Düşünce cilt 5 Muhafazakarlık Sayısı.
- İrem, C. Nazım (1997), “*Kemalist Modernizm ve Türk gelenekçi – Muhafazakarlığının kökenleri*,Toplum ve Bilim Dergisi , Türk Muhafazakarlığı sayısı , 74: Birikim Yayınları.
- Janmohamed, Shelina (2018), *M Nesli -Yeni Müslüman Gençlik*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Karakaya, Handan (2018), “*Türkiye’de Dindar Burjuva ve Kadın*”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 28, Sayı 2, ss.211-229, Temmuz.
- Kentel, Ferhat (2008), Bir Direnişin Anatomisi: Teorinin Raconunu Bozan “Başörtüsü”, *Örtülemeyen Sorun Başörtüsü* , (editör:Neslihan Akbulut), İstanbul: Akder Yayınları.

- King, Anthony (1998). “Küresel, Kent ve Dünya”, *Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi* (Der: Anthony D. King), (Çev.Ümit H. Yolsal &Gülcan Seçkin), Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- Korkmaz, Nilüfer (2009). “Türkiye’de Tüketim Kültürü ve Mekansal Ayrışma”,(edit.Banu Dağtaş- Erdal Dağtaş), Medya, Tüketim Kültürü ve Yaşam Tarzları, Ankara: Ütopya Yayınları.
- Kümbetoğlu, Belkıs (2017). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Lefebvre, Henri (1998). Modern Dünyada Gündelik Hayat, (Çev.İşın Gürbüz), İstanbul: Metis Yayınları.
- Marshall, Gordon (1999), *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev.Osman Akınbay, Derya Kömürçü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Meriç, Nevin (2000). *Osmanlı’da Gündelik Hayatın Değişimi*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Mert, Nuray (2007). *Merkez Sağın Kısa Tarihi*, İstanbul: Selis Kitaplar Yayınevi.
- Mollaer, Fırat (2014). *Muhafazakarlığın İki Yüzü*, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Nisbet, Robert (2007). *Muhafazakarlık Düş ve Gerçek*, (çev, Kudret Bülbül,M.Fatih Serenli), Ankara: Kadim yayınları.
- Oekeshott, Michael (2004). “Muhafazakar Olmak Üzerine,(Çev.İsmail Seyrek), Muhafazakar Düşünce Dergisi, Ankara, Yıl 1, Sayı 1,ss. 58- 78.
- Orhan, Cem (2018). “Avamperestane Vehmedilenin Kurnazlığı: Erving Goffman’ın”, *Gündelik Hayat Sosyolojisi*, (editör:Ali Esgin,Güney Çeğin), Ankara: Phoenix Yayınları.
- Özbolat, Abdullah (2015). Kapitalizme Eklemlenme-Dindar Orta Sınıfta Tüketim Kültürü, Adana: Karahan Kitabevi.
- Özdalga, Elisabeth (1998). *Modern Türkiye’de Örtünme Sorunu Resmi Laiklik ve Popüler İslam* (Çev. Yavuz Alogan), İstanbul, Sarmal Yayınevi.
- Özipek,Bekir Berat (2011) , *Muhafazakarlık ; Akıl, Toplum, Siyaset*, İstanbul, Timaş Yayınları.
- Özipek, Bekir Berat (2004) “*Muhafazakar Siyasetin Temelleri*”, Liberal Düşünce Dergisi,yıl 9 sayı 34 bahar 2004, Ankara, Aydan Yayıncılık ,

- Özipek, Bekir Berat (2008). “ İnsan Hakları ve İhlaller Ekseninde Bir Örnek : Türkiye’de Başörtüsü Yasağı Sorunu, *Örtülemeyen Sorun Başörtüsü* , (editör:Neslihan Akbulut), İstanbul: Akder Yayınları.
- Özipek, Bekir Berat (2013). “*Muhafazakarlık Devrim ve Türkiye* “İstanbul, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce cilt 5 Muhafazakarlık Sayısı.
- Ritzer, George & Stepnisky Jeffrey (2015), *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri*, (Çev.Irmak Ertuna Howison) Ankara: Deki Yayınları.
- Safa, Peyami (2013), *Türk İnkılabına Bakışlar* ,İstanbul, Ötüken Yayınları.
- Saktanber, Ayşe (2017).“Siz Nasıl Eğleniyorsanız Biz De Öyle İbadet Ediyoruz ”,*Kültür Fragmanları*,(Editör: Deniz Kandiyoti & Ayşe Saktanber), İstanbul: Metis Yayınları.
- Sennett, Richard (2016). *Karakter Aşınması*, (Çev. Barış Yıldırım), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Subaşı, Necdet (2018), *Gündelik Hayat ve Dinsellik*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Sucu, Ayşe (2011). *İnsan Olmaktır Dindarlık*, Ankara, Lotus Yayınları.
- Suman, Defne (2013). Feminizm, İslam, Kamusal Alan, Ataolye Çalışması, Nilüfer Göle, *İslamın Yeni Kamusal Yüzleri*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Swingewood, Alan (2010),*Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi* (çev.Osman Akınbay), İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Uluocak, Şeref (2018). “ Gündelik Gerçeklikte “Anlamın” Sosyal İnşası: Peter Berger ve Thomas Luckmann,(edit. Ali Esgin& Güney Çeğin), Gündelik Hayat Sosyolojisi, Ankara: Phoenix Yayınları,s.269-303.
- Veblen, Thorstein Bunde (2017). *Aylak Sınıfının Teorisi* (Çev. Eren Kırmızıaltın-Hüsnu Bilir), Ankara: Heretik Yayınları.
- White, Jenny B. (2017) , “İslamcılığın Açmazları”, *Kültür Fragmanları- Türkiye’de Gündelik Hayat* (Editörler: Deniz Kandiyoti & Ayşe Saktanber), İstanbul, Metis Yayınları.
- Yankaya, Dilek (2014). *Yeni İslami Burjuvazi- Türk Modeli-* , İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yaşın, Yael Navaro, “Kimlik Piyasası- Metalar- İslamcılık- Laiklik”, *Kültür Fragmanları Türkiye’de Gündelik Hayat* (Editör: Deni Kandiyoti & Ayşe Saktanber), İstanbul, Metis Yayınları.

Yavuz, Hakan, (2005). Modernleşen Müslümanlar, (çev.Ahmet,Yıldız),İstanbul: Kitap Yayınevi.

Yıldırım, Ali & Şimşek, Hasan (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, Ergün (1999). İktidar Mücadelesi ve Din, İstanbul: Bilge Yayıncılık.

Zürcher, Erik Jan (2000). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, (çev.Yasemin Saner Gönen), İstanbul: İletişim Yayınları.

[http://fikircografyasi.com/makale/turk-muhafazakarligi-meselesi-](http://fikircografyasi.com/makale/turk-muhafazakarligi-meselesi-1?fbclid=IwAR2NbM8uMgGphPhvxkjMUKn11iqg1ChmqUhyvV7anJ9iBOyCDYU)

[1?fbclid=IwAR2NbM8uMgGphPhvxkjMUKn11iqg1ChmqUhyvV7anJ9iBOyCDYU](http://fikircografyasi.com/makale/turk-muhafazakarligi-meselesi-1?fbclid=IwAR2NbM8uMgGphPhvxkjMUKn11iqg1ChmqUhyvV7anJ9iBOyCDYU)
[Ye0SUGPMErişim](http://fikircografyasi.com/makale/turk-muhafazakarligi-meselesi-1?fbclid=IwAR2NbM8uMgGphPhvxkjMUKn11iqg1ChmqUhyvV7anJ9iBOyCDYU) Tarihi:12.12.2018

¹<http://www.gazetevatan.com/rusen-cakir-540388-yazar-yazisi--susluman--taslamak/>

Erişim Tarihi: 12.12.2018.

[-http://www.haber7.com/egitim/haber/286011-kamusal-alanin-peruklu-dramlari](http://www.haber7.com/egitim/haber/286011-kamusal-alanin-peruklu-dramlari)

Erişim Tarihi: 17.02.2019

<http://www.haber7.com/egitim/haber/286011-kamusal-alanin-peruklu-dramlari>

Erişim Tarihi:12.12.2018

<http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/islami-sosyete-nasil-yasiyor-5148593>Erişim

Tarihi: 17.10.2018

<http://www.radikal.com.tr/yazarlar/tayfun-atay/capriceli-muslumanlar-1178>

erişimtarihi:13.12.2018

https://interaktif.konda.com.tr/tr/zaman_kullanimi/konda_zaman_kullanimi.php

Erişim Tarihi: 17.02.2019

<https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/sekuler-muhafazakarlik-hali-54838>

Erişim Tarihi:27.01.2019

<https://www.youtube.com/watch?v=7HKVyJFIOnU> (Erişim Tarihi: 13.10.2018).

EK-1- MÜLAKAT SORULARI**1)KİŞİSEL BİLGİLER**

İsim:

Yaş:

Meslek:

Medeni Durum:

2)TEMATİK SORULAR**Tema 1: BOŞ ZAMAN VE DEĞERLENDİRİLMESİ- GÜNLÜK YAŞAM**

1)Boş vakitlerinizi nasıl değerlendirirsiniz? Boş zaman aktiviteleriniz nelerdir? Konya'yı sosyalleşme alanlarında yeterli buluyor musunuz?

2)Boş zamanlarınızda arkadaş ve akrabalara zaman ayırabiliyor musunuz?

3)Tatilleri nerede geçirirsiniz? Muhafazakar- İslami oteller hakkında ne düşünüyorsunuz?

Tema 2: SOSYAL AĞLAR VE MEDYA

1)İnternetin hangi mecralarını kullanıyorsunuz. Gününüzün kaç saatini burada geçirirsiniz?

2) Sosyal medyayı aktif kullanıyor musunuz ?

Tema 3: ALIŞVERİŞ PRATİKLERİ

1)Özellikle gittiğiniz alışveriş mekanı var mıdır? İnternet alışverişini tercih ediyor musunuz?(hangi siteler oluyor)

2)Alışverişlerinizde Lüks –asıl ihtiyaç ayrımı gözetiyor musunuz?

3)Şal, pardesü, dış giyim ,tunik , çanta, ayakkabı tercihinizde hangi markaları daha çok tercih ediyorsunuz. Marka sizin için önemli mi?

Tema 4:DİNİ PRATİK VE RİTÜELLER

1)İnancınızı nasıl şekillendirdiniz?

2)Örtünme hikayeniz nasıl oldu?

3)Hac ve umre ziyaretlerine gittiniz mi ? Dindarlık sizde nasıl tanımlanıyor.?

Tema 5:YAŞAM TARZLARI VE TERCİHLER

1)Yapmaktan hoşlandığınız aktiviteleriniz nelerdir.

2)Hangi tarz müzikler dinlersiniz. Takip ettiğiniz ve abone olduğunuz yayınlar var mıdır?

3)Yaşam tarzınızı oluştururken etkilendiğiniz kişi ve kurumlar var mıdır?

4)Hangi gazeteleri okuyup, hangi kanalları ve dizileri takip edersiniz?

Tema 6:KAMUSAL ALAN VE TUTUMLAR

1)Kadının iş hayatında olması ile ilgili neler düşünüyorsunuz?

2)Karşı cinsle iletişime geçerken bir sınırınız oluyor mu ?

3)Düzenli olarak gittiğiniz gönüllü faaliyetleriniz var mı ?

Tema 7:MODA- GÜZELLİK

1)Modayı takip ediyor musunuz ? Hem şık hem tesettürlü olunabileceğini düşünüyor musunuz?

2)Makyaj yapıyor musunuz ? Kişisel bakımla aranınız nasıl ?

Tema 8: MUHAFAZAKÂRLIK TAHAYYÜLLERİ

1)Kendinize ben kimim diye sorduğunuzda cevabınız ne olur?

2)Kendinizi nasıl tanımlarsınız?

3)Kendinizi muhafazakâr olarak tanımlar mısınız? Muhafazakâr biri size göre nasıldır?

Ek-2-: Katılımcılar Listesi

Katılımcılar Listesi
G-1: Şeyma Ş, 18 Yaşında, Bekar, Üniversiteye gıda teknisyenliği bölümüne yeni başladı.
G-2: Beyza A, 24 yaşında, Bekar, Arap Dili ve Edebiyatından Yeni Mezun, Çalışıyor.
G-3: Tülin K, 25 yaşında, Bekar, Özel kolejde rehber öğretmen. Konyalı, Bir ara İzmir'de yaşamış.
G-4: Begüm S, 26 yaşında, Bekar, Sosyoloji ve İşletme mezunu, Felsefe öğretmenliği yapıyor.
G-5: Ayşe Ş, 32 Yaşında, Bekar, Stilist
G-6: Ayşegül K, 41 yaşında, Evli, 2 çocuk Annesi, Tv programcısı
G-7: Deniz Ç, 40 yaşında, Evli, 3 çocuk Annesi, Sınıf Öğretmeni
G-8: Emine A, 44 yaşında, Evli 2 çocuk annesi, Stk ile ilgileniyor.
G-9: Şule K, 30 yaşında, Evli, Almanca bölümü mezunu, Özel Sektörde çalışıyor.
G-10: Hanım S, 28 Yaşında, Bekar, Sosyolog
G-11: Haticenur B, 26 Yaşında, Bekar, İlahiyat Mezun
G-12: Keziban M, 45 Yaşında, Evli 3 çocuk annesi, Yurt Müdürü
G-13: Melike Ç, 27 yaşında, Bekar, Hemşire
G-14: Nazlı Ö, 29 yaşında, Nişanlı, Özel sektör Rehber öğretmenliği
G-15: Öznur K, 31 Yaşında, Bekar, Edebiyat Öğretmeni
G-16: Semiha H, 27 yaşında, Bekar, Özel Sektör
G-17: Şerife A, 36 yaşında, Evli, 2 çocuk annesi, Din Kültürü Öğretmeni,
G-18: Aylin A, 20 yaşında, Bekar, İlahiyat Okuyor.
G-19: Hüda S, 29 yaşında, Evli, Ev Hanımı.
G-20: Dilek S, 33 yaşında, Evli, Ev Hanımı.

ÖZGEÇMİŞ

1994 yılında Manisa'nın Turgutlu ilçesinde doğdu. 2016 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden mezun oldu. Aynı yıl içerisinde Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda yüksek lisansa başladı. Akademik çalışmalarına Fırat Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde Arş. Gör olarak halen devam etmektedir. İlgili alanları; gündelik hayat, toplumsal değişme, kültürel incelemeler.

